EMILE ZOLA

DÖL BEREKETİ

III



DÜNYA EDEBİYATINDAN TERCÜMELER

FRANSIZ KLÂSİKLERİ: 92

DÖL BEREKETİ

III



EMILE ZOLA

DÖL BEREKETİ

(Fécondité)

III

Hamdi VAROĞLU tarafından dilimize çevrilmiştir.

İSTANBUL 1945 — MİLLİ EĞİTİM BASIMEVİ

DÖL BEREKETI

III

V

On dört ay sonra, Chantebled'de şenlik yapıldı. Fabrikada Blaise'in yerine geçen Denis, Marthe Desvignes'le evleniyordu. Ailenin çok acı matemi ortasında, bu ilk gülümseyişti, şiddetli kıştan sonra, parlak, ılık ilkbahar güneşi gibiydi. O zamana kadar dertli kalan, hâlâ karalar giyen Mathieu ile Marianne, hayatın bu ezelî ve ebedî tazelenişi karşısında, rikkatli bir heyecanla neşeleniyorlardı. Ana, bir az daha açık renk bir fistan giymeğe razı olmuş, baba, aylarca evvel kararlaştırılan, her bakımdan zaruri hale gelen bir izdivacı daha fazla geciktirmemeğe, çaresiz karar vermişti. İki seneden fazladır ki Rose, Janville'in küçük mezarlığında yatıyordu, Blaise da onun yanıbaşına geleli bir seneden fazla olmuştu; orada, her zaman tazelenen çiçeklerin altında uyuyorlardı. Herkesin ziyaret ettiği, bütün kalblerde yaşıyan sevgili ölülerin hâtırası da aile arasında kendilerine ayrılan yerde, şenliğe iştirak edecekti; sanki, yokluklarından dolayı duyulan acı, yine çoğalmak ve yaratmak zevkini daha fazla engellemesin diye, düğün saatinin çaldığına, ana baba ile birlikte, kendileri karar vermişlerdi.

Denis'nin fabrikaya yerleşmesi, tabiî bir şekilde olmuştu. Üç sene okuduğu özel okuldan çıkarçıkmaz oraya girmesinin sebebi, o zaman, o mevkii kardeşinin işgal etmekte bulunmasından ileri geliyordu. Gördüğü bütün fen tahsili onu oraya lâyık kılıyordu, sabahtan akşama kadar orada, kendisine tam uygun olan o yerde kaldı; eski pavyonu işgalediyordu; Charlotte, felâketin dehşeti içinde, minimini Berthe'i oradan alıp kaçmış, Chantebled'ye sığınmıştı. Denis'nin fabrikaya girişi, ayrıca, Beauchêne'e ödünç verilen para meselesini de halletmiş oluyordu, bu para, fabrika mülkiyetinin altıda bir nispetinde bir hissesiyle ödenecekti. Para ailenin parası olduğu için, bir kardeş, öteki kardeşin yerini tutuvermiş, ötekinin imzalıyacağı mukaveleyi kendisi imzalamıştı; lâkin, Denis, kibar ve dürüst davrandı, kâr üzerinden, kardeşinin dul karısı Charlotte'a bir hisse ayrımasını istedi. Bu işler, hâdiselerin mantığı sayesinde, münakaşaya meydan vermeden, bir hafta içinde halledilmişti. Constance, sersem, zebun bir halde olduğu için, mücadeleye bile girememiş, kocası onu susa durdurmuştu. Beauchêne, mütemadiyen: "Ne yapayım? diyordu. Bana bir yardımcı lâzım, ha Denis olmuş, ha başka birisi; sonra da, bir seneye varmadan o hisseyi kendisinden tekrar satın alacağım, canımı sıkarsa kapı dışarı ederim!» Constance müessese duvarlarının, parça parça kendi

üstüne yıkıldığını hissettikçe, ye'sinden, kocasının bütün zilletini suratına karşı haykırmamak için susuyordu

Denis, çok önceden, Marthe Desvignes'le birlikte kararlaştırdığı evlenme işini gerçekleştirme anının geldiğine, işte o zaman hükmetti. Charlotte'un küçük kardeşi olan, Rose'la içtikleri su ayrı giden bu kız, şirin tebessümü, cana yakın akıllı uslu haliyle, üç seneye yakın bir zamandan beri kendisini bekliyordu. Çocuk yaşlarında tanışmışlar, Janville'ın bütün hücra patikalarında, birbirlerine, andiçerek bağlanmışlardı; fakat, acele etmemeğe karar vermişlerdi, bütün ömür boyunca mesut olmanın, ciddî bir aile yuvası kuracak yaşa ve kuvvete sahiboluncaya kadar sabretmeğe değer olduğuna kanaat getirmişlerdi. Bu kadar parlak bir istikbale namzet, daha yirmi altı yaşında olduğu halde bu kadar yüksek bir mevkie sahip bir gencin, kendisine bir metelik bile çeyiz getirmiyen bir kızla evlenmekte böyle ısrar etmesine herkes şaşıyordu. Mathieu ile Marianne, oğullarının nasıl haklı sebeplerle böyle hareket ettiğini bildikleri için, gülümseyip geçiyorlar, razı oluyorlardı. Denis, kendisine, çeyizinden daha pahalıya malolacak zengin bir kız istemiyordu, her an kendisine hayat arkadaşı, yardımcı olacak, teselli verecek, becerikli ve şuurlu, güzel, çok sıhhatli, çok aklı başında bir kadın bulabildiği için son derece memnundu. Marthe, karısı olursa,

beklenmedik hâdiselerle karşılaşmaktan korkusu yoktu, onu tartmıştı; genç kız, aynı zamanda cazibenin, aklın, iyiliğin timsaliydi, bir aile yuvasının sarsılmaz saadetini sağlıyan biricik meziyete sahipti. Denis de gayet iyi huylu, gayet uslu idi, çok fazla uslu diyorlardı, bunu Marthe de biliyor, temeli akıl olan aşkın o parlak ve ilâhî güneşi altında, hayatın sonuna kadar aynı sakin adımlarla beraber yürüyeceklerine emin, mesut, onunla kolkola yola çıkıyordu.

Nikâhtan bir gün evvel, Chantebled'de büyük hazırlıklar yapıldı. Yine de, düğün, henüz yeni olan matem yüzünden, yalnız aile efradı arasında yapılacaktı. Aile âzasından başka, yalnız Séguin'lerle Beauchêne'ler davet edilmişti; onlar da, zaten kuzenleriydi. Yirmi kişiden fazla bulunmıyacaktı; yalnız bir öğle yemeği verilecekti. Fakat, herkeste, şirin olmak, güzel olmak arzusu vardı, herkes, kalbler arasındaki sıkı bağları daha kuvvetlendirmek ister gibi, yeni bir şirinlik, yeni bir güzellik bulmağa uğraşıyordu. O sebeple, sofra ile meşgul oluyorlar, sofranın nerede kurulacağını, ne şekilde süsleneceğini düşünüyorlardı. Temmuzun o ilk günleri öyle güneşli, öyle sıcak oluyordu ki, fazla düşünmeden, sofrayı dışarıya, ağaçların altına kurmağı kararlaştırdılar. Orada, ana babanın, vaktiyle, Janville'e gelir gelmez, içinde oturdukları kabasaba bir pavyon olan eski av köşkünün

önünde nefîs bir yer vardı. Bu av köşkü, ailenin yuvası gibi bir şeydi. Bütün civara. sonraları, bu ocaktan yayılmışlardı. Köhnelikten yıkılmağa yüz tutan pavyonu, Mathieu tamir ettirmiş, genişletmişti; niyeti, yakında çiftliği oğlu Gervais'ye bırakınca, yanında yalnız Charlotte'la çocuklarını alıkoyarak, Marianne'la birlikte oraya çekilmekti; o zaman vaktinden evvel bir dede gibi, verdiği nasihatlerde hikmet bulunduğu için hâlâ sözü dinlenen, tahttan inmiş bir hükümdar gibi yaşıyacağı için memnundu. Eski bakımsız bahçe yerine, şimdi kos koca bir çimenlik uzanıyordu, körpe otlarla örtülü bu geniş, dört köşe yeri, büyük ve iyi niyetli bir dost kalabalığı gibi, ulu karaağaçlar ve gürgenler çevreliyordu. Bu ağaçları kendisi dikmiş, büyüdüklerini görmüştü, herbiri onun varlığından bir parça idi. Fakat asıl sevgili yavrusu, candan sevdiği çocuğu, çimenliğin tam ortasında dikili olan gürbüz meşe ağacıydı; neredeyse yirmi yaşına basacak olan bu ağacı, Chantebled çiftliğinin temelini attıkları gün, incecik bir dal halinde, Marianne'ın yardımiyle toprağa daldırmış, kendisi küreği kullanırken, Marianne da fidanı elinde tutmuştu. Kendi eserleri olan bu meşe sürmüş, sarfettikleri gayretin kanı, gitgide artan bir usare seli halinde fışkırır gibi, her ilkbaharda, dallarını etrafa yaymıştı. Beylece kendi gürbüz aileleri arasına katılan bu meşenin yanı başında, bir de,

sularını yatağa aldıkları yayladaki kaynaklardan fışkırıp gelen akar sulu bir havuz vardı ki, billûr zemzemesi oraya daimî bir neşe saçıyordu.

Düğün arifesinde, orada toplanıp müzakere ettiler. Mathieu ile Marianne, yapılacak hazırlıkları tesbit etmek üzere herkesten önce gelmişlerdi; Charlotte'u orada buldular; dizleri üzerine bir albüm koymuş, ulu meşenin basit bir krokisini bitirmek üzere bulunuyordu.

— Ne o, bir sürpriz mi?

Charlotte, sıkıldı, bir parça utanarak gülümsedi.

— Evet, evet, bir süpriz, göreceksiniz.

Sonra, on beş günden beri, düğün ziyafeti için sulu boya resimli yemek listeleri hazırlamakla meşgul olduğunu itiraf etti. Güzel, ince duygu eseri bir şey düşünmüş, listelere, yalnız oyun oynıyan çocuk resimleri, çocuk başları çizmiş, eski fotoğraflara baka baka benzerlerini çizebildiği, ailenin bütün çocuklarını sıralamıştı. Büyük meşe ağacı krokisi, en son dünyaya gelen iki çocuğun, küçük Benjamin'le küçük Guillaume'un resimlerine fon vazifesi görecekti.

Mathieu ile Marianne, gözlerinin önünden geçtikçe mükemmel surette tanıdıkları bu pembe yüzlü miniminiler geçidi karşısında, rikkat ve sevinçle hayran kalmışlardı. Henüz beşikte, sarmaş dolaş yatan ikizler; arkasında

zıbını ile, sevgili yavruları, Rose; bol güneş altında çırçıplak, otlar üzerinde oynaşan Ambroise'la Gervais; dudukuşlarının yuvalarından yavru aşıran mektep kaçağı Crégoire'la Nicolas; çiftliğin içine başıboş salıverilen tavuklarla didişen, bacaklarını ayırıp atların sırtına zıplıyan Claire; sonra öteki üç kız, Louise, Madeleine, Marguerite, hepsi vardı. Fakat, Marianne'ı asıl mütehassis eden şey, tam dokuz aylık olan en küçük oğlu Benjamin oldu; Charlotte, onun resmini, bir hafta sonra doğan, tam onunla yaşıt kendi oğlu Guillaume'la beraber, meşenin altında, aynı küçük arabanın içinde yapmıştı.

Mathieu takıldı:

— Amca ile yeğeni, dedi. Ama, ne olursa olsun, amca yine büyük; dede yaşında, onun bir haftalık büyüğü.

Marianne gülümserken gözleri tatlı tatlı yaşarmıştı. Sulu boya resim, mesut elleri arasında, bir parça titriyordu.

— Sevgili yavrular! dedi. Sevgili oğlum, sevgili torunum! Ben de bu sevimli yavrucaklar sayesinde, bir kere daha ana, bir kere daha büyük ana oldum!... Ah! Bu iki yavrucak en büyük teselli oldu, yaramıza merhem sürdüler, yeniden ümitlenip gayrete gelmemizi onlara borçluyuz!

Doğru söylüyordu. Charlotte'un fabrikadan ayrılıp çiftliğe sığındığı ilk günler ne de-

rin bir matem, ne büyük bir keder içindeydiler! Marianne gibi dört aylık gebe olan Charlotte, Blaise'in kurban gittiği feci kaza yüzünden, az kaldı ölüyordu. Kederini ilk hafifleten şey, kızı Berthe'in, Paris'te biraz cılızken Chantebled'nin açık havasında, yanaklarının dolgunlaşıp pembeleşmesi oldu. Sonra, Charlotte hayatı hakkında karar verdi; burada, bu konuksever evin huzuru ve sükûnu içinde ihtiyarlıyacak; kendisine yardım edecek, destek olacak olan bu çok şefkatli büyük anne ile büyük babadan dolayı çok mesut, nefsini tamamen iki çocuğuna verecekti. Öteden beri hayatın bir parça dışında, sevmekten ve sevilmekten başka bir ihtiyaç duymadan, hayalperest bir kadın zevkiyle yaşamıştı. Kaynanası ve kaynatasiyle birlikte, Mathieu'nün üçü için tanzim etmekte olduğu eski pavyona yerleştikten sonra, yavaş yavaş, hayata tekrar ısınmağa başladı. Hattâ yeniden çalışmağa koyuldu, fabrikadaki kâr hissesini hesaba katmadan, bir işlerle meşgul olmak istedi, minyatürler yapmağa, Paris'te bir dükkâncıya satmağa başladı. Fakat, çocuğunu doğurduktan sonra, asıl kalbine kuvvet veren, bunca acıyı dindiren şey, yavrusu Guillaume oldu; kocasının ölürken kendisine hediye ettiği bu çocukta, ölen babanın ruhu diriliyor, onu, sanki kendi zevce sevgisine iade ediyordu. Marianne da, Benjamin'i doğurduktan sonra böyle olmuştu, kaybettiği oğlunun yerini tutan bir oğlan daha

doğurmuştu; o da, öldükten sonra dirilen bir evlâttı, ananın kalbinde boş kalan yeri dolduruyordu. O zaman, bu iki kadın, bu iki ana, o teselli verici iki sevgili yavruyu bir arada emzirmekten sonsuz bir haz duydular. Onlara bakıp kendilerini unutuyorlar, yanyana büyüyüşlerini seyrediyorlar, onların çok gürbüz, çok güzel, çok iyi olduklarını gömek için duydukları müşterek arzu ile, birbirlerinden ayırmamak ister gibi, ikisine de aynı saatte meme veriyorlardı. Marianne, Charlotte'dan hemen hemen bir misli yaşlı olduğu halde, kızkardeş gibi idiler, bereketli sinelerinden aynı besleyici süt geliyordu. Matemlerinin kara rengi aydınlanıyordu. Melek yavruları gülerken, onlar da gülmeğe başlamışlardı, bu kaynana ile gelinin böylece kaynaşması, sonsuz bir analık gelişmesi içinde, çocuklarını bir tek beşikte yatırmaları, hem çok şirin, hem çok dokunaklı bir şeydi.

Mathieu:

— Dikkat, dedi, resimlerinizi saklayın. Gervais ile Claire masa için buraya geliyorlar.

Gervais, on dokuz yaşına basmış, dev yapılı bir şey olmuştu; ailenin en iri yarı, en gürbüz çocuğu idi; kısa kesilmiş, kıvırcık, siyah saçları, iri elâ gözleri, dolgun, iri kemikli bir yüzü vardı. Mathieu ona takılır "Cybèle'in oğlu„ derdi; o böyle dediği zaman Marianne, bütün Chantebled yavrulama esnasında, henüz uykuda bulunduğu sırada, bir ürperti geçirir-

ken ona gebe kaldığı geceyi hatırlar, gülümserdi. Gervais, babasının hâlâ en gözdesiydi, verimli toprağın çocuğuydu, günün birinde eseri devam ettirebilmesi için, onu, çiftlik sevgisi aşılıyarak, bilgili, yenici ziraat ihtirası aşılıyarak büyütüyordu. Daha şimdiden, işlerin bir kısmını ona havale ediyor, bütün çiftliğin idaresini de bırakmak için, onu evlendireceği zamanı bekliyordu. Claire, çiftlik işlerinden kendi payına düşen kısımla meşgul olabilecek, gürbüz ve iyi bir gençle evlendiği zaman, onu da kardeşinin yanına katmağı düşünüyoryu. Önemi hergün artan bir işletme için, iyice anlaşmış iki kişi fazla değildi. Annesi tekrar çocuk emzirmeğe başlıyalı, Claire onun yerini tutuyordu; on yedi yaşında olan Claire güzel değildi, fakat sıhhatı yerindeydi, annesi gibi gayretli idi. Bilhassa mutfak işiyle ve evin idaresiyle uğraşıyor, hesapları tutuyordu; kafalı kızdı, sıkı bir tasarrufla, idare ediyordu, ailenin eli açık efradı onunla alay ederlerdi.

Gervais:

— Demek ki sofra buraya kurulacak, dedi. O halde, çimenleri biçtireyim.

Claire de, misafirlerin sayısiyle, sofraya konulacak takımlarla meşgul oluyordu. Gervais, bir tırpan atsın diye Frédéric'i çıkardığı sırada, üçü birden, alınacak tertibatı müzakere ettiler. Rose öldükten sonra, nişanlısı Frédéric, çiflikten ayrılamadığı için, Gervais'nin

yanındaki işine devam etmiş, onun arkadaşı olmuş, en çalışkan, en zeki yardımcısı haline gelmişti. Mathieu ile Marianne, çocuğun, birkaç aydan beri Claire'in etrafında dönmeğe başladığını farketmişlerdi; sanki, büyüğü elinden gidince, onun kadar güzel değilse de, gürbüz ve iyi bir ev kadını olan küçüğüne razı oluyordu. Önce buna üzülmüşlerdi. Sevgili yavrularını nasıl unutabilmişti? Sonra, rikkate gelmişlerdi, aile bağının daha sıkı olacağını, bu çocuğun kalbine bir başka kadının sevgisi girmiyeceğini, onu iki defa bağırlarına basacakları için büsbütün evlât edineceklerini düşünmüşlerdi. Bu düşünceyle göz yumuyorlar, gülüşüyorlardı; Claire kocaya varacak yaşa gelinceye kadar, Gervais'nin muhtaç olduğu iş ortağı kayınbirader, Frédéric'in ta kendisi idi.

Fakat, tam sofra meselesi halledildiği sırada, meşenin altında, yüksek otların arasından doğru bir hücum oldu, güneşte uçuşan etekler, çözülmüş saçlar gözüktü. Louise'in sesi işitildi :

— Ayol, gül bulamadık ! diyordu.

Madeleine de ilâve ediyordu:

— Yok! Bir tek beyaz gül yok!

Marguerite de teyidediyordu :

— Hem bütün gül ağaçlarını yokladık. Bir tek beyaz gül yok, hep güller kırmızı!

Biri on üç, öbürü on bir, üçüncüsü dokuz yaşındaydılar. Louise, eline dolgun, neşeli bir

kızdı, âdeta bir genç kadına benziyordu. Narin, şirin bir kız olan Madeleine, gözleri hulya dolu, saatlerce piyanosunun başında vakit geçiriyordu. Fazla iri burunlu, kalın dudaklı son derece güzel altın sarısı saçlı Marguerite, kışın soğukta kalmış kuşları bulup, ılık avuçlarında ısıtıyordu. Üçü birden çiçeklerle zerzevatların biribirine dolandığı sebze bahçesinde karış karış dolaşmışlar, boşu boşuna yaptıkları araştırmalardan sonra ümitsizliğe düşmüşler, böyle koşarak gelmişlerdi. Düğünde beyaz gül bulunmazsa felâketti. Geline hangi çiçeği hediye edeceklerdi? Sofraya ne koyacaklardı?

On beşinde, müthiş bir muzip olan Grégoire, elleri cebinde, alaycı yüziyle, üç kızın arkasından çıkagelmişti. Bu oğlan ailenin en patırdıcı, en yürek oynatıcı çocuğuydu; durmadan şeytanlıklar icadederdi. Sıvri burnu, ince dudakları, macera düşkünlüğünü, aynı zamanda azmini, başarıcılıktaki maharetini gösteriyordu. Üç kızkardeşinin eli boş dönüşü keyfine gitmişti, nerede olduğunu unuttu, onlarà takılmak için haykırdı:

— Ben, beyaz gül nerede var, biliyorum, hem de âlâları!

Mathieu:

— Nerede bakayım? diye sordu.

— Değirmende a canım, dolabı geçtikten sonra, küçük avluda. Bembeyaz gül dolu üç büyük ağaç. Lahana iriliğinde güller.

Sonra, babası sert sert yüzüne bakıp:

— Ne? Sen hâlâ değirmenin etrafında mı dolaşıyorsun? Sana oraya gitmiyeceksin diye sıkı sıkı tembih ettimdi... Avluda beyaz güller bulunduğunu bildiğine göre, demek, içeriye de girdin ha? deyince, kızardı, şaşaladı:

— Hayır, girmedim, duvarın üstünden baktım.

— Duvara tırmandın öyle mi? Bir bu eksikti. Sen beni Lepailleur'lerle, o ahmak, kötü adamlarla belâya mı sokmak istiyorsun?... Sahiden senin içinde bir ifrit var, oğlum.

Grégoire'ın söylemediği birşey vardı ki, o da, değirmenin avlusunda, değirmencinin kızı küçük Thérèse'le buluşmağa gittiği idi; burnunda hep gülünç şekilde un bulaşığı bulunan bu on üç yaşındaki, pembe yanaklı sarışın kız da, onun gibi, serseriliğe müthiş surette düşkündü. Gerçi, oyunları gayet mâsum, çocuk oyunlarından ibaretti. Fakat, avlunun dip tarafında, elma ağaçları altında lâtif bir yer vardı ki, orada güle söyliye, çok iyi eğleniyorlardı.

Mathieu:

— İşitiyor musun? diye devam etti, bir daha Thérèse'le oynamağa gittiğini işitmiyeyim. Yavrucak, kendisi çok şirin. Ama, o ev senin gideceğin bir yer değildir... Şimdi de dövüşmeğe başlamışlar diye işittim.

Dediği doğru idi. Antonin, Janville mahalle karılarının diline düşen kötü hastalığının geçtiğini sandıktan sonra, Paris'i özleyip sıkılmaya başlamış, orada geçirdiği aylak eğlence hayatına dönmek için elinden geleni yapmıştı. Kendisini, külâh aldattıkları giydirdikleri için fena halde öfkelenen Lepailleur, önce, buna şiddetle muhalefet etmişti. Fakat, toprağa karşı bizzat kin aşılıyarak, yarıyarıya çürümüş köhne değirmene karşı istihfaf duygusu vererek büyüttüğü bu koca herif köyde ne işe yarardı? Sonra da, karısı artık kendisine aleyhtardı; oğlunun bilgisi karşısında derin bir hayranlığa gömülü, onun, bu sefer iyi bir mevki sahibi olacağına inatçı bir iman besliyordu. Baba, nihayet boyun eğmek zorunda kalmıştı, Antonin, Paris'te, Mail sokağında bir tacirin yanında, ufacık bir müstahdem olarak çalışıyor, büsbütün yıpranıyordu. Ne var ki, karı koca arasında, bilhassa Lepailleur, karısının, kendisinden para aşırıp oğlu olacak koca haylaza yolladığından şüpheye düştüğü zamanlar, kavga büyüyordu. Bazı günler, küfür sesleriyle sille şakırtıları, ta Yeuse köprüsünden duyuluyordu. Bu da, kuvvet ve saadetin ziyan edilmesi yüzünden bir ailenin mahvoluşu idi.

Mathieu, gerçekten öfkelenmiş, devam ediyordu:

— Mesut olmak için herşeyleri vardı, bu adamların! İnsan bu kadar budala olamaz, bu

kadar ısrarla kendi sefâletini istiyemez... Kibar bir zat olarak yetiştireceğiz diye, övüngenlik yüzünden tek erkek evlât sahibi olmak istediler! Alın bakalım, mükemmel muvaffak oldular işte, şimdi memnun olsunlar!... Toprağa garez oluşu, babadan görüdüğü ziraat usulüne saplanışı, bakımsız toprakları, zâhir bizim nadasların verdiği iyi neticeleri protesto etmek için bana satmayıp kısır bırakmakta ısrar edişi de buna benzer, bundan daha aşağılık, daha aptalca iş olur mu?... Değirmeni de öyle, eskilikten yıkılıyor da, budalalığı yüzünden, tembelliği yüzünden, karşısına geçmiş, seyrine bakıyor. Eskiden, hiç değilse bir sebep gösteriyordu, memleket buğday ekmekten âdeta vazgeçtiği için, köylüler değirmeni işletecek buğday getirmiyorlar diyordu. Ama bugün, sayemizde buğday dolup dolup taşarken, değirmeninin köhne dolabını defedip, yerine sağlam bir buhar makinesi koymalı değil mi?... Ah! Şu adamın yerinde ben olsam, oraya çoktan, baştan başa imar edilmiş, genişletilmiş, Yeuse ırmağının suyiyle işliyen, ucuza maledilmiş bir yolla Janville garına bağlı yepyeni bir değirmen kurmuştum!

Grégoire, fırtınayı atlattığına memnun, dinliyordu. Marianne, üç kızını, beyaz gül bulamadıklarından dolayı canları sıkılmış görünce, teselli etti:

— Yarın sabah, sofra için, en az kırmızı olan güllerden, solgun renklilerden toplarsınız, yine de pekâlâ olur.

O zaman Mathieu sükûnet buldu, şu neşeli sözle kesip atarak çocukları güldürdü:

— Kırmızı gülleri de toplayın, en kırmızılarından olsun. Hayatın kanıdır bu.

Bu arada, Marianne'la Charlotte, bütün bu hazırlıklara dair konuşmağa devam ederlerken, otların üzerinde, yine minimini ayak pıtırdıları işitildi. Nicolas, yedi yaşının verdiği gururla, altı yaşında koca bir kız olan yeğeni Berthe'i elinden tutmuş, getiriyordu. İkisi çok iyi anlaşıyorlardı, o gün, evde, Benjamin'le Guillaume'un beşiğinin yanından ayrılmamış ar, iki çocuğa kendi bebekleri adını vererek evcilik oynamışlardı. Fakat, çocuklar uyanmışlar, acıktıkları için ağlamağa başlamışlardı. Bunun üzerine, Nicolas ile Berthe korkmuşlar, koşa koşa annelerini çağırmağa gelmişlerdi.

Nicolas:

— Anne! diye seslendi, Benjamin seni çağırıyor. Susamış.

Berthede:

— Anne, annel diyordu, Guillaume susamış. Çabuk gel, duramıyor.

Marianne'la Charlotte güldüler. Sahiden de, ertesi gün yapılacak düğün, onlara, sevgili yavrularını unutturmuştu. Acele eve döndüler, meme saati gelmişti.

Ertesi gün, o mesut düğün, aman ne kadar cana yakın bir samimilik içinde geçtil Yeşilliklerle süslü kuytu bir salon gibi, dost gürgenler ve karaağaçlarla çevrili çimenliğin ortasındaki büyük meşe ağacının altında, topu topu yirmi bir kişi idiler. Bütün aile efradı hazırdı, başta bütün çiftlik tekiler geliyordu; sonra, fabrikadan bir yere ayrılamadığı için yüzünü pek seyrek gördükleri yeni damat Denis vardı; sonra Paris'teki faal hayatın icaplarına bağlı kaldıkları için keza seyrek gelip giden Ambroise'la karısı Andrée vardı, çocukları küçük Léonce'u da beraber getirmişlerdi. Çoktan uçup gitmiş yavru kuşların aile yuvasına bu dönüşleri, hayatın mütemadi dağılışına rağmen bu eksiksiz toplanabilmek saadeti zevkli bir şeydi. Aileden gayri, yalnız davetli akraba vardı, Beauchêne'le Constance, Séguin'le Valentine gelmişlerdi; tabiî, yeni gelin Marthe'ın annesi madam Desvignes de oradaydı. Sofrada yirmi bir kişi idiler, fakat üç kişi daha vardı; en miniminiler, on beş aylıkken memeden kesilen Léonce'la, kenüz meme emen Benjamin ve Guillaume, küçük sofra halkını teşkil ediyorlardı. Şenliğe onlar da iştirak etsinler diye, aranalarını sofraya yaklaştırmışlardı, masa başında değillerdi ama, yine de bir yer tutuyorlardı. Böylece yirmi dört kişi ediyordu, yuvarlak hesap iki düzine idiler. Güllerle süslenen sofra, yaprakların arasından süzülen yaz güneşinin yağmur gibi dökülen altın huzme-

leri altında, serin gölgelikte, mis gibi kokuyordu. Parlak bir temmuz seması, ufka baştan başa, harikalı bir mavi çadır geriyordu. Marthe'ın beyaz fistanı, küçük, büyük kızların açık renk fistanları, o parlak tuvaletler, o pürsıhhat gençlik, bu yeşil saadet köşesinin kendi çiçekleri hissini veriyordu. Yemek pürneşe yenildi, sonunda, köylü usulü kadeh tokuşturuldu, gen evlilere ve orada hazır bulunanlara her türlü saadet temenni edildi.

Hizmetkârlar sofrayı toplarken, hayvan yetiştirme işiyle ilgilenmiş gibi görünen Séguin, Mathieu'den, kendisine tavlalarını göstermesini istedi. Yemek esnasında, attan başka lâf etmemişti, bilhassa, ev sahibinin, son derece kuvvetlilik meziyetlerini övdüğü, çift hayvanlarını görmek istiyordu. Beauchêne'i de beraber gelmeğe kandırdı. Sonra, onlar üçü giderlerken, Constance'la Valentine, bir yandan işsizlik, bir yandan, bu kadar çabûk kalabalıklaşması hâlâ onları şaşırtan çiftliğe karşı duydukları merak yüzünden, erkeklerin peşi sıra gitmeği düşündüler, aile efradından geri kalanları şenlik günü ikindi vaktinin güzel, neşeli huzuru içinde, ağaçların altında bıraktılar.

Tavlalarla ahırlar sağ taraftaydı. Fakat oraya gitmek için, bakınca bütün malikâne gözüken geniş avludan geçmek lâzım geliyordu. Başarılan eserin büyüklüğü, güneş ışığında öyle göz kamaştırıyordu ki, orada bir

dakika, hayranlıkla âni bir duruş oldu. Bu çalı çırpılık, kurumuş, kısır toprağı tanımışlardı; onu şimdi, dalgalanan bir buğday ummanı halinde, her yeni mevsimde daha fazla yükselen bir mahsul yığını ile örtülü görüyorlardı. Yukarıda, eski bataklık yaylada, asırların yığdığı nebatî toprak öyle bereketli idi ki, henüz gübre serpmiyorlardı. Sonra. vaktiyle kumluk olan yamaçlar, şimdi kaynakların boyuna çoğalan bereketli sulariyle özlenerek, sağlı sollu, yemyeşil uzanıyordu. Uzaktaki korular bile tanzim edilmiş, geniş boşluklar açılarak havalandırılmış olduğu için, sanki on misline çıkartılan etraflarındaki hayat sayesinde kuvvet ve kudretleri artmış gibi, daha fazla bir usare ile taşıyorlardı. Bütün malikâneden yükselen şey bu kuvvetti, bu kudretti, doğurulan, yaratılan hayat eseriydi; kısır toprağı bereketlendiren, daha geniş, dünya fâtihi bir beşeriyet için ona, besleyici servetler doğurtturan insan emeği idi.

Uzun bir susma oldu. Séguin, kendi iflâsının acı bir ifade ile keskinleştirdiği bir istihza ile, ince, sert sesiyle, kısaca:

— İyi bir iş yaptınız. Asla buna ihtimal vermezdim, dedi.

Sonra, tekrar yürümeğe başladılar. Fakat tavlalarda, inek ahırında, ağılda, bu kuvvet ve kudret intibaı daha çoğaldı. Yaratma, inekler, koyunlar, tavuklar, tavşanlar, oralarda

kaynaşan, mütemadi bir doğuş halinde kıpırdıyan ne varsa, hepsi, canlı bir yaratma halinde devam ediyordu. Her sene, bu Nuh gemisi doluyor, ufak geliyor, daha başka meydanlara, daha başka binalara ihtiyaç gösteriyordu. Hayat hayatı çoğaltıyordu, mütemadiyen loğusa bir kalabalığın ortasında yürünüyordu, her tarafta, yeni yavrularını uçuran kuluçkalar, yuvalar, yeni sürüler vardı; arka tarafta da, tohumlar çoğalıyor, yeniden yavrulıyanlar oluyor, yığın hep taşıyor, kabarıyordu. Bu da yine, tükenmez döl bereketinin yarattığı zafere koşan servetti.

Tavlalarda, Séguin, kuvvetli beygir çiftlerini, erbapça kelimeler kullanarak, pek beğendi. Sonra, lâfı yine hayvan yetiştirme bahsine getirdi, ahbaplarından birinin, birtakım aykırı çiftleştirmelerle, görülmedik neticeler aldığını söyledi. Sonra, yine eski kanaatlerine dönerek, izah yollu ilâve etti:

— Yoo, doğrusu, ya ihtiyaçtan, yahut tecessüs yüzünden, biz çiftçiler şamdan tuttukça "Artınız, çoğalınız„ emrine, hayvanlar hakkında, aklım erer.

Kıskıs güldü, söylediği sözü pek tuhaf buldu. Sonra Valentine'le Constance, fışkıran bütün bu kokulu hayattan bir parça tiksinerek, sessizce, usul usul geri dönerlerken, o, asrın aleyhinde atıp tuttu, başka bir şey ilâve etmeden, damdan düşercesine, eski nazariye-

lerini sayıp dökmeğe başladı. Bütün çiftliğin avaz avaz haykırdığı hayat zaferi aleyhinde sözler söylemeğe onu sevkeden şey, belki de, için için duyduğu kıskançlık ve garazdı.

Ah! bu nüfus azalması işi gereği kadar çabuk yürümüyor, diyordu. Ölmek istiyen bu Paris, gerçekten çok vakit kaybediyor, diyordu! Yine de, bazı iyi alâmetler görüyordu, zira iflâs her tarafta vahimleşmekteydi, ilimde, siyasette, hattâ edebiyatta ve sanatta bile. Hürriyet ölmüştü bile. Demokrasi, ihtiras istidatlarını azdırarak, iktidar mevkii uğrunda sınıf kavgalarını tahrik ederek, cemiyetin çabuk yıkılması neticesine varıyordu. Cehalet ve sefalet ocağı olan gübreliklerinde, budalalıkları yüzünden hâlâ çocuk peydahlıyanlar, ayak takımı halktan, yoksullardan, fakirlerden ibaret kalmıştı. Seçkinler sınıfına, zekilere, zenginlere gelince, onlar gitgide daha az çocuk doğuruyorlardı; bu bir ümit yaratıyordu, nihai mesut yıkılıştan evvel, medeniyete benzer son bir devre görmek imkânı olacaktı, pek az insan, kendi aralarında kalacak, birkaç erkek, birkaç kadından ibaret bu insanlar, azami his inceliklerine erişmiş olacaklar, sırf kokularla yaşayacaklar, sırf soluklardan zevk duyacaklardı. Fakat Séguin, usandığını söylüyordu, çok aheste ilerliyen o devre kavuşamıyacağına artık kanaat getirmişti:

— Bari Hıristiyanlık, ilk imanına dönse de, kadını kirli, şeytani ve uğursuz bir mahlûk

olarak bellese, gidip çölde yine keşiş hayatı yaşardık, bu iş daha çabuk biterdi. Beni çileden çıkartan şey, bu siyasi katolikliğin, kendisi yaşıyabilmesi için, evlenme rezaletine düzen verişi, göz yumuşu, murdarlıktan ve cürümden ibaret olan çocuk doğurma hâdisesini böylece örtbas edişi... Ben kendim de günah işledim, dünyaya birkaç fazla zavallı getirdim ama, Allaha çok şükür, onların zürriyetsiz kalıp benim günahımın kefaretini ödiyeceklerine inanarak teselli buluyorum. Gaston evlenmiyeceğini söylüyor, bir subayın, kılıcından başka kadını olmamalıdır, diyor; Lucie'ye gelince, o da, Ursulines manastırında rahibelik andı içtiği günden beri gönlüm rahat... Neslim inkıraz buldu, ona seviniyorum.

Mathieu gülümsiyerek dinliyordu. Edebiyat yapmaktan ibaret bu kötümserliği biliyordu. Vaktiyle, doğum fazlalığiyle mücadele eden medeniyet, en akıllı sınıfın, en kuvvetli sınıfın nispî zürriyetsizliği gibi iddialar onu şaşalatmıştı. Fakat, aşk uğrunda mücadeleye başladığı andan itibaren, sadece hareket etmek zevki, onda, yaptığı işin iyi olduğuna dair bir inanç, bir iman haline gelmişti. Onun için, istihzalıca bir eda ile, kısaca:

— İyi ama, dedi; kızınız, Andrée ile oğlu Lussac neci?

Séguin, bu kızı, kendinden olmadığı için reddediyormuş gibi bir el hareketi yaparak:

— Adam sen de! Andrée! diye cevap verdi.

Valentine durmuş, başını kaldırıp, dik dik ona bakmıştı. Aralarında müşterek hiçbir şey olmadan, her biri kendi bildiği gibi yaşamağa başladıkları zamandan beri, Valentine, Séguin'in, çılgınca kabalığına, delilik nöbetlerini andıran eski kıskançlık hallerine tahammül etmez olmuştu. Batıp giden servetlerine ait bazı hesaplar sorar korkusiyle de, Séguin karısından çekiniyordu.

— Evet, diye tasdik etti, Andrée var. Ama kızlar sayılmaz.

Tekrar yürümeğe başlamışlardı ki, şahsını ilgilendiren mahut faciadan dolayı bu bahiste susmak zorunda olduğu için o zamana kadar solumakla, ağzında yaprak sigarasını çiğnemekle iktifa eden Beauchêne, kendini unuttu, herşeye rağmen, ona cesaret, üstünlük, gurur veren harikulâde şuursuzluğa yine kapıldı, daha fazla susamadı. Yüksek perdeden uluorta konuştu:

— Ben Séguin'in kanaatında değilim. Bununla beraber çok doğru sözleri var... Bu doğum çokluğu meselesi, bilmezsiniz, beni hâlâ ne kadar sarıyor. Bu meselenin künhünü bilmekle övünebilirim. Mathieu'nün haklı olduğu besbelli meydanda, önce neyle besliyeceğini bilmeden, habire çocuk çıkartmağa kimsenin hakkı yoktur. Fakirler açlıktan geberi-

yorlarmış, kabahat kendilerinde, bizde değil; öyle ya, karılarını gebe bırakan biz değiliz ya!

Bol bir kahkaha attı. Sonra devam etti. bu mesele hakkında her zaman verdiği konfransı yine yumurtladı. İmsakli davranmak suretiyle mâkul hareket edenler, yalnız idareci sınıflardı. Bir memleket, muayyen miktarda gıda maddesinden fazlasını yetiştiremezdi, bu suretle, zaten muayyen sayıda nüfusa sahibolmak zorunda kalıyordu. Fakirler, kendilerini unutup ot minderleri üzerinde lüzumundan fazla gönül eğlendirince sefalet baş gösteriyordu. Servetin hesapsız taksiminden şikâyet ediliyordu; iyi ama, hiç patronu olmıyan, ahalisi, umumi saadeti bir düğün pastası gibi aralarında paylâşmakla meşgul kardeşlerden, eşit haklara sahip işçilerden ibaret bulunan hayalî bir memleket ümidetmek divanelikti. O halde, kabahat, muhakkat ki, yoksulların basiretsizliğindeydi. Bununla beraber, Beauchêne, patronların, zaruri olan işçileri düşük ücretle işe kayırmak için, bu fazla çocukları kullanmak zorunda olduklarını da, kaba bir açık sözlülükle itiraf ediyordu.

Derken, heyecanlandı, fikirlerini beğenmenin verdiği gurur ve inatla, geçmiş şeylerin hepsini unuttu, paldır küldür kendi durumunu ele aldı :

— Bize, siz vatansever insanlar değilsiniz, diyorlar; çünkü, peşimizde alay alay yumur-

cak yokmuş da ondan. Saçma lâf; herkes vatana başka türlü hizmet eder. Fakirler ona asker veriyorlarsa, bizler de sermayelerimizi veriyoruz, endüstrimizin, ticaretimizin cehdini veriyoruz... Hasılı, herkes kendi işini bilir, değil mi ya? Kolumuzu, budumuzu mu kıracak, zengin olmamıza mâni olacak, yaratılmış eserleri, bizden sonra aralarında paylaşarak mahvedecek çocuklar peydahlıyacağız diye uğrunda iflâs edersek, vatan, pek kârlı çıkar ya! Bu kanunlar, bu örfler bizde oldukça, sağlam servet ancak tek erkek evlâda kalan servettir... Elbette a canım! Tek erkek evlât şarttır, yegâne mâkul iş budur, yegâne saadet ihtimali bundadır.

Vaziyet öyle elîm, öyle üzücü bir hal alıyordu ki, hepsi ezilip büzülüyorlar, susuyorlardı. Beauchêne, onları inandırdığını sanarak, böbürleniyordu.

— Nitekim, ben...

Constance onu susturdu. Önce, onu ezen, düşkünlüğünü arttırır gibi uyandıran bu söz kalabalığı karşısında, başı eğik, yürümüştü. Şimdi, yanaklarından iki iri yaş damlası yuvarlanarak, yüzünü yukarı kaldırmıştı.

— Alexandre! dedi.

— Ne var, şekerim?

Hâlâ anlıyamıyordu. Sonra, onun ağladığını gögünce, o azametli kasılışına rağmen,

nihayet şaşaladı. Emin olmak için ötekilere baktı.

— Ha! Evet, zavallı çocuğumuz, dedi... Ama, istisnaların nazariyeye tesiri yoktur, kanaatler değişmez.

Ağır bir sükût oldu; zaten ötekileri bıraktıkları çimenliğe yaklaşmışlardı.

Mathieu, deminden beri, davet ettiği halde özür diliyerek gelmiyen Morange'ı düşünüyordu; sanki, başkalarının bu neşesi karşısında dehşet duymuştu; aynı zamanda bu uzun yolculuktan da korkuyordu, sanki o yokken, esrarengiz türbesinin türlü türlü suikastlere uğramasından endişe ediyordu. Acaba Morange da eski fikirlerinde ısrar mı ediyordu? Acaba tek evlat nazariyesini, karısının ve kızının hayatına mal olan o menfur ihriras hesabını hâlâ müdafaa mı ediyordu? Morange'ın, orta kabiliyette biçare dimağına fazla şiddetli gelen fırtına altında şaşalamış yüzü, kül gibi benziyle, gözünün önüne geliyor, adamcağızın, meczup adımiyle dolaştığını, sonu tımarhane olan muammalı bir akibete doğru gittiğini görüyordu. Fakat bu kasvetli hayal dağıldı, çimenlik, pırıl pırıl güneşin altında yine uzamıyor, ulu ağaçların teşkil ettiği çerçeve ortasında öyle bir sıhhat, öyle bir saadet ve şaşaalı güzellik levhası arzediyordu ki, Mathieu, kendini tutamadı, o matemli sessizliği bozdu:

— Bakın hele, bakın hele! diye kaykırdı. Şu sevgili kadınlar, şu sevgili çocuklar, bu yeşillik ortasında ne kadar neşe saçıyorlar, ne kadar lâtif görünüyorlar! İnsanlara, sıhhi yaşamanın ne kadar iyi, ne kadar güzel bir şey olduğunu öğrenmek için bu manzaranın resmini yapmalı.

Beauchêne'lerle Séguin'ler tavlaları gezmeğe gittiklerinden beri, çimenlikte oturanlar vakit kaybetmemişlerdi. Önce, Charlotte'un çok zarif sulu boya resimlerle süslediği yemek listeleri paylaşılmıştı Yemekte, bu sürpriz hepsinin son derece hoşuna gitmişti, tam takım sofra tabak çanağını süsliyecek kadar kalabalık Cigogne ana zürriyetine benziyen bu bir sürü çocuk başı resmi karşısında, hâlâ, tatlı gülüşmeler devam ediyordu. Sonra, hizmetçi kadınlar sofrayı toplarken, Grégoire, yakındaki bir fundalıktan, o ane kadar gizli tuttuğu enfes beyaz güllerden yapılma bir demeti çıkarıp geline hediye ederek, pek alkışlandı. Demeti meydana çıkarmak için herhalde, babasının bir yere kaybolmasını beklemişti. Bunlar, değirmenden koparılmış güllerdi, Thérèse'in yardımiyle, avludaki gül ağaçlarını yolmuş olsa gerekti. Marianne, onun işlediği bu suçun dehşetini kavradığı için, Grégoire'ı azarlamak istedi. Fakat, oğlanın dediği gibi, lâhana irıliğinde, ne de güzel beyaz güllerdi! Grégoire'ın hakkı vardı, övünse yeri idi; bunlar, onun, bir yeni gelini çiçekle süslemek

için duvarlar aşmasını, küçük kızları ayartmasını bilen serseri ve mert yumurcak sıfatiyle, alnının teriyle kazandığı yegâne beyaz güllerdi.

Kendine güvendiğini gösteren bir eda ile:

— Güller çok güzel, dedi, babam bir şey demez.

Bu söz herkesi güldürdü, etrafa yeni bir canlılık geldi. Benjamin'le Guillaume uyanmışlar, açlıktan feryadediyorlardı. Gülüşerek, artık sıra onlara geldi, tabii, denildi. Büyük sofradakiler mademki bol iştaha ile yemek yemişti, şimdi de küçük masadakilerin karnını doyurmaktan daha yerinde bir iş olamazdı. Ailece oturulduğu için, bu iş, sıkıntısızca, düpedüz yapıldı. Marianne, ulu çamın gölgesine oturdu, Benjamin'i kucağına aldı, göğsünü çözdü, güleç ve ciddî edasiyle, ona meme verdi; yanıbaşında, sağında da Charlotte, aynı âsude halle, aynı şekilde hareket etmiş, Guillaume'u emzirmeğe başlamıştı; oğlan çok obur olduğu için onu sömürüyordu. Onun soluna da, Andrée gelip oturdu; küçük Léonce kucağındaydı, bir haftadır memeden kesildiği için artık süt içmiyordu, fakat, okşanmak istiyor, o zamana kadar kendisine hayat veren bu ılık göğse yaslandıkça mesut oluyordu. Lâkırdı, emzirme bahsine gelmişti. Ambroise, karısı Andrée'nin, çocuk emziremiyeceğine, sütü olmadığına nasıl kanaat getirmiş bulunduğunu anlattı; bu kanaatı öyle kuvvetliydi ki, eğer kendisi teşvik etmese, bir deneme

bile yapmıyacaktı; sonra süt pekâlâ gelmiş, çocuğunu mükemmel emzirmişti. Muhakkak ki, istedikten sonra herşey oluyordu.

Andrée, gülerek:

— Doğru söylüyor, dedi. Emzirmekten öyle korkuyordum ki, bütün arkadaşlarım, bu iş imkânsızdır, diyorlardı. Önce zahmetli geldi, ama şimdi öyle memnunum ki!

Léonce'un yüzüne iri bir öpücük kondurdu. Bunun üzerine, yeni gelin Marthe, kendini tutamadı, içten gelen etraftakilerin neşesini arttıran bir haykırışla:

— Bilmiş ol, anne! dedi; üçüncü çocuğunu emzirmeğe başlıyan Charlotte ablam kadar güçlü kuvvetli değilim, ama, zararı yok, ben de kendi çocuğumu emzireceğim.

Tam o sırada, Marthe'ın birdenbire kızaran yüzünün daha arttırdığı kahkahalar arasında, Beauchêne'lerle Séguin'ler Mathieu ile birlikte gözüktüler. O lâtif, tesirli manzaranın karşısında, hayran durdular. Ulu ağaçların teşkil ettiği çerçeve içinde, o yıllanmış meşenin altında, aynı özlü topraktan doğmuş gibi, sık çimenlerin ortasında, bütün aile, gürbüz bir zürriyet halinde, neşe, kuvvet ve güzellik saçan bir küme teşkil ediyordu. Gervais ile Claire, daima hamarat, toplanan sofraya kahveyi getiremiyen hizmetçi kadınları gayrete getirmek için, Frédéric'le beraber uğraşıyorlardı; şövalye Grégoire'ın yardımiyle çalışan

üç kızkardeş, sofrayı yeniden, başka türlü süsliyecek şekil düşünüyorlar, dördü birden bir çiçek yığını içine, bir siyah güller, pembe güller, kırmızı güller yığını içine gömülmüş, çalışıyorlardı. Birkaç adım ötede, yeni evliler, Denis ile Marthe hafif sesle konuşuyorlar, anneleri madam Desvignes de, son derece tatlı, çekingen bir tebessümle, sessizce onları seyrediyordu. Ortalarında, Marianne, yüzü şetaret içinde, on ikinci çocuğunu emziriyor, sütünü bir kere daha son damlasına kadar emen Benjamin'ine hâlâ hararetli beyaz teniyle, hep aynı kuvvetli âsudelik, aynı sıhhatli irade içinde gülüyordu; öteki dizine, o yeri kıskanç bir dikkatle kendisine ayırmak istiyen sondan bir evvelki çocuğunu, Nicolas'yı oturtmuştu; iki kolu, vücudunun devamı imiş gibi, görünüyordu; Andrée solunda oturuyordu, Ambroise onun yanına gelmiş, küçük Léonce'a takılıyordu; sağında Charlotte oturuyordu, iki çocuğu yanındaydı, Guillaume kucağında meme emiyordu, Berthe dizinin dibindeydi. Hayata karşı inanç, orada, mütemadiyen artan ve taşan bir bereket, bir servet halinde, mesut döl bereketinin bütün şahane gelişimi halinde filizlenmişti.

Séguin, Marianne'a hitabederek, takıldı:

— Demek ki, bu küçük efendi, emzirdiğiniz on dördüncü çocuk, öyle mi?

Marianne da neşeli neşeli gülmeğe başladı.

— Yoo, bende yalan yok... on dört olacaktı, ama, iki tanesini düşürdüm. On iki çocuk emzirdim, sayı tastamam budur.

Beauchêne yeniden böbürleniyordu, tekrar müdahaleden kendini alamadı.

— Her ne hal ise, on iki çocuk, yine çılgınlık eseri!

Mathieu da gülmeğe başlamıştı:

— Ben de bu fikirdeyim doğrusu, dedi. Çılgınlık değilse bile, sahiden hesapsızlık... Karımla yalnız kaldığımız zaman, bir parça aşırı gittiğimizi kendi kendimize itiraf ediyoruz. Hoş, hepsi bize uysun fikrinde değiliz, yoo, böyle birşey yok!.. Ama, adam sen de, bu devirde hadden aşırı gitmekten korkmağa lüzum yok. Lüzumundan fazla çocuk, ihtiyaca ancak yeter. Ifratlı bir örnek olduksa bile, çılgınlığımız sari hale geldiği gün, zavallı memleketimiz bundan fayda görecektir... Korkulacak bir tek şey var, mâkul davrananların üstün gelmesi.

Marianne, hâlâ gülümsiyerek dinliyor, bir yandan da gözleri yaşarıyordu. Rikkatle karışık bir hüzne gömülüyordu; yüreğinin hâlâ kanıyan yarası, kendi teninden vücut bulan, kendi sütiyle beslenen çocukları orada, etrafına toplamış görmek gibi kırk yılda bir tattığı zevk ortasında, tazelenmişti.

Titriyen bir sesle:

— Evet, diye mırıldandı, on iki çocuğum olacaktı, ama, on tanecik kaldı. İki tanesi, toprağın altında bizi bekliyorlar.

Janville'in o çok sakin küçük kabristanına, bütün çocukların, biribirinin ardınca, yan yana yatmağı ümit ettikleri aile mezarlığına, ananın yaptığı bu telmih, ürküntü vermedi, bu neşeli düğünde, güzel bir vakit gibi tatlı oldu. Ölen iki kardeşin kıymetli hâtırası canlılığını muhafaza ediyordu; aradan geçen aylar yaraya merhem sürdüğü için, neşe arasında bile, hepsi bu acıdan dolayı, rikkatli bir ciddilik muhafaza ediyorlardı. Ölüm olmazsa, hayat olabilir miydi? Herkes, dünyaya, hissesine düşen işi görmeğe geliyor, sonra, günü tamam olunca, büyük beşer kardeşliğinin gerçekleştiği ebedî uykuda, ağabeyleriyle buluşmağa gidiyorlardı.

Fakat, alay eden bu Beauchêne'le bu Séguin'in karşısında, Mathieu'nün dilinin ucuna bir sürü lâf geliyordu, onlara cevap vermek, uğradıkları hezimete rağmen, hâlâ üzerinde ısrarla durdukları yalancı nazariyeleri devirmek istiyordu. Dünyanın aşırı kalabalıklığı, fazla hayatın kıtlığa sebebolması korkusu, budalaca birşey değil miydi? Onun yaptığını yapsalar, dünyaya bir çocuk getirdikçe, onun muhtaç olduğu yiyeceği de yaratsalar kâfiydi; bunu düşündükçe, onlara, eseri olan Chantebled'yi göstermek, insan oğulları yetiştikçe, güneş altında da buğdayın yeşerdiğini göster-

mek istiyordu. Çocuklarını, başkalarının payını yemekle itham edemezlerdi, çünkü, onlardan her birisi, dünyaya gelirken, gıdasını da beraber getirmişti. Daha milyonlarca yeni mahlûk doğabilirdi, dünya büyüktü, üçte ikisinden fazlası bellenmek, tohum atılmak ihtiyacındaydı, onda, uçsuz budaksız beşer âlemimiz için, sonsuz bir bereket vardı. Sonra da, bütün medeniyetler, bütün ilerlemeler, insan sayısının çoğalmasiyle olmuş değil miydi? Yalnız, fakirlerin tetbirsizliği, ihtilâlci kalabalıkları, hakikatı, adaleti, saadeti zorla kazanmağa teşvik etmişti. Her geçen gün, beşer seli, daha fazla iyiliği, daha fazla hakkaniyeti, cihanşümul emeğe düzen verecek adil kanunlarla servetin mantıkla taksimini icabettirecekti. Eğer, medeniyetin, aşırı doğuma gem vuracağı doğru ise, zaten bu hâdise, çok ilerideki asırlarda, baştan başa insanla dolacak olan dünyanın, bir nevi ilâhî haraketsizlik içinde yaşıyacak kadar akıllı uslu olacağı devirde, nihai muvazene vücut bulacağı ümidini verebilirdi. Fakat bu, şu zamanın icapları karşısında, son beşer federasyonu kuruluncaya kadar mütemadiyen yeni baştan milletler kurmak, genişletmek zarureti karşısında, bir hayalden ibaretti. Marianne'la kendisi, örfleri, ahlâk akidesini, güzellik akidesini değiştirmek için, işte bu mertçe misali bu zaruri misali ortaya koyuyorlardı.

Mathieu, tam ağzını açmak üzereydi. Kendi eliyle diktiği ulu meşenin altında, hâlâ bir çocuğunu emzirmekte olan, etrafını gürbüz çocuklar almış bu ananın teşkil ettiği enfes levha karşısında, münakaşanın beyhude olnuğunu, birdenbire anladı. Marianne, dünyanın durmadan devam ettirilmesini, durmadan yaradılmasını gerektiren işini, mertçe görüyordu. Üstün güzellik ondaydı.

O zaman, Mathieu, bir tek faydalı ve kâfi şey bulabildi ki, o da, karısını, düğün halkı karşısında, şapır şupur öpmek oldu.

— Gel! Sevgili karıcığım, sen kadınların en güzeli, en iyisisin. Hepsi sana benzeseler keşke!

Marianne, da onu öpünce, bir alkıştır koptu, kahkahalar etrafı çınlattı. İkisi de, hayata inanmaları sayesinde, çalışma azimleri, sevme kudretleri sayesinde, varlıklarını büyük bir mertlikle yürüten iki kahramandılar. Constance da, bunu kavradı, döl bereketinin fütuhatçı kuvvetini anladı, Froment'ların, Denis vasıtasiyle fabrikaya, Ambroise vasıtasiyle Séguin'lerin konağına, öteki çocukları vasıtasiyle bütün havaliye sahibolacaklarını sezdi. Sayı çokluğu, zafer demekti. O zaman, küçüldü, artık tatmin edemediği bir sevginin ateşiyle kavruldu, kaderin feci intikamına hâlâ güvenmekle beraber mağlubiyetinin acısını içine akıtarak, kavruk yanaklarını yakan sıcak iki damla iri yaşı saklamak için başını öteye çe-

virdi; hiç ağlamıyan bu kadın, şimdi ağlıyordu.

Benjamin'le Guillaume, rahatlarını hiçbir şey bozmıyan, boğazına düşkün bu iki insan yavrusu hâlâ meme emiyordu. Marianne, kendi oğluna, öteki memesini vermişti. Charlotte da, fazla ısırmasın diye, ötekine dikkat ediyordu. Eğer, hazır bulunanlar o kadar yüksek sesle gülmeselerdi, sütün aktığı, toprağı yerinden oynatan, kızgın temmuz güneşinde, ulu ağaçları ürperten usare seli arasında akan o küçük ırmağın şırıldadığı duyulacaktı. Bereketli hayat, her taraftan, tohumları sürükleyip götürüyor, yaratıyor, doğuruyor, besliyordu. Ezelî hayat eseri yaratmak için, ezelî süt nehri, yeryüzünde akıp gidiyordu.

ALTINCI KİTAP

I

Bir pazar sabahı, Norine'le Cécile, ortaklaşa kullandıkları küçük masanın başında karşılıklı oturmuşlar, yaklaşan yıl başının hediyeleri için, tatil günü olmasına rağmen, harıl harıl, mukavva kutular yapmağa çalıştıkları sırada gelen bir misafir, ikisinin de, hayret ve dehşetten, benizlerini soldurdu.

Meçhul ve gizli sürdükleri hayat, o zamana kadar sakin geçmişti; haftanın iki ucunu bir araya getirmekten, her üç ayda bir verilecek kira taksitini bir kenara biriktirmekten başka hiçbir dertleri yoktu. Champ de Mars civarında, Fédération sokağında, pençerelerinden bol aydınlık alan, temizliği ve şirinliği ile övündükleri büyük odada, bir arada oturmağa başladıkları sekiz seneden beri, Norine'in çocuğu, kendisini aynı muhabbet ve şefkatle seven iki annesinin arasında arslan gibi büyümüştü; gitgide ikisini ayırdedemez olmuştu, birine Norine anne, ötekine Cécile anne diyor, hangisinin daha fazla annesi olduğunu pek kestiremiyordu; artık yalnız bu çocuk için

çalışıyorlar, yalnız onun için yaşıyorlardı; biri kırk yaşına geldiği halde elân güzeldi, genç anne olduğu için erkeklerden kurtulmuştu; öteki, neredeyse otuzuna girecek olmasına rağmen hâlâ küçük kız gibi kalmış, asla göremiyeceği mâşukalık ve zevcelik halinin bütün heyecanlı aşkını bu çocuğa hasretmişti.

İşte o pazar günü, saat ona doğru, kapı hızlı hızlı iki defa çalındı. Açtılar, takriben on sekiz yaşında bodur bir oğlan içeri girdi. Esmer, ablak yüzlü, iri çeneli, gözlerinin rengi soluk gri bir çocuktu. Sırtında, lime lime bir eski ceket, başında, kullana kullana kızıllaşmış, siyah çuhadan bir kasket vardı.

— Affedersiniz, dedi, mukavva işleri yapan Moineaud kızkardeşler burada mı oturuyorlar?

Norine, ayakta idi, âni bir üzüntü ile ona bakıyordu. Bir tehdit karşısında kalmış gibi yüreği sıkılıyordu. Bu çehreyi muhakkak ki bir yerde görmüştü, fakat hâfızasını araştırdıkça, hayatını zehretmek için daha büyüyen eski bir tehlikeden başka bir şey bulamıyordu.

— Evet, burada oturuyorlar.

Delikanlı, telâşsızca, odanın içini süzüyordu. Daha fazla refah ummuş olacak ki, yüzünü hafifçe buruşturdu. Sonra, gözleri, uslu uslu kitap okuyarak eğlenirken, başını kaldırıp

bu yeni gelen ziyaretçiyi seyreden çocuğa gitti. Nihayet, onun böyle birbenbire getirdiği meçhul karşısında, keza endişeli bir tavırla durup bakan çok narin, çok ince öteki kadına da kısa bir göz atarak muayenesini tamamladı.

— Bana, dördüncü katta, soldaki kapı demişlerdi diye devam etti. Ama, yine de aldanmaktan korkuyordum çünkü söyliyeceğim şeyi, öyle herkese söyliyemem... Pek kolay söylenecek şey değil, buraya gelmeden önce, uzun uzadıya düşündüm, tabiî.

Kelimeleri uzatarak konuşuyor, öteki kadın fazla genç olduğu için kendi aradığı kadın olmadığına bir kere daha kanaat getirdiğinden, donuk bakışlarını Norine'den ayırmıyordu. Onun, gitgide artan bir endişeyle ürperdiğini, hâfızasını açıkça belli olacak şekilde araştırdığını görünce, tecrübeyi bir an uzattı. Nihayet, kararını verdi:

— Ben, Rougemont'da, sütnine yanına verilen çocuğum, adım Alexandre-Honoré, dedi.

Daha fazla bir şey söylemesine lüzum kalmadı. Norine'in biçare vücudu tepeden tırnağa titremeğe başlamıştı; ellerini bitiştirdi, oğuşturdu, aynı zamanda yüzü değişti, benzi soldu. Aman Yarabbi! Beauchêne'dı bul Beauchêne'e benziyordu, hem, yırtıcı hayvan bakışlı gözleriyle, en aşağılık açgözlülüklere yu-

varlanmış, keyfine düşkün adamlara mahsus iri kemikli çenesiyle, o kadar göze çarpacak şekilde benziyordu ki, Norine, şimdi, onu görür görmez ismini haykırmadığına şaşıyordu. Dizlerinin bağı çözüldü, oturmağa mecbur oldu.

Alexandre, kısaca:

— Demek, sizsiniz, dedi.

Norine, hâlâ titriyor, bu haliyle itiraf ediyordu, yeisten ve korkudan gırtlağı öyle kısılıyordu ki, bir kelime söyliyemiyordu. Oğlan, açtırdığı kapıyı, ilk hamlede yüzüne kapattırmamak için, ona bir parça teminat vermek lüzumunu duydu.

— Bu kadar şaşalamayın, a canım, dedi, benden korkmanıza lüzum yok, sizi üzmek niyetinde değilim. Yalnız, nerede oturduğunuzu haber alınce, hani sizi tanımak istedim, tabiî bir şey bu. Hattâ, beni görünce memnun olursunuz zannettim... Sonra da, doğrusunu söyliyeyim, sıkıntıdayım. Üç sene var ki, aptallık edip Paris'e geldim, burada hiçbir iş beceremiyorum, açlıktan geberiyorum! İnsan, karnını doyuramadığı günler, kendisini sokak ortasına atan anasını babasını bulmak arzusu duyuyor, ne de olsa, adama bir kâse çorba vermiyecek kadar hainlik etmezler.

Norine'in gözleri yaşardı. Baştan atılmış bu zavallının, kendisini itham eden, acım diyen rahat kaçırıcı bu koca oğlanın dönüp gelişi

ile, vaziyet şimdi büsbütün berbat oluyordu. Alexandre, Norine'in, hâlâ titremekten, hıçkırmaktan başka bir şey yapmadığını görünce, öfkelendi, Cécile'e döndü:

— Siz kızkardeşiniz, biliyorum, dedi. Söylesenize, böyle üzümüzüm üzülmesin, budalalığa lüzum yok. Onu öldürecek değilim ya. Beni görünce, ama da sevindi hal... Ama, ben işi patırdıya boğmuyorum, yemin ederim ki, aşağıdaki kapıcı kadına hiçbir şey söylemedim.

Cécile, ona cevap vermeden Norine'in yardımına koşunca, Alexandre, yine çocuğu merak etti; iki annesinin birden kederlendiklerini görünce, o da korkmuş, yüzü sapsarı olmuştu.

— E, bu yumurcak benim kardeşim mi?

Fakat Norine birden bire ayağa kalkmış, çocukla onun arasına girmişti. Bir felâket olacak, bir yıkıntı olacak, altında kalacaklar gibi divanece bir düşünceye kapılmıştı. Haşin davranmamak, hattâ güzel sözler bulup söylemek istiyordu. Halbuki, bir isyan, bir hınç ve düşmanlık duygusiyle direliyor, kendinden geçiyor, aklı büsbütün başından gidiyordu.

— Gelmişsiniz, pekâlâ... Yalnız, bu öyle acı bir şey ki, ben ne yapabilirim? Aradan bunca sene geçmiş, birbirimizi tanımıyoruz, birbirimize söyliyecek sözümüz yok... Hem, görüyorsunuz ya, zengin değilim.

Alexandre, odanın içini bir kere daha gözden geçirdi.

— Görüyorum... Peki, babamın adını da söylemez misiniz bana?

Norine şaşkın şaşkın duruyordu, tekrar benzi attı, beriki devam ediyordu:

— Öyle ya, babamda para varsa, zorlamasını bilir, alırım. Çocuk dediğin, öyle sokak ortasına bırakılmaz.

Mazi, birden bire, Norine'in gözünün önüne gelmişti, genç kadın, Beauchêne'i, fabrikayı, oğlu Victor'u orada bırakıp, sakat bir halde işten çıkan Moin aud babayı görür gibi olmuştu. Beauchêne'in adını ele verirse, müthiş karışıklıklar olması, belki de, bütün mesut hayatının bu karışıklıklar ortasında, berbat olması ihtimalini düşündü, insiyaklı bir ihtiyatkârlık gösterdi. Tembelliği, ahlâksızlığı yüzünden akan bu ne idigi belirsiz oğlandan korkusu ona ilham etti.

— Babanız öleli çok oldu, dedi.

Alexandre'in herhalde bir şey bildiği yoktu. babasına dair bir haber almamıştı; çünkü, Norine, sözlerine öyle kuvvetli bir ifade katmıştı ki, bir şeyden şüphelenmedi. Yalnız şiddetli bir hareket yaptı, bu arsızca teşebbüsten beklediği ümidin böyle mahvolmasından duyduğu öfkeyi belirtti.

— Demek ki açlıktan gebereceğiz!

Norine pek helecan içindeydi, içinden kan giden yüreciği, aynı zamanda vicdan azabiyle,

merhametle, korku ve dehşetle öyle doluydu ki, üzüntülü tek isteği, Alexandre'ın, karşısından çekilip gitmiş olması, varlığıyla ona büsbütün azap vermemesiydi. Bir gözü çekti, üç aydır biriktirip çocuğun yılbaşı hediyesi için ayırdığı on franklık bir sikkeyi aldı. Onu Alexandre'a verdi.

— Dinleyin, dedi, sizin için elimden hiçbir şey gelmez. Bu odada üç kişi bir arada oturuyoruz, yiyecek ekmeği zor buluyoruz... Yoksulluğunuza çok üzüldüm. Ama, bana güvenmeyin... Siz de benim gibi yapın, çalışın.

Alexandre on frangı cebe indirmişti, bir lâhza daha durdu, iki yanına salındı, bunun içim gelmedimdi, dedi, ben halden anlarım, dedi. Kendisini hoş tutarlarsa, o da herkesle hoşgeçindiğini söyledi. Norine kibar davrandığı için, niyeti kepazelik çıkarmak olmadığını tekrar ilâve etti. Verdiği para on franktan ibaret de olsa, varını yoğunu kendisiyle paylâşan, vazifesini yerine getiren bir ana idi.

Nihayet, çıkıp giderken:

— Beni öpmez misiniz? dedi.

Norine, kalbi hissiz, dudakları buz gibi, onu öptü. Sonra, Alexandre'ın, kendi yanaklarına, gürültülü bir gösterişle kondurduğu kuvvetli iki öpücüğün hafif ürpertisini yanaklarından gideremedi.

— Eh, yine görüşürüz, emi? Ne kadar fakir de olsak, bir arada oturmasak da, şimdi biribirimizin hayatta olduğunu biliyoruz, arasıra uğrayıp size bir merhaba ederim, tabiî.

O çekilip gidince, oraya beraberinde getirdiği sonsuz ye'is ortasında, uzun bir sükût oldu. Norine, bu felâketin altında ezilmiş gibi, bir sandalyeye yığılmıştı. Cécile de bitkin bir halde, onun karşısında, oturup kalmıştı. Daha o sabah, bütün saadetlerini teşkil eden koca odanın matemli havasında, ilk defa konuşan, hayretini, isyanını söyliyen o oldu:

— Ama, hiçbir şey sormadın, hiçbir şeyini bilmiyoruz... Nereden geliyor, ne iş yapıyor, ne istiyor? Asıl bilinmesi lâzım olan, seni nasıl bulmuş?... Merak edilip sorulacak şeyler asıl bunlardı.

Norine:

— Eeyy, ne yapayım? dedi. Adını söyleyince, vücudum buz kesildi; bittim! Ooo, ta kendisi, babasına benzediğini sen de gördün, değil mi?... Haklısın, hiçbir şeyini bilmiyoruz, bundan sonra hep bu tehdit altında, hep, ev başımıza çökecek diye korka korka yaşıyacağız.

Halsiz kalmış, cesaretsiz kalmıştı, hıçkırmağa başladı, göz yaşlariyle boğula boğula, kekelercesine konuşabiliyordu.

— Tepeden inme gelmiş, on sekiz yaşında koskoca oğlan!... Sahiden de sevmiyorum,

çünkü tanımıyorum bile... Beni öptüğü zaman, kalbim dondu sandım, buz gibi bir soğukluktan başka bir şey hissetmedim... Ah, Yarabbi! Ne kadar üzülüyorum! Ne kadar çirkin şeyler bunlar, hem ne kadar murdar, ne kadar acı şeyler!

Çocuğu, onun ağladığını görüp, o da korku ile, göz yaşları içinde, koşarak kucağına atılınca, Norine onu kolları arasında kuvvetle sıktı.

— Zavallı yavrum! Zavallı yavrum! Bari bu yüzden sana zarar gelmese, bu suçun vebalini sen çekmesen!... Çok şiddetli bir ceza olur bu; insan, sonradan üzüntülere uğramamak için, iyisi mi, dürüst hareket etmeli vesselâm!..

O günün akşamı, bir parça sakinleşen iki kızkardeş, Mathieu'ye mektup yazmaları gerektiğine karar verdiler. Norine, Mathieu'nün, birkaç sene evvel, ziyaretine geldiğini, Alexandre'ın, kendisini arayıp aramadığını sorduğunu hatırladı. Meseleyi yalnız o biliyor, nereden malûmat alınacağından haberli bulunuyordu.

Mathieu, onlardan aldığı mektupla işi öğrenir öğrenmez, Fédération sokağına seğirtti; Beauchêne'in her gün biraz daha karışan fabrikadaki durumu üzerinde, böyle bir maceranın sebebolabileceği tepkiden dolayı endişeye düşmüştü. Norine'i uzun uzadıya sorguya çek-

tikten sonra, Alexandre'ın, anasının adresini Couteau kadından tedarik ettiğini tahmin ettiyse de, olayların mantıki silsilesini, hâlâ pek iyi kavrıyamıyordu; çünkü, boşluklar, eksiklikler pek çoktu. Nihayet, tam bir ay ihtiyatlı araştırmalardan, madam Menoux ile, Céleste'le, hattâ bizzat Couteau kadınla konuşmalardan sonra, olup bitenleri az çok tesbite muvaffak oldu. Oğlanı ikazeden şey, herhalde, kılavuz kadına verdiği Rougemont'daki tahkikat işi olmuştu; kadın, arabacı ustası Montoir'ın yanında çalışan çocuğa dair malûmat toplamak için Saint-Pierre köyüne gittiği zaman, etrafa ipucu vermişti. Fazla gevezelik etmişti, hele öteki arabacı çırağına, o Richard olacak oğlana lüzumundan fazla şeyler söylemişti; öteki gibi İçtimai Yardım İdaresinin çocuklarından olan o da, kötü yaradılışlı idi ki, yedi ay sonra, Alexandre gibi, o da patronunu soyup sıvışmıştı. Köyde, seneler geçer, böyle çocukların izleri kaybedilirdi. Fakat, sonradan, bu iki hayta, herhalde Paris kaldırımında tekrar buluşmuşlardı; derken, kızıl saçlı büyük oğlan, küçük esmere, bütün hâdiseyi anlatmış, ailesinin, kendisini nasıl arattığını, hattâ belki de annesinin kim olduğunu söylemiş, bütün bunlara, bir sürü dedikodu, olmadık uydurmalar katmıştı. Yalnız, bu kâfi değildi; Mathieu, çocuğun adresi nasıl tedarik ettiğini anlıyabilmek için, Céleste'den birçok şeyler öğrenen Cauteau kadının, bu adresi ona vermiş oldu-

ğu faraziyesini kabul etti; çünkü, çene kemikleri iri, bodur bir adamın, iki defa gelip kılavuz kadınla konuştuğunu, Broquette müessesesinde öğrenmişti. Gerçi, birtakım hâdiseleri izah edemiyordu, macera, herhalde, çamurunu karıştırmak akıl kârı olmıyan Paris batakhanelerinin o facialı karanlığında cereyan ediyordu; nihayet, meseleyi topyekûn ele almakla iktifa etti; büyük şehrin sokaklarına kapılıp koyuverilmiş, tesadüflerle geçinen, tembel ve ahlâksız, oradan oraya sürten bu iki haydudun, daha şimdiden dolmuş olan dosyası karşısında, kendisi de ürktü. Teselli bulduğu bir tek şey vardı, o da, çocuğun anası Norine'in malûm olmasına mukabil, babası Beauchêne'in ismiyle mevkiini herhalde hiç kimsenin bilmemesi idi.

Mathieu, Norine'i tekrar gördüğü zaman, vermek zorunda kaldığı bazı tafsilâtla onu korkuttu. Norine:

—Aman, rica ederim, yalvarırım size, bir daha buraya gelmesin, diyordu! Bir çare bulun, gelmesine mâni olun... Onu görünce çok fena olurum.

Mathieu'nün elinden, tabii, bir şey gelmezdi. Uzun uzadıya düşündükten sonra, bütün gayreti, Alexandre'ın, Beauchêne'i bulmasına mâni olmağa inhisar edebilecekti. Oğlandan öğrendiği şey, öyle vazıhtı, öyle aşağılık ve acınacak şeydi ki, Mathieu, böyle bir şantajın feci rezaletinden, Constance'ı bile korumak

istiyordu. İhanete uğrıyan aşkının fesada inkilâbı yüzünden, şiddetle özlediği, aradığı bu çocuğun alçaklığı karşısında, kadının benzi attığını tahayyül ediyor, onun hesabına utanıyor, bu sırrı, bir mezar sessizliğine gömmenin zaruri ve merhamet icabı olduğuna hükmediyordu. Fakat bu iş uzun bir mücadeleye ihtiyaç gösterdi, çünkü sefil oğlanı sokak ortasında bırakmağa da Mathieu'nün gönlü razı olmuyordu. Acaba onu kurtarmağa hâlâ imkân var mıydı? Bunu hiç sanmıyordu. Sonra, çalıştırma yoliyle bir namuskârlık kürünü, hasta şifa buluncıya kadar devam ettirmeğe kim razı olur, bu işi kim yapabilirdi? Denize, fırtınaya bir mahlûk daha atılacaktı, her türlü mâkul selâmet çaresinden şüpheli olmakla beraber, onu mahkûm edeceği için yüreğinden kan gidiyordu. Norine'e:

— Bana kalırsa, dedi, şimdilik babasının adını kendisinden gizleyin. İleride düşünürüz. Bugün bu isim söylenirse, herkes için üzüntülü olmasından korkarım.

Norine, şiddetle tasvip etti:

— Yooo! Merak etmeyin. Zaten, babasının ölmüş olduğunu söyledim. Sonra, bütün gaile benim sırtıma yıkılır; halbuki, yavrumla beraber, köşemde beni rahat bırakmalarını öyle istiyorum ki!

Mathieu, yüzü kederli, hâlâ düşünüyor, çocuğu kendi haline terketmeğe bir türlü razı olamıyordu.

— Eğer çalışmak istese, ona nasıl olsa bir iş bulurum. İleride, kendi çocuklarımı zehirlemesinden korkum kalmazsa, çiftliğe bile alırım... Araştıracağım bakalım, bir arabacı ustası tanıyorum, onu herhalde yanına alacaktır; vereceği cevabı size yazarım, tekrar sizi görmeğe geldiği zaman, nereye başvurması lâzım geldiğini kendisine söylersiniz.

Norine, yeisle haykırdı:

— Tekrar gelirse, ne demek? Gelecek mi diyorsunuz? Eyvahlar olsun! Eyvahlar olsun! Artık bundan sonra bana rahat, huzur yok!

Alexandre, gerçekten de tekrar geldi. Fakat Norine, arabacı ustasının adresini verince, omuz silkti, bıyık altından güldü. Paris'teki arabacı ustalarını o tanırdı, istismarcı adamlardı, elin fakir fukarasını kendi hesaplarına çalıştıran tembel heriflerdi. Hem, daha çıraklığını bitirmemişti, ancak ayak hizmetleri görebilirdi, büyük bir mağazada bir iş olursa razı idi. Mathieu, onun istediği bu işi de buldu ama, oğlan, orada on bir günden fazla kalmadı, günün birinde, sahibine götürsün diye emanet edilen paketlerle beraber ortadan kayboldu. Ondan sonra, sırasiyle ekmekçi çıraklığı etti, duvarcıların yanında çalıştı, hallerde çıkıştı, hiçbir tarafta tutunamadı, himisini bezdirdi, ayrılıp gittiği yerlerde çeşit çeşit ahlâksızlıkların hesabını tasfiye zorunda bıraktı.

Kendisini kurtarmak fikrinden vazgeçmeğe mecbur oldular. Yalnız, sırtında paçavralarla, aç biilâç ortaya her çıkışında, arkasına bir ceketle, yiyecek ekmek satın alması için para vermekle iktifa zorunda kaldılar.

Artık, Norine, hep bu feci endişe içinde yaşıyordu. Alexandre, haftalarca müddet, ölmüş gibi, ortada gözükmüyordu. Norine, yine de, sahanlıkta çıt olsa, ürperiyordu. Alexandre hep kapının önündeymiş gibi geliyor, sonra, birden bire kapıyı çaldığı zaman da, onun yumruklayışını tanıyor, kendisini dövmeğe geliyormuş gibi tir tir titremeğe başlıyordu. Mathieu, Alexandre'ın, zavallı kadına nasıl büyük bir dehşet verdiğini sezmişti; oğlan bu hali süiistimal ediyor, çekmelerinde sakladığı ne varsa böylelikle elinden çekip alıyordu. Norine, Mathieu'nün gizlice kendisine emanet ettiği sadaka olan beş frangı verdiği zaman, Alexandre buna kanaat etmiyor, çekmeleri kendisi karıştırmağa kalkışıyordu. Bazan, şaşkın bir halde çıka geliyor, eğer on frank bulamazsa, o akşam hapise gireceğini söylüyor, odada ne var ne yok kırar dökerim, diyor, küçük konsol saatini götürüp satmağa kalkıyordu.

Cécile, incecik, çok çelimsiz olduğu halde, gayet gözü pek, araya girmeğe, onu kapı dışarı etmeğe mecbur oluyordu. Alexandre, çıkıp gidiyor, fakat birkaç gün sonra yine geliyor, yeni yeni istekler ileri sürüyor, iste-

diği on frangı vermezlerse, macerasını merdivende, avazı çıktığı kadar haykırarak anlatacağı tehdidini savuruyordu. Bir gün, annesi bir meteliği olmadığı için ağlayınca, Alexandre, biriktirdiğin paraları şiltenin arasına saklıyorsun diyerek şilteyi sökmiye kalktı. İki kızkardeşin mütevazı yuvası bir cehennem haline geliyordu.

Fakat asıl felâket, Alexandre'ın, Fédération sokağında, Moineaud'ların en son doğan çocukları; Norine'in en küçük erkek kardeşi Alfred'le tanışması oldu. Alfred, o tarihte yirmi yaşındaydı, daha ilk tanışmalarında, takılarak, damdan düşme yeğenim dediği Alexandre'dan iki yaş büyüktü. Serserinin bundan beteri bulunamazdı, tüysüz, kirpiksiz yüziyle, kırpışık gözleriyle, iğri ağziyle, bu soluk benizli haydut, Paris'in fışkısı içinde sere serpe büyümüş, tam mânasiyle çirkefin mahsuliydi. Daha yedi yaşındayken kızkardeşlerini soyuyor, cumartesi günleri, Cécile'in çelimsiz ellerinden haftalığını koparmak için, ona dayak atıyordu. İşten güçten yorgun argın olan Moineaud ana, ona hiç göz kulak olamıyordu, onu okula göndermeğe, sonra da çıraklık ettiği yerde tutundurmağa asla muvaffak olamamıştı; Alfred, anasını öyle çileden çıkartıyordu ki, kadın, başını dinlendirmek için, sonunda onu sokağa kendisi savıyordu. Büyük kardeşleri ona tekmeler savuruyorlardı, baba, sabahtan akşama kada işiteydi, mânevi bakımdan başı

boş bırakılan çocuk, dışarıda, erken olgunlaşıp dalından düşen elmalar gibi hep bir arada çürüyen kendi yaşındaki küçük oğlan ve kız çocuklar sürüsü arasında, ahlâksızlık, cürüm için yetişiyordu. Fesat içinde büyümüştü, fakir ailenin feda edilen aşırı eseriydi, lağıma dökülen fazlalıktı, başkalarını çürüten çürük yemişti.

Alexandre gibi, o da artık tesadüfler sayesinde geçiniyordu, Moineaud ana, sefalet içinde çetin ev işleri altında haddinden fazla çocuk doğurmaktan tükenip hastanede öldüğü tarihten beri, nerede yattığını dahi bilen yoktu. Moineaude ana, henüz altmış yaşında olduğu halde, yüz yaşındaymış gibi, harap, iki kat yürüyordu. Ondan iki yaş büyük, onun gibi beli bükülen, bacakları kötürümlükten eğrilen, elli senelik insafsız emeğin hazin enkazı Moineaud baba da, fabrikadan ayrılmak zorunda kalmıştı; ev boşalmış, üç buçuk sefil pılı pırtı dört tarafa dağılmıştı. Moineaud baba, bereket versin, Denis'nin merhametli teşebbüsüne borçlu olduğu bir küçük emekli maaşı alıyordu. Fakat, uzun seneler çalışmış ihtiyar bir dolap beygiri gibi sersemlemiş, artık çocuklaşıyordu; aldığı beş on parayı içkiye veriyor, yalnız kalamıyordu; ayakları tutmuyordu, elleri öyle titriyordu ki, piposunu yakamıyordu; bu yüzden, iki kızının, Norine'le Cécile'in evine sığınmıştı, aile arasında, onu yanlarına kabul edecek kadar iyi kalbli-

liği yalnız onlar göstermişlerdi. Beşinci katta, kendi odalarının üstünde, bir aralık kiralamışlar, ona bakıyorlar, az buçuk emekli maaşını, kendilerinden de bir hayli para ekliyerek, yiyeceğine içeceğine, üstüne başına sarf ediyorlardı. Neşeli ve gayretli bir eda ile söyledikleri gibi, artık, birisi minimini, öteki pinpon iki çocukları vardı, sabahtan akşama kadar mukavva kutu yapıştırarak beş frank para kazanan iki kadın için, bu ağır bir yüktü. Moineaud babanın, bula bula, Norine'in evinde, vaktiyle koğduğu, yolsuzluğundan dolayı lânet ettiği bu kızın, namusunu berbadeden bu şırfıntının, bu kaltağın evinde bir yer bulabilmesi de kaderin müstehzi bir cilvesiydi; şimdi, piposunu yakarken, burnunun ucunu tutuşturur korkusiyle kendisine yardım ettiği zaman, ihtiyar, kızının ellerini öpüyordu.

Fakat, Moineaud'ların sarsak, eski yuvası harabolmuş, tekmil aile uçup gitmiş, dağılmış, sukutun bazicesi olmuştu. Yalnız Irma, bir memurla güzel güzel evlenmesi sayesinde mesut yaşıyor, kibar hanımefendilik taslıyor, öyle kibir ve azamet satıyordu ki, artık ne erkek kardeşleriyle, ne kızkardeşleriyle görüşüyordu. Victor, fabrikada, babasının hayatını kendi sürmeğe başlıyor, babasının çevirdiği dolabı, aynı körü körüne ve inatçı gayretle kendisi döndürüyordu. Evlenmişti, daha otuz altı yaşına girmeden üçü oğlan üçü kız altı çocuk babası bile olmuştu, karısına, annesi

Moineaud kadının hayatını yaşatıyor, ekmeksiz geçen günlerden sonra düşüncesizce cilveleşmelerle dolu geceler, çetin ev işlerininin yorgunluğunu arttıran mütemadi loğusalıklar yüklüyordu; ikisi de, analariyle babaları gibi zebun hale geleceklerdi, çocukları, nöbetleri gelince, lânetleme aç biilâçlar neslini, farkına varmadan, fıkır fıkır dünyaya çıkartacaklardı. Önüne durulmaz mukadderat, Euphrasie'nin evinde daha faciali idi. Zavallı ameliyat olmuş kadın, ölmek bahtiyarlığına bile erememişti. Kadınlık tarafını kaybedeli beri, iğne ipliğe dönmüş, azar azar yatalak olmuş, parmağını kımıldatacak mecali kalmamıştı; yine de canlı idi, konuşanları dinliyor, bakıyor, anlıyordu. İçinde yattığı üstü açık mezardan, aylarca müddet, yuvasından arta kalan şeyin bozgununa şahidolmuştu. Artık, kocasının hakaretler savurduğu, metres haline gelen madam Josep'in işkence ettiği, sabahtan akşama kadar susuz bıraktığı, altındaki saman yığını bile değiştirilmiyen hasta bir hayvana verilir gibi kuru ekmek parçaları attığı hissiz bir vücut olmuştu. Düşkünlüğünün verdiği korku ve aciz yüzünden, kendi payına, bunlara yine boyun eğiyordu. Asıl fenası, üç çocuğun, ikizlerle oğlanın, baştan atılmış, çirkefe sürüklenmekte, sokağa düşmekte olmaları idi. Kocası Bénard, yuvasının uğradığı felâket karşısında, beyni dönmüş, kolu kanadı kırık, madam Josep'le birlikte içmeğe başlamıştı. Sonra dö-

vüştüler, ellerine geçeni kırıp döktüler, çocukları evden kovdular; onlar da, artık, çamurlara bulanmış bir halde paçavralar içinde, cepleri hırsızlama şeylerle dolu dönüp geliyorlardı. Bénard, iki defa ortadan kayboldu, bir hafta gözükmedi. Üçüncü defasında hiç gelmedi! Kira taksitini ödeme zamanı gelince, bu sefer de madam Josep, başka bir erkekle beraber çıkıp gitti. Bu iş böylece sona erdi. Euphrasie, Salpêtrière hastanesine girmek zorunda kaldı, evsiz kalan çocuklar da, sokağa atılmışlardı. Oğlan, bir batağa sürüklenmiş, gömülüp kalmış gibi, bir daha meydana çıkmadı. İkizlerden birini sokaktan alıp barındırdılar, çocuk, ertesi kış hastanede, öldü. Öteki, Toinette, çelimsiz haline rağmen müthiş bir şey olan, sarışın, dişleri ve gözleri kurda benziyen sıska kız, köprü altlarında, taş ocaklarında yatıp kalkıyor, batakhanelerde yaşıyordu, on yaşındayken fuhşa alışmış, on altı yaşındayken, çapulculukta ve hırsızlıkta ihtiyarlamıştı. Onun macerası, Alfred'inkinden de beterdi, kız mânevi bakımdan baştan atılmış, sokak hayatiyle zehirlenmişti, onu cinayet gözlüyordu. Dayı ile yeğen buluşmuşlar, bir arada yaşıyorlardı, nerede yattıklarını pek de bilen yoktu, belki de, alçı fırınlarının bulunduğu Moulineaux taraflarındaydılar.

Derken, bir gün, Norine'e uğrıyan Alexandre, orada Alfred'e rasgeldi; Alfred, Moineaud babadan on metelik para koparmak için arasıra oraya gelirdi. İki genç hayta, ev-

den beraber çıktılar. Konuştular, tekrar buluştular. Bunun neticesinde, koskoca bir ortaklık vücut buldu. Alexandre, Richard'la birlikte yaşıyordu; Alfred, onlara Toinette'i getirdi. Dört kişi oldular, derken, sıska Toinette, dev gibi bir oğlan olan Richard'a tutuldu, Alfred'de, kızı, arkadaşça, ona bıraktı. O günden itibaren, Toinette, beş frank para getirmediği takdirde, her akşam, yeni efendisinden tokat yedi. Fakat, bir fıske vursalar, bir dişi kedi gibi, vuranın suratını tırmalıyacak olan Toinette'in, bu iş hoşuna gidiyordu. Ondan sonra, ortaklaşa macera sürüp gitti. Önce dilenciliğe başladılar, yaşı henüz küçük olan kızı, beriki üç serseri avuç açmağa sevk ediyorlar, kendileri gözcülük ediyorlar, akşamları, loş sokak köşelerinde, geç kalmış burjuvaları sadaka vermeğe zorluyorlardı; sonra, orospuluk başladı, yaşı büyüyen kız, rasgeldiği erkekleri tahta perdelerin gerisine çekiyor, para vermiyen olursa, arkadaşlarına teslim ediyordu; arkasından, hırsızlığa koyuldular, önce ufak tefek hırsızlıklar yaptılar, sergilerde sürünüp duran ne varsa, yağma ettiler, sonra, daha önemli vurgunlara kalkıştılar, sahici harb plânları gibi, önceden tasarlanmış, incelenmiş seferlere çıktılar. Çete efradı, kâh şüpheli evlerde, boş arsalarda, rasgelen her yerde yatıyordu. Yazın, banliyödeki korularda, sonu gelmez serserilikler ediyorlar, Paris'i yağmacı ellerine teslim eden gece karanlığını bekliyor-

lardı. Hallerde, bulvarların kalabalığında, şüpheli meyhanelerde, ıssız caddelerde, talihin kokusunu, aşırılabilecek tembel kısmetinin kokusunu, başkalarının elinden bir şey kapabilmek ahlâksızlığının tadını sezdikleri her yerde buluşuyorlardı. Medeniyetin göbeğine salıverilmiş, kanun dışı yaşıyan bir yabaniler sürüsüydü, dedelerden kalma ormanda, cirit atan bir sürü yabani hayvan yavrusuydu, doğar doğmaz baştan savulmuş, atlardan miras yağmacılık ve yırtıcılık insiyakına mağlûp, vahşet haline dönmüş iptidai insanlardı. Muzır atlar gibi sık sürüyorlar, her gün biraz daha cüret buluyorlar, çalışan budalalardan, gitgide daha fazla baç istiyorlar, cinayete doğru ilerliyen hırsızlıklarını arttırıyor.

Bir şehvet anında, beşer tohumu tesadüfen fırlamış, çocuk akla getirilmeden çıkmış, rasgele doğmuş, sonra, gözkulak olmadan, himaye görmeden, sokağa fırlatılmıştı. Orada çürüyor, müthiş bir içtimai inhilâl mayası haline geliyordu. Fazla kedi yavruları lâğıma atılır gibi, sokağa atılan bütün bu küçükler, bütün bu terkedilmiş çocuklar; dilenen, fuhşa atılan, hırsızlığa alışan bütün kaldırım serserileri, içinde cürmün filizlendiği gübre haline geliyordu. Sefil çocuklar, Paris batakhanelerinin facialı karanlığında, böylece, korkunç bir ufunet mihrakı oluyordu. Bu kadar düşüncesizce sokağa atılan bu tohum, bir hay-

dutluk mahsulü veriyor, bu korkunç fesat mahsulü bütün cemiyeti sarsıyordu.

Norine, çetenin marifetlerini, kendisini hayrete düşürmekten zevk alan Alexandre'la Alfred'in farfaralıkları ile sezince, öyle bir korkuya kapıldı ki, kapısına bir emniyet kilidi taktırdı. Ortalık kararır kararmaz, isim verilmedikçe kapı açmıyordu. İki seneye yakın bir zamandır, bu işkence devam ediyor, Alexandre'ın her an gelmesi ihtimaliyle, hep ürpertiler içinde bekliyordu. Alexandre yirmi yaşındaydı, âmirce konuşuyor, eli boş dönmek zorunda kaldığı zaman onu müthiş intikamlar almakla tehdidediyordu. Bir gün, elbise dolabına saldırdı, bir çıkın çamaşır, mendil, peşkir, çarşaf aldı, satmağa götürdü, Cécile mâni olamadı. İki kızkardeş, şaşkın bir halde kaldılar, göz yaşları içinde,birer sandalyeye yığıldılar, peşisıra inip merdivende onu yakalamağa cesaret edemediler.

Kış, çok şiddetli oldu. Eski dostları madam Angelin kendilerine muntazaman yardım etmeseydi, bu şekilde haraca bağlanan zavallı iki işçi kızkardeş, herşeye rağmen iyi baktıkları sevgili yavrucakla birlikte, soğuktan, açlıktan öleceklerdi. Madam Angelin, hâlâ, İçtimai Yardım İdaresi mümessili idi, sefaletin kemirdiği o müthiş Grenelle mahallesinde, piç doğuran anaların çocuklarına hâlâ bakıyordu. Fakat, çoktan beri, idare namına Norine'e hiçbir hizmette bulunamaz olmuştu. Her

ay, ona yirmi frank para getiriyordu, ama, bu da, hayırsever insanların, sadakatlarını onun eliyle dağıtmalarından ileri geliyordu; madam Angelin'in, vazifesi icabı içinde yaşadığı korkunç cehennemde, faydalı olarak kime para dağıtacağını bildiklerinden ona oldukça yüklü paralar emanet ediyorlardı. Kadıncağız en büyük zevkini, meyus, çocuksuz hayatının büyük tesellisini, elleri güzel şeylerle dolu olarak geldiğini görür görmez sevinçlerinden ona gülen fakir anaların çocuklarına böylece sadaka vermekte buluyordu.

Bir gün, yağmurlu ve rüzgârlı berbat bir havada, madam Angelin, Norine'in evinde biraz fazlaca oturup kalmıştı. Saat henüz iki idi, mahalleyi dolaşmağa yeni çıkmıştı, dağıtacağı altın, gümüş paralarla dolu çantası kucağında duruyordu. Moineaud baba da orada idi, onun karşısında, bir iskemleye kurulmuş oturuyor, piposunu içiyordu; madam Angelin onunla meşgul oluyor, kendisine bir aylık bağlatarak yardımda bulunmağı pek istediğini söylüyordu.

— Fakat, dedi, bilseniz, yoksullar bu kışta kıyamette ne kadar sıkıntı çekiyorlar! Başedemez hale geldik, hepsine yardım edemiyoruz. Sizler, yine bahtiyarlar arasındasınız. Isınacak bir parça kömürü olmıyan, yiyecek bir lokma patates bulamıyan, köpekler gibi taş üstünde yatan nelerini sörüyorum. Ya miniminiler, Allahım, bit içinde yüzen o yığın

yığın çocuklar, ne başta var ne ayakta var, veremden ölmezlerse, gidecekleri yer hapishaneyle darağacı!

Ürperdi, fakir anaların, fuhşun, açlığın bu cehennemi içinde mütemadiyen dolaştıkça sürtündüğü sefaletlerin, ayıpların, cürümlerin müthiş hayalinden kurtulmak için gözlerini kapadı. Böyle dolaştığı günler, evine, yüzü sapsarı, dili tutulmuş bir halde dönüyor, beşer facıasının dibine kadar ulaştığı için, her gördüğünü söylemeğe dili varmıyordu. Bazan, lânetleme beldenin nasıl intikamcı bir felâketle batacağını düşünüyor, titriyor, göğe bakıyordu. Yine:

— Ah! diye mırıldandı, öyle ıstırap çekiyorlar ki, Allah taksiratlarını affetsin!

Moineaud, anlamamış gibi görünüyor, sersem sersem dinliyordu. Piposunu, ağzından zahmetle çıkardı; elli sene mengenede ve örste demirle uğraştığı halde, bu hareketi yapmak için büyük bir gayret sarfına mecbur oluyordu. Boğuk bir sesle:

— Dürüstlükten başka yol yoktur, diye kekeledi. İnsan çalışınca mükâfatını görür.

Fakat, piposunu tekrar ağzına yerleştirmek isteyince, beceremedi. Demir aletler kullana kullana parmakları kaynaşan eli fazla titriyordu. Norine ayağa kalkıp ona yardım etmek zoru da kaldı.

İşine fâsıla vermiyen, kutu mukavvaları kesmekle meşgul Cécile:

— Şu zavallı babacığım! dedi. Biz yanımıza almasaydık, hali nice olacaktı? İpek şapkalar, ipek fistanlar giyen Irma mı evine kabul edecekti!

Norine'in küçük oğlu, madam Angelin geldiğinden beri, karşısına dikilmiş duruyordu; cici madam geldiği günler, akşam yemeğinde yemiş bulunduğunu biliyordu. Güneş rengi kabarık saçlarının çerçevelediği sarışın, güzel yüzünde parlak gözleriyle, gülümsüyordu. Madam Angelin, çantasını açmasını, çocuğun nasıl sevinçli bakışlarla beklediğini görünce, rikkate geldi.

— Gel beni öp, küçük dostum, dedi.

Bir parça sevinç götürdüğü fakir evlerde, çocukların bu öpücüğünden daha tatlı mükâfâtı yoktu. Çocuk, sevinçle boynuna atılınca, gözleri yaşla doldu, anaya hitabederek:

— Yok, yok, dedi; halinizden şikâyet etmeyin, sizden daha zavallılar var... Bir kadın tanıyorum ki, şu yavrucak kendinin olsun, tamamiyle kendinin olsun diye, sizin sefatetinize de, sabahtan akşama kadar şu kutuları yapıştırmağa da, içini güneş ışığiyle doldurmağa yettiği bu biricik fakir odada mahpus hayatı yaşamağa da gerçekten razıdır... Ah! Yarabbil Siz isteseniz yerlerimizi değiştirebilsek!

Hıçkıra hıçkıra ağlamak korkusiyle, bir lâhza sustu. Önce, ilerde olur diye geciktirilen, sonra çok özlendiği halde olmıyan çocuk,

onun, bir daha kapanmamak üzere açılmış yarasıydı. Şimdi, karı koca, Lille sokağında, avluya bakan daracık üç odada oturuyorlar, acı bir yalnızlık içinde ihtiyarlıyorlar, servetlerinden kurtarabildikleri miktara eklenen mümessillik maaşı sayesinde, böyle münzevi yaşıyorlardı. Çok mağrur bir adam olan eski yelpaze ressamı, şimdi tamamiyle kör olmuştu cansız bir cisim halindeydi, öyle zavallı birşeydi ki, karısı, sabahleyin bir koltuğa oturuyor, suçlu anaların, mazlum çocukların müthiş sefaletleri arasında durmadan dolaşıp akşam eve döndüğü zaman onu yine orada buluyordu. Angelin, karısı olmazsa ne yemek yiyebiliyor, ne yatağa yatabiliyordu, ondan başka kimsesi yoktu, ikisini de ağlatan yeisli bir istihza ile dediği gibi, onun çocuğu idi. Çocuk mu? İyi ya işte, nihayet bir çocuğu olmuştu, o idi çocuğu! Daha ellisine gelmeden seksen yaşında gözüken, yalnız geçirmek zorunda bulunduğu uzun saatler zarfında, bitmez tükenmez zifiri gecesinin karanlığında güneş sayıklıyan ihtiyar bir felâket çocuğu idi. Madam Angelin, bu fakir işçi kadının yalnız çocuğuna değil, piposunu içen bu ihtiyara, çalışmaktan sakat olmuş babasına da gıbta ediyordu, bu adam hiç değilse görüyor, hayatın tadını henüz alıyordu.

Norine, madam Angelin'i, heyecanlanmış, yüreği kabarmış görünce endişelendi, müteessir oldu.

— Madamı rahatsız etme, dedi. Git, oyna.

Meseleyi, Mathieu'den dinlemiş, bir parça biliyordu. Velinimetine karşı minnet besliyor, sevgi ile karışık bir saygı duvuyor, onun böyle, hep siyahlar içinde, henüz kırk altı yaşında olduğu halde göz yaşlariyle harap, güzelliğinden arta kalan uzun boyu ile, kibar haliyle geldiğini gördükçe çekingen, hürmetkâr bir tavır takınıyordu. Madam Angelin, onun nazarında, korkunç ve haksız acılar içinde tahtından düşmüş bir kıraliçe gibiydi.

— Git oyna, cicim. Madamı yoruyorsun.

Madam Angelin, teessürünü yendi:

— Yoruyor mu? Ne münasebet diye haykırdı. Blâkis, hoşuma gidiyor... Öp beni, bir daha öp, güzel yavrum.

Sonra, silkindi, kendine geldi.

— İyi ama ben geç kalıyorum, akşam olmadan daha kaç yeri dolaşacağım!... Size şunu verebileceğim.

Küçük çantasından, nihayet bir altın çıkardığı sırada, kapı yumruklandı. Norine, müthiş surette sarardı. Alexandre'ın yumruğunu tanımıştı. Şimdi ne yapacaktı? Açmazsa, haydut oğlan kapıyı vurmağa devam edecek, rezalet çıkartacaktı. Açmak zorunda kaldı, fakat korktuğu facialı vaziyet hâsıl olmadı. Alexandre, orada bu madamı görünce şaşırmış, ağzını bile açma-

mış, kapıdan içeri süzülmüş, duvara dayanıp durmuştu. Müfettiş madam, başını kaldırıp bakmış, bu şekilde içeri alınan bu çocuğun herhangi bir ahbap, bir akraba olduğunu anlıyarak, yine öteye dönmüştü. Saklamağa lüzum görmeden devam etti:

— Alın, yirmi frank, daha fazla veremiyorum... Yalnız, söz veriyorum, gelecek ay bu paranın bir mislini vermeğe gayret edeceğim. Gelecek ay taksit ayı, her yere baş vurdum, imkân nispetinde fazla verecekler... Ah, ah! Acaba yetecek kadar para toplıyabilecek miyim öyle çok müracaat karşısındayım ki!

Küçük çantası, dizlerinin üzerinde açık kalmıştı; Alexandre, pırıldıyan gözleriyle, çantanın içini araştırıyor, oradaki fakirler hazinesini, altın paraları, gümüş paraları, hattâ deri çantayı şişiren metelikleri bile şavulluyordu. Hep susarak, onun, çantayı kapamasını, zincirini koluna geçirmesini, sonra sandalyesinden kalkmasını seyretti.

Madam Angelin:

— Eh, allaha ısmarladık, dedi, gelecek aya görüşürüz, olmaz mı? Ayın beşinde mutlaka gelirim. Herhalde, dolaşmağa sizden başlıyacağım. Ama, belki de, geç vakit gelirim, çünkü tesadüf, o gün zavallı kocamın yıldönümü... Haydi bakalım, Allah kuvvet versin, iyi çalışın.

Onu kapıya kadar selâmetlemek için, Norine'le Cécile de kalkmışlardı. Orada da sonu gelmez teşekkürler ettiler, çocuk, madamı, ufacık kalbinin bütün sevgisiyle iki yanağından tekrar öptü Alexandre gözükünce dehşet içinde kalan iki kızkardeş, derin bir nefes aldılar. Hattâ macera oldukça iyi bir şekilde sona erdi; çünkü Alexandre uysal davrandı, Cécile para bozdurup gelince, getirdiği beş franklık dört sikkeden biriyle iktifa etti. Her zamanki gibi onları üzmekle vakit geçirmedi, parayı alınca, bir av havası tutturarak ıslık çala çala hemen çıkıp gitti.

Ertesi ayın beşine raslıyan bir cumartesi günü, kasvetli kışın en yağmurlu, en karanlık günlerinden biri oldu. Saat daha üç olur olmaz ortalık çabucak kararda, âdeta tamamen gece oldu. Fédération sokağının bu ıssız köşesinde geniş bir arsa, bir yapı arsası vardı ki, senelerden beri, rutubetten zamanla çürümüş bir tahtaperde ile kapalıydı. Bu tahtaperdenin bazı kısımları kopmuş bir ucunda bir gedik açılmıştı. O gün, mütemadiyen yağmur yağmasına rağmen, orada, öğleden ta akşama kadar zayıf bir kız ayakta bekledi, durdu; herhalde soğuktan korunmak için olacak, yüzünü gözlerine kadar örten, delik deşik bir eski atkıya bürünmüştü. Merhametli bir yolcudan sadaka koparmak, naz etmiyecek bir serseriyi ayartmak nevinden bir tesadüf beklese gerekti; sabırsızlanıyor, ikide bir,

pusuda bekliyen bir hayvan gibi, sürtündüğü tahtaperdeden ayrılıyor, sansar suratına benziyen uzun yüzünü ileri uzatıyor, Champ de Mars tarafını gözlüyordu.

Saatler geçti, üçü çaldı, kurşuni gökü öyle kara bulutlar kapladı ki, kızın kendisi de, karanlıklara atılmış bir enkaz parçası gibi, âdeta gömüldü. Arasıra başını kaldırıyor, pırıl pırıl yanan gözleriyle, kararan gökyüzüne bakıyor, pusu kurmağa elverişli bu ıssız köşeyi bu kadar karanlıklara gömdüğü için ona âdeta teşekkür ediyordu. Tam o sırada, tekrar selli bir yağmur boşandığı anda idi ki, siyahlar giymiş, açık tuttuğu şemsiyesinin altında kapkara bir kadın gözüktü. Hızlı yürüyor, araba parası vermemek için yaya yürüyen işi acele bir kimse gibi, su birikintileri üzerinden aşarak gidiyordu.

Toinette, onu uzaktan görünce, belli birtakım alâmetlerden tanımış olsa gerekti. Bu, madam Angelin'di, Lille sokağından geliyor, telâşlı yürüyor, çantasının zincirini bileğine geçirmiş, fakirlerinin yanına koşuyordu. Kız, bu çelik zincirin pırıltısını görünce, artık şüphesi kalmadı; hafif bir ıslık çaldı, derhal, boş arsanın karanlık bir köşesinden feryatlar, iniltiler yükseldi; kız, kendisi de, acıklı istimdat avazeleri fırlatarak inlemeğe başlamıştı.

Madam Angelin, şaşırmış, heyecanlanmış, durmuştu.

— Nen var, kızım?

— Aman, madam, kardeşim şuraya düştü, bacağı kırıldı.

— Nasıl düştü? Nereden düştü?

— Ya, düştü madam, şurada bir sundurma var, odamız olmadığı için orada yatıyoruz. Tepemizden akan yağmuru durdurmak için eski bir merdivene çıktı, düştü, bacağı kırıldı.

Bunu söyledikten sonra hıçkırarak ağlamağa, halimiz nice olacak diye sızlanmağa başladı; on dakikadır orada boşu boşuna beklediğini, bu yağmurda bu berbat soğukta yardımlarına hiç gelen olmadığını söylüyordu. Bu müddet zarfında, boş arsanın içindeki acıklı feryatlar, can acısiyle inlemeler artmıştı.

Madam Angelin, yüreği burkulmakla beraber, kuşkulandı, bir tereddüt geçirdi.

— Koşup bir doktor çağırmak lâzım, yavrum, dedi. Ben bir şey yapamam.

— Oh, madamcığım, yaparsınız, ne olur, gelin... Doktor nerede bulunur, ben bilmem ki... Gelin onu yerden kaldıralım, ben tek başıma bu işi yapamam, hiç değilse sundurmanın altına götürürüz de, yağmur altında kalmaz.

Bu sefer, kızın sesindeki ahenk ona o kadar gerçek gözüktü ki, razı oldu. Sefalet gübresi üzerinde cinayetin filiz verdiği izbelerde dolaşa dolaşa, cesur olmuştu. Yırtık pırtık atkısı boynunda, başı açık, kedi gibi ince ve kıvrak, önü sıra seğirten kızın peşinden kop-

muş tahtaların arasındaki delikten içeri süzülmek icabedince şemsiyesini kapamak zorunda kaldı.

— Elinizi bana verin, madam... Dikkat edin, su birikintileri vardır... Ta şurada, nihayette. İşitiyor musunuz, nasıl canı yanıyor, zavallı kardeşimin?... Tamam, geldik.

O zaman, yıldırım gibi hızlı ve vahşice birşey oldu. Karanlıkta sinmiş, bekliyen Alexandre, Richard ve Alfred, o üç haydut, fırladılar, madam Angelin'in üstüne öyle aç kurt gibi saldırdılar ki, kadın yuvarlandı. Lâkin Alfred, kahbeliği yüzünden, onu öbür ikisine bıraktı, gözcülük etmek için, Toinette'le birlikte, tahtaperdenin delik yerine koştu. Mendilini tıkaç yapıp hazır tutan Alexandre, feryatlarını boğmak için, onu kadının ağzına tıkamıştı. Niyetleri, madam Angelin'i sersemlettikten sonra küçük çantayı kapıp kaçmaktan ibaretti. Fakat, mendil kaydı, kadın haykırdı, büyük, müthiş bir feryat kopardı; tam o sırada da, delikte bekliyen öbür iki çocuk da, ıslıkla imdat işareti verdiler; herhalde, yaklaşan yolcular vardı. İşi bitirmek lâzımdı. Alexandre, mendili kadının boynuna doladı, Richard da, feryadını yumruğiyla gırtlağına tıkamıştı. Gözlerini kan bürümüştü, ikisi birden mendili bükmeğe, sıkmağa, kadını arsanın çamurları içinde, artık kımıldamağa mecali kalmayıncaya kadar sürüklemeğe başladılar. Sonra, imdat ıslığını tekrar işitince, çantayı kaptı-

lar, cesedi, boynunda mendille orada bıraktılar, dördü birden tabana kuvvet koştular, koştular, Grenelle köprüsüne kadar geldiler, ufak paraları gümüş sikkeleri, sarı liraları ceplerine tıktıktan sonra, çantayı Seine nehrine fırlattılar.

Mathieu, cinayetin tafsilâtını gazetede okuyunca dehşetten donakaldı, Fédération sokağındaki eve koştu. Madam Angelin'in hüviyeti çabucak tesbit edilmişti, cinayetin, iki kızkardeşin oturduğu evden yüz metre ötedeki o boş arsada işlenmiş olması, Mathieu'yü müthiş bir önsezi ile sarsıyordu. Kapıyı üç defa çalmak zorunda kaldı, Cécile, titriyerek geldi açtı, onu tanıyınca, içeri almak için emniyet kilidini açtığı vakit, Mathieu, korkularının gerçekleştiğini derhal hissetti. Norine, hastaydı, çarşaf gibi bembeyaz yüziyle, yatakta yatıyordu. Hıçkırarak ağlamağa başladı, ürpertiler geçirerek meseleyi anlattı, madam Angelin'in ziyaretini, Alexandre'ın birdenbire içeri girişini, çantayı görüşünü, ertesi ay yapılacak yardım vadini, tarihini ve saatini işitişini anlattı. Zaten, hiç şüphe etmesine mahal yoktu, maktulün boynunda bulunan mendil kendi mendillerinden biriydi, Alexandre'ın kendisinden çaldığı bir mendildi; büyük mağazalarda binlerce satılan, fakir süsü, ucuz nevi den bir şeydi, kenarında kendi markası vardı. Cinayetin biricik ip ucu buydu, o kadar müphem, o kadar umumi bir şeydi ki, zabıta, birçok izler üzerinde yolunu kaybetmiş, hâlâ

arıyor, netice elde etmekten ümidini kesiyordu.

Mathieu, karyolanın yanına oturmuş, donup kalmıştı. Aman yarabbi! Zavallı madam Angelin! Onu genç, şen, şakrak haliyle gözünün önüne getiriyordu; Janville'de, kocasiyle birlikte, korularda dörtdöner, ıssız patikalarda dolaşır, Yeuse deresi kenarındaki söğütlerin kuytu gölgelerinde oturup kalır, öyle bir sevda cümbüşü içinde ömür sürerdi ki, öpücükleri, dalların altında, kuş cıvıltıları gibi çınlardı. Mathieu, onu, daha sonraki haliyle de gözünün önüne getiriyordu; o zaman, o çılgınca sevda mevsiminin düşüncesizlikleri yüzünden, lüzumundan fazla cezalanmış, iş işten geçtikten sonra özlediği çocuğu doğurmaktan ümidini kesmiş vaziyetteydi. Yavaş yavaş bastıran bir sakatlık, sırtına, kör bir koca yüklüyor, saadetlerinden arta kalan ne varsa, o da, bu kör gözlerin gecesiyle kararıyordu. Mathieu, sonra, birdenbire, o zavallı körü de görür gibi oldu; o akşam, yemeğini yedirip yatağına yatırsın diye, karısının avdetini kimbilir nasıl bekliyen biçare ihtiyar çocuk, şimdi anasız, kimsesiz kalmıştı. Karanlıklarının ortasında bendan sonra tek başına, öldürülen karısının kanlı hayaliyle başbaşa yaşıyacaktı. Müjdelerle dolu parlak bir hayattan sonra, böyle bir âkibet, böyle bir ölüm mukaddermiş!

Mathieu, Constance'ı düşünerek:

— Bu alçaktan, babasının adını gizlemekte haklı imişiz, dedi. Ne müthiş şey!... Bu sırrı, kalbimizin en derin köşesine gömmeliyiz.

Norine'in vücudunda yine ürpertiler dolaştı.

— Oo! Hiç korkmayın, dedi, ölürüm de yine söylemem.

Aradan aylar, yıllar geçti, eli küçük çantalı madamın kaatilleri katiyen bulunamadı. Norine, seneler senesi, kapısı fazla şiddetle yumruklandıkça, hep ürperdi. Fakat Alexandre herhalde, Fédération sokağının o köşesiden korktuğu için, bir daha gözükmedi, karanlık, ulaşılmaz derinliklerle dolu Paris ummanında batmış gibi, kayıptı.

II

Aradan geçen on sene içinde, Froment ailesinin gürbüz zürriyeti, aralıksız zenginleşen Chantebled malikânesinde, neşeli ve kuvvetli, şifalı bir üreme gibi, devam etti. Oğullar, kızlar büyüdükçe evlenmeler oldu, yeni çocuklar doğdu, mevut bütün bir mahsul verdi, bütün bir zaferli döl, sonsuz kaynaştı.

Önce Gervais evlendi, civarda büyük bir çiftçinin kızı olan Caroline Boucher'yi aldı Caroline yüz çizgileri güzel, neşeli ve güçlü kuvvetli, sarışın bir kızdı, maiyetindeki hizmetçilere emir vermek için yaradılmış yaman bir kadındı.. Paris'teki yatılı okuldan çıktıktan sonra akıllı davranmış, topraktan utanmamış, onu tekrar sevmiş, hayatının bütün esaslı saadetini ondan elde etmek istemişti. Çeyiz olarak, Lillebonne tarafından bir çayırlık getiriyordu. Bu çayırlık, malikâneyi otuz hektar kadar genişletiyordu. Asıl değerli bir çeyiz daha getiriyordu ki, o da neşesi, sıhhati, uykudan erken kalkması, daima ayakta, herkesten sonra yatan gayretli, faal ev kadını sıfatiyle, kümese, inek ahırına, bütün ev işine bakması idi.

Sonra, Claire kocaya vardı, çoktan beri tasarlanan Frédéric Berthaud ile evlenmesi işi, nihayet oldu. Düğün günü, belediye dairesinden dönüşte, Janville mezarlığından geçerken rikkatli göz yaşları döküldü, Frédéric'in sevdiği, evlenmek üzere olduğu Rose'un hâtırasiyle yürekler burkuldu. Fakat, bu eski aşk, bu vefalı çocuğun bunca senedir çiftlikte çalıştığı halde, beslediği sürekli sevgiyi, küçük kızkardeşe vermesi, bir fazla rabıta daha değil miydi? Frédéric'in hiç serveti yoktu; o, yalnız bu sebatlı sadakati, aynı sabana koşulmuş yorulmaz iki öküz gibi yanyana, çiftliği sürdükleri sayısız mevsimler zarfında Gervais ile aralarında vücut bulan bir nevi kardeşlik duygusunu getiriyordu. Artık bu kalbden şüphe edilemezdi, bu çocuk, kendisinden vazgeçilmez yardımcı olmuştu, mutlak bir dirlik düzenlik, muhakkak bir saadet getirecek olan koca idi.

Artık, çiftliğin idaresi şekli tesbit edilmişti. Mathieu henüz elli beş yaşında olduğu halde, ülkesini, Gervais'nin eline, gülerek dediği gibi, toprağın çocuğuna, orada ilk olarak süren, yanından hiç ayrılmıyan, kolu, dimağı, kalbi her an yanında bulunan oğluna bırakıyordu. Frédéric de şimdi, Gervais'nin düşüncesine ve gayretine alet olacak, müşterek çalışmada onun sadık yardımcısı vazifesini görecekti. Artık, ikisi, babanın eserini yürütecekler, ziraat usullerini mükemelleştirecekler, Beauchêne

fabrikasında, Denis vasıtasiyle yeni makineler yaptıracaklar, topraktan, verebildiği kadar bol mahsul alacaklardı. Kadınlar da, imparatorluk ülkesini paylaşmışlardı; Claire, kendisinden daha güçlü kuvvetli olan, daha hareketli olan Caroline'e, faaliyete muhtaç bütün nezaret işini devretmiş kendisi, yalnız hesaplarla, çok büyük bir iş olan para alış verişleriyle, masraflarla, iratlarla meşgul oluyordu. Âdeta bu iki karı koca, en küçük karışıklık korkusu olmadan, mümkün mertebe fazla iş başarılacak şekilde hünerle seçilmiş, yanyana konulmuştu. Sahiden de, iş ortaklığı mükemmel oldu, daima gerçekleşen en iyiyi tek bir insan gibi istediler, Chantebled'nin neşesi, serveti, lûtufkâr güneşin altında, durmadan arttı.

Fakat, Mathieu, salâhiyetini fiilen başka ellere devretmekle beraber, yine yaratıcı tanrı olarak, kendisine danışılan, sözü dinlenen, itaat gören en büyük karar sahibi olarak, hazır ve nazırdır. Tadil edilen, büyütülen, geniş ve kullanışlı bir ev haline getirilen eski av köşkünde Marianne'la birlikte, güzel güzel yaşıyordu; ihtişamlarına bürünmüş, etraflarında, sayısız zürriyetlerini, çocuklarının çocuklarını büyür görmekten başka zevkleri kalmamış hanedan bânileri gibi idiler. Claire'le Gervais'den başka, yuvadan ilk olarak uçan bir de Denis ile Ambroise vardı ki, Paris'te talihlerini denemekle meşguldüler. Mesut evde, ana ve baba ile beraber, hep üç kızları, gelinlik ça-

ğına gelmiş Louise, Madeleine ve Marguerite, sonra en küçük üç erkek çocuk, serbest tavırlı Grégoire, inatçı iradeli Nicolas, hulyalı çocuk Benjamin vardı. Bütün bu çocuk kalabalığı, yuvanın kenarında, açılan hayat penceresinin önünde büyüyor, sırası gelince her biri uçmağa hazırlanıyordu. Blaise'in dul karısı Charlotte da, iki çocuğu Berthe ve Guillaume'la beraber orada idiler, üçü bir arada üst katta oturuyorlardı, anneleri resim atelyesini oraya yerleştirmişti. Denis tarafından ayrılan, fabrika kârındaki ufacık hissesi seneden seneye arttıkça, Charlotte zengin oluyordu, amą, yine de, minyatür yapıp satıyor, gülerek, bu benim cep harçlığım diyor, evlendikleri gün çocuklarına hediye edeceğini söylüyordu. Berthe'i evlendirmeği düşünüyorlardı bile. Mathieu ile Marianne'ın, ilk kocaya varacak kız torunları her halde o olacaktı, birisi dede, öteki nine olacaklarını düşündükçe, tatlı tatlı neşeleniyorlardı.

Dört sene sonra, ilk havalanan Grégoire oldu. Fazla üzüntüler çıktı, koskoca bir facia oldu, hoş, ana baba, bu hali çoktan beri bekliyorlardı. Grégoire mânasızlık ediyordu. Öteden beri ailenin en haşarı, en üzücü çocuğu idi, pırıl pırıl gözlerinin ışıldattığı alaycı yüziyle, gürbüz, bodur vücutlu bir şeydi. Çocukluğu, Janville korularında, mektep kaçaklığında geçmişti, sonra, Paris'te pek kötü bir tahsil yapmış, oradan, neşeli, sıhhatli bir hal-

de dönmüş, herhangi bir zanaat veya meslek seçememişti. Yirmi dört yaşına bastığı halde, ava gitmekten, balık tutmaktan, at sırtında memleketi dolaşmaktan başka bir şey bildiği yoktu; budala da değildi, sersem de, fakat, inatçı ve sefa düşkünü idi, kafasının dikine gidiyor, keyfine mecbur yaşıyordu. Asıl fenası, onun, değirmencinin kızı Thérèse Lepailleur'le olan gençlik arkadaşlığını ihya ettiğini, akşamları, Yeuse söğütlerinin loş gölgeleriyle dolu kuytuluklarında onlara tes düf edildiğini, bütün Janville halkının söylemesi idi.

Bir sabah, Mathieu, Mareuil taraflarında keklik palazı kuluçkalarının fazla miktarda mevcut olup olmadığını görüp anlamak üzere Grégoire'ı beraber götürdü. Yayladaki baltalıklara varınca:

— Oğlum, dedi, bilmiş ol ki senden memnun değilim... Burada hepimiz çalıştığımız halde, aramızda senin tembellik etmene bir türlü akıl erdiremiyorum. Ekimi bekliyorum, çünkü o ay, sana en uygun gelecek mesleği seçmek suretiyle bir karar vereceğini bana katî olarak vadettin. Ama, bana yine birtakım maceralar anlattılar, Lepailleur'ün kızına randevular veriyormuşsun, beraber buluşuyor muşsunuz, falan; başımıza belâ açmak niyetinde misin?

Grégoire sükûnetle gülmeğe başladı:

— Amma yaptın baba, bir genç kızla arkadaşlık ediyor diye oğlunu azarlıyacak mısın?... Unutma ki, on seneden fazla oluyor, ona ilk bisiklet dersini ben verdim. Sonra, şunu unutma ki, Denis'nin düğününde, değirmen avlusundan o güzel, beyaz gülleri aşırmak için bana yardım eden o idi.

Hâlâ gülüyor, hararetleniyor, o eski çocukluk sevdasını, küçük ırmağın boyunca yaptıkları haşarılıkları, koruluklarda, kimsenin bulamıyacağı gizli kovuklarda kendilerine çektikleri yabani dut ziyafetlerini bir kere daha yaşıyordu. Bu uzak şeylerden bahsederken yüzü öyle pembeleşiyor, gözleri öyle parlıyordu ki, sevgisinin yeniden tutuştuğu, artık kavurucu bir yangın alevi saçtığı anlaşılıyordu.

— Zavallı Thérèse, senelerden beri, bir daha yüzyüze bakmamak üzere dargındık, çünkü bir akşam, Vieux-Bourg panayırından dönerken, onu bir su birikintisine itmiştim de fistanı kirlenmişti... Bu bahar, Monval korusunda burun buruna geldik de barıştık, doğru. Ama, babacığım, biribirimize rastgeldiğimiz zaman konuşmaktan zevk alıyorsak, bu bir suç mudur?

Mathieu, onun, kendini müdafaa ederken ateşlendiğini görüp daha fazla endişe ederek, işi açıklamak istedi:

— Eğer merhabalaşmaktan ibaretse, suç değil tabii. Ama, ortalık kararduktan sonra,

sizi, biribirinizin beline sarılmış vaziyette gördüklerini söylüyorlar; hattâ, Yeuse kıyılarındaki yüksek otların içine yatıp yıldızların seyrine baktığınızı iddia eden biri var.

Bu sefer, Grégoire, cevap vermeden, daha yüksek, genç bir kahkaha ile gülünce, ciddileşti:

— Dinle, oğlum, dedi, çocuklarımın peşinde dolaşıp zaptiye memurluğu etmek hiç hoşuma gitmez... Lepailleur'lerle bizi derde sokarsın, onu istemiyorum. Vaziyeti biliyorsun, canımızı sıkmağa bayılırlar. Onun için, sızlanmalarına vesile verme, kızlarının peşini bırak.

Delikanlı, âni bir itirafla:

— Yoo! Ben ihtiyatlı davranırım! diye haykırdı. Zavallı kızcağız! Tokat bile yedi. Onu benimle beraber gördüklerini babasına da gidip anlatmışlar, o da, kızını bana vermektense, dereye atacağını söylemiş.

Mathieu:

— Görüyorsun ya, dedi. Anlaşıldı, değil mi? Senin akıllı usluluğuna güveniyorum.

Mareuil yoluna kadar tarlaları dolaştılar. Sağdan soldan, sürü sürü keklik yavruları, henüz çekingen bir uçuşla kanadlanıyorlardı. Av, bol olacaktı. Daha yavaş adımlarla dönerlerken, uzun bir susma oldu. İkisi de düşünüyordu.

Mathieu, birdenbire:

— Aramızda anlaşmazlık olmasını istemiyorum oğlum, diye söze başladı. Seni, gönlünün istediğiyle evlenmekten menedeceğimi, mutlaka zengin bir kız almanda ısrar edece ğimi sanma. Zavallı Blaise'ciğimiz çeyizsiz bir kız almıştı. Denis de öyle; kızkardeşin Claire'i çiftliğimizde alelâde bir yamak olan Frédéric'e verdim... Demek oluyor ki, Thérèse'i hakîr görmüyorum. Bilâkis, güzel buluyorum. Memleketin en güzel kızlarından biri, boylu boslu değil, ama, pespembe, ufacık yüziyle, değirmenin bütün ununa bulanmış gibi darmadağınık sarı saçlariyle, çok canlı, çok azimli bir çocuk.

Grégoire, heyecanla:

— Değil mi baba? dedi. Hem bilsen, ne kadar şirin, ne kadar gayretlidir! Erkek gibidir, Allaha bile kafa tutabilir... Onu tokatlamakla hata ediyorlar, çünkü buna asla razı olmaz. Bir şeyi yapmak istedi miydi, yapar, ben bile mâni olamam.

Mathieu, düşüncesine dalmış, onu âdeta işitmiyordu.

— Hayır, hayır, değirmenlerini küçümsemiyorum, dedi. Değirmeninden bugün koskoca bir servet elde etmemek için, insan, Lepailleur kadar avanak, inatçı olmalı. Bizim kazandığımız başarı sayesinde, buğday ekimi memlekette tekrar rağbet görmeğe başlıyalı, yosun içinde bırakıp çürüttüğü dolabının sadece

köhne mekanizmasını değiştirseydi, tıkır tıkır para kazanırdır. Hattâ, ben onun yerinde olsam, kuvvetli bir buhar makinesi yerleştirir, değirmeni de Janville istasyonuna bir demir-yoliyle bağlardım.

Sözüne devam etti, bütün fikrini anlattı, Grégoire, tekrar neşelenmiş, işi alaya alıyor, onu dinliyordu.

Sonunda:

— O halde baba, sen benim mutlaka bir zanaat sahibi olmamı istiyordun, mesele halledilmiş oluyor, dedi. Thérèse'i alırsam, değirmenci oldum gitti.

Mathieu, şaşaladı, itiraz etti:

— Hayır, hayır! lâf diye söylüyorum... Mâkul olacağına söz verdin, oğlum. Tekrar ediyorum, hepimizin rahatı için, Thérèse'in peşini bırak, çünkü Lepailleur'lerden yalnız üzüntü gelir.

Çiftliğe gelmişlerdi, lâkırdı bitti. O akşam, baba, oğlunun itirafını anasına söyledi, Marianne, daha fazla endişelendi, çünkü onun da yüreği rahat etmiş değildi. Lâkin, vahîm hâdiseler olmadan, aradan bir ay daha geçti.

Derken, bir sabah, Marianne, Grégoire'ın odasını boş buldu, hayret etti. Oğlu, akşamdan, onu her zamanki gibi öpmüştü. Belki de, civarda bir gezinti yapmak için sabahleyin

erkenden kalkmış olabilirdi. Bir akşam evvel, yatağa yatacağı sırada, işi şakaya vurup kendisini iki defa kucakladığı zamanki rikkatli halini hatırlayınca, ürperdi. Aranırken, şöminenin üzerinde, kendi adına yazılmış bir mektup buldu; tatlı bir dille yazılmış olan bu mektupta, çocuk, onu çok üzeceğinden dolayı özür diliyor, kendi namına babasından da özür dilemesini rica ediyor, bir müddet için onlardan ayrılmak zorunda olduğundan başka tafsilât vermiyordu. Çok kuvvetle bağlı aile arasındaki bu ayrılış, en çok şımarttıkları çocuklarının bu kötü hareketi, âni bir delilik nöbeti ile, ilk olarak bağı koparışı, karı koca için çok acı bir darbe oldu.

Asıl korktukları şey, onun yalnız gitmediğini tahmin etmeleri, düşünmeleri oldu. Bu müessif macerayı gözlerinin önüne getiriyorlardı, Charlotte, Grégoire'ın, hizmetçi kadınlar daha kapıları kapamadan, erkenden aşağı indiğini işitmiş, hatırlıyordu. Herhalde koşup gitmiş, Thérèse'i kimbilir hangi çalılığın dibinde bulmuş, oradan gece yarısını yirmi beş geçe Paris'e hareket eden son trene yetişmek üzere Vieux-Bourg'a kadar taban tepmişti. Sahiden de böyle olmuştu; öğleyin, Lepailleur'ün, Thérèse kaçtı diye müthiş bir rezalet kopardığını, hemen koşup zabıtaya haber verdiğini, suçlu kızı, kendisini ayartan çapkınla beraber ellerine kelepçe vurup geri getirmelerini istediğini haber aldılar. Kızının

odasında, o da bir mektup bulmuştu, Thérèse, dobra dobra yazdığı bu mektupta meseleyi açıkça anlatıyor, bir gün evvel yine tokat yediğini, artık tahammülü kalmadığını, kendi isteğiyle çıkıp gittiğini, Grégoire'ı kaçıranın kendisi olduğunu, yirmi iki yaşında koca bir kız olduğu için yaptığı işi bildiğini söylüyordu.

Lepailleur'ün müthiş öfkesi kimseye göstermeğe cesaret edemediği bu mektuptan ileri geliyordu; üstelik karısı Lepailleur kadın, oğulları Antonin'den dolayı onunla mücadele halinde bulunduğundan, Thérèse'e veryansın ediyor, müstehzi gülmelerle, bu işin böyle olacağı zaten belli bir şeydi diyor, kızı olacak bu sürtüğün aşifteliğine kendisi sebeboldığunu söylüyordu. Dövüştüler, kasaba halkı da bir hafta Chantebled sahibinin oğullarından biri ile değirmencinin kızı kaçmış diye dedikodu yaptı durdu. Mathieu ile Marianne bu dedikoduları işittikçe son derece meyus oluyorlar, acılı yüreklerinde bilhassa bu çok çirkin hâdisenin ıstırabını duyuyorlardı.

Beş gün sonra, bir pazar, işler büsbütün kötüledi. Araştırmalar boş gittiği için, Lepailleur, hınçtan çılgına dönmüş bir halde çiftliğe kadar tırmandı, orada yolun ortasında durdu, içeri girmeden, bir sürü iğrenç küfür kustu. Tesadüf, Mathieu çiftlikte değildi. Marianne, terbiyesiz sözlerini onun gırtlağına tıkamak istiyen Gervais ile Frédéric'i güç zaptetti.

Mathieu, akşama çiftliğe döndüğü zaman, çok canı sıkıldı. Gece yatağa yatacakları sırada karısına:

— Bu vaziyetin böyle devam etmesine imkân kalmadı dedi. Gizleniyormuşuz gibi bir halimiz var, sanki kabahatli biziz. Yarın gidip şu adamı göreceğim... Gayet sade bir tek hal çaresi var, bu cocukcağızları evlendirmek. Biz bu işe razıyız, öyle değil mi? Bu adamın da, bizim gibi razı olmak menfaati icabı... Yarın bu işi bitirmek lâzım.

Bunun üzerine, Mathieu o pazartesi saat ikide değirmenin yolunu tuttu. Fakat orada kendisini çok karışık bir durum, akla gelmedik bir facia bekliyordu. Lepailleur'le karısı arasında, Antonin'den dolayı, senelerden beri, sinsi, inatçı bir mücadele büyüyüp durmaktaidi. Babası, oğlanın, Paris kaldırımlarında sürdüğü aşağılık sefahetlerle ve tembellikle dolu hayata gitgide daha fazla öfkelendiği halde, anası cahil bir kadın inadiyle onu müdafaa edip durmuş, çocuğunun güzel yazısına körü körüne bir iman beslemiş, yanlarına gelmeyişinin istediği parayı vermemelerinden dolayı olduğuna kanaat getirmişti. Son derece nekes olmasına rağmen, hâlâ fedakârlıklar yapıyor, masraf parasından çalıyor, oğluna yirmi frank göndereceği sırada suç üstü yakalanırsa bu parayı elinden kaptırmamak için pençeleri açık, dişleri ısırmağa hazır, bekliyordu. Her seferinde yeniden mücadeleye

başlıyorlar, köhne değirmeni yıkacak gibi dövüşüyorlardı. Derken, Antonin, daha otuz altı yaşında olmasına rağmen bitik, çürümüş bir halde tekrar hastalandı. O zaman, Lepailleur, eğer oğlu aynı murdar hastalıkla dönüp gelirse onu değirmen dolabının üstünden aşırıp ırmağa fırlatacağını söyliyerek kestirip attı. Hoş, Antonin, hiç de eve dönmek niyetinde değildi; köy hayatından nefret etmeğe başlamıştı, babasının eline geçip köpek gibi zincire bağlanmaktan korkuyordu. Bunun üzerine annesi, onu Batigunolles semtinde bir eve pansiyoner olarak yerleştirmişti, orada bir mahalle doktoru kendisini tedavi ediyordu. Bu vaziyet üç aydır devam ediyor, Lepailleur kadın her on beş günde bir, oğlunu görmeğe gidiyordu. Perşembe günü yine gitmişti, pazar akşamı da bir telgraf almış, Antonin'in yanına çağrılmıştı. Pazartesi günü, yani Mathieu'nün değirmene geldiği günün sabahı, Lepailleur'le müthiş bir kavga ettikten sonra, oraya gitmiş bulunuyordu. Lepailleur, haylâz oğullarının, bir avuç toprak bekliyecek kadar bile gayret göstermeden hep kendileriyle alay ettiğini, ellerindeki üç buçuk kuruşu yemekle vakit geçirdiğini söylüyor, bu işin sonu, ne zaman gelecek diyordu.

O sabah değirmende yalnız kalan Lepailleur, öfkesini bir türlü yenemiyordu. Kendini tutmasa, felâketinin öcünü almak için, hınçtan

çı'gına dönmüş bir halde çekiçle vura vura arabayı paralıyacak, baltayı kaptığı gibi köhne değirmen dolabına saldıracaktı. Mathieu'nün içeri girdiğini görünce, meydan okumaya geldi zanniyle, hafakan geçirdi.

Chantebled çiftliği sahibi, dostça bir eda ile:

— Gel komşu, dedi. İkimiz de mâkul olmağa çalışalım... Dün bize gelmişsiniz, onun için ben de ziyaretinizi iadeye geliyorum. Ne var ki, kötü kelâmla iyi iş başarılmaz, iyisi mi, bir felâkettir olmuş, bir an evvel tamirine çalışalım... Şu yaramaz çocukları ne zaman evlendirsek acaba?

Lepailleur, doğrudan doğruya yapılan bu hücumun fütursuzca babayaniliği karşısında şaşırdı, hemen cevap vermedi. Kızı evlendirmek değil, bütün Froment ailesini hapse tıktırmak için dâva açmak istediğini, avaz avaz haykırarak önüne gelene söylemişti. Lâkin bu büyük çiftlik sahibinin oğlu da, önünde sonunda, yabana atılacak bir damat değildi:

— Evlendirmek mi? Evlendirmek ha? Evet, ikisinin de boynuna aynı taşı bağlayıp bir arada suya atmalı... Ah! Cenabetler, onun da ötekinin de derisini yüzeceğimi

Bununla beraber sakinleşiyor, hattâ konuşmaya razı oluyordu; tam o sırada, Janville kasabasından bir küçük çocuk koşa koşa avludan geçerek yanlarına geldi.

— Sen de ne istiyorsun?

— Mösyö Lepailleur, size bir telgraf var.

— Pekâlâ! Ver bakalım.

Çocuk, bir metelik bahşiş alıp sevine sevine çekildi, gitti; değirmenci, telgraf almak itiyadında olmıyan kimselere mahsus kuşkulu bir tavırla, elindeki telgrafı açmadan hâlâ muayene ediyordu. Sonunda yine açmak zorunda kaldı. Telgrafta, şu iki kelimeden başka birşey yoktu: "Oğlun öldü.„ bu kısa ve tepeden inme haberde, bu beklenmeden gelen balyoz darbesinde, ananın soğuk kanlı gazabı, kızının kaçışından dolayı olduğu gibi oğlunun ölümünden dolayı da itham ettiği babayı, kocasını derhal öldürmek ihtiyacı seziliyordu. Lepailleur bunu iyiden iyiye anladı, yediği darbe ile sendeledi; elinde tuttuğu o ufak mavi kâğıt parçası karşısında sersemlemiş, onu tekrar okumuş, nihayet anlamıştı. Elleri titremeye başladı, önce müthiş bir küfür savurdu:

— Hay allah belâsını versin! Yine nedir bu başımıza gelen? Şimdi de oğlan öldü işte, herşey yıkılıp gidiyor!

Sonra yüreği burkuldu, gözlerinde yaşlar birikti, dizlerinin bağı çözülmüş, bir iskemleye yığılmıştı, üst üste, telgrafı okuyor, "Oğlun öldü... Oğlun öldü...„ diye tekrarlıyor, üsttarafını, telgrafta mevcut bulunmıyan şeyleri arıyordu. Oğlan belkide, annesi oraya varmadan ölmüştü.

Belki de o öldüğü zaman annesi henüz gelmiş bulunuyordu. Lepailleur, bu mütalâaları kekeliyerek ileri sürüyor, karısının on biri on geçe treniyle gittiğini, yarıma doğru Batignolles'e varmış bulunması gerektiğini, belki yirmi defa tekrarlıyordu; telgrafı biri yirmi geçe çektiğine göre, demek oluyor ki, Antonin'i ölü bulmuştu:

— Hay Allah bin türlü belâsını versin! Bu telgraf denilen nesneden de hem bir mâna çıkmaz, hem adamın canına okur. Bir adamla haber yollâsa idi olmaz mı idi sanki!... Kalkıp gitmeli. Bir bu eksikti, of! Bir insan bu kadar felâkete tahammül edemez.

Lepailleur, bu feryadı, öyle öfkeli ve meyus bir halde fırlatmıştı ki, Mathieu acıdı, müdahale etti, bu faciaının âni sadmesi karşısında şaşırmış, susup beklemişti; şimdi de kendisine yardımda bulunmayı teklif ediyor, Paris'e beraber gidelim diyordu. Fakat gerilemeye mecbur oldu, değirmenci onu orada, kendi evinde görünce, çılgın gibi, pürhiddet ayağa kalkmıştı:

— Ha! Sahi, siz gelmiştiniz... Ne diyordunuz bakayım? Şu mendebur çocukları evlendirmeli diyordunuz, değil mi?... Tabiî ya, baksanıza ben de düğüne gidiyorum zaten! Oğlum öldü, tam da gününü buldunuz... Çekilin gidin şuradan, çekilin, yoksa elimden bir kaza çıkacak

Yumruklarını havaya kaldırıyordu, bütün hayatının bu yıkılışı arasında, Mathieu'nün orada bulunması adamı divaneye döndürüyordu. Yeniden köylü olarak bir servet kazanmağa muvaffak olan bu burjuvanın, topraktan tiksindirerek, tembellik ve ahlâksızlık içinde gebersin diye Paris'e göndererek kibar bir zat yapmayı tahayyül ettiği oğlu Antonin'in ölümünü beynine yıldırım inercesine haber aldığı dakikada, tam da kendi evinde bulunuşu müthiş bir şeydi.

Lepailleur hata ettiğini, aleyhinde iftira savurduğu, ihtiyar ve kısır bir metres muamelesi ettiği toprağın, onu sevmesini bilen insan için çok müşfik, çok genç ve çok bereketli olduğunu gördükçe öfkeden kuduruyordu. Ailesini tahdidetmek gibi budalaca bir hesap yüzünden, etrafında harabelerden başka bir şey kalmamıştı, oğlu yüz kızartıcı bir hastalıktan ölmüş, kızı zengin çiftlik sahibinin bir oğlu ile kaçmıştı; kendisi, keza hakîr gördüğü, köhnelikten yıkılmıya yüz tutmuş ıssız değirmenin ortasında, şu anda tek başına ağlıyor, avaz avaz haykırıyordu:

— Bilmiş olun, Thérèse ayaklarımın dibinde sürünse, onu sizin hırsız oğlunuza katiyen vermem!... Kasaba halkı benimle alay etsin diye, başkalarını yiyip bitirdiğiniz gibi beni de yiyip bitiresiniz diye, değil mi?...

Herhalde, bu vaziyeti, âni bir tehdit halinde, müphem şekilde görür gibi olmuştu.

Mademki Antonin ölmüştü, demek ki, Thérèse'le evlenirse değirmene Grégoire sahibolacaktı. Sonra o kıraç toprakları, çiftliğin şiddetle özlemesine rağmen vahşi bir sevinçle muhafaza ettiği o girintili toprağı da ele geçirerek, mala sahibolur olmaz, hiç şüphesiz çiftliğe terk edecekti. Chantebled'nin, kendi tarlalarını da içine alıp daha genişliyebileceği düşüncesi, değirmenciyi büsbütün çileden çıkarttı:

— Oğlunuzu kürek zindanına tıktıracağım, siz de buradan çekilip gitmezseniz kapı dışarı atacağım... Defolun şuradan, defolun, gidin!

Mathieu, bu zır delinin karşısında, sapsarı kesilmiş, ufak adımlarla geri geri çekiliyordu. Sonra sakin bir sesle, şu sözleri söyliyerek çekilip gitti:

— Siz biçare bir adamsınız. Sizi affediyorum. Çünkü, işler nihayet kendiliğinden olur gider.

Tekrar bir ay daha geçti. Derken, yağmurlu bir ekim ayı sabahı, madam Lepailleur'ü değirmenin ahırında asılı buldular. Janville'de, bazı kimseler, Lepailleur'ün karısını kendi eliyle astığını söylediler. Aslına bakılırsa, kadın, Antonin'in ölümünden beri, kara sevda alâmetleri gösteriyordu. Sonra da, aile hayatları çekilmez hale gelmişti, karı koca, oğullarının ölümünü, kızlarının kaçmasını,

hergün birbirinin başlarına kakıyorlar, aynı kafese kapanmış, kendi hallerine terkedilmiş iki hayvan şibi birbirlerine saldırıyorlardı. Yalnız, bu kadar haşin, bu kadar nekes bir kadının, malını mülkünü bırakıp da hayattan ayrılmaya razı oluşuna herkes şaştı. Thérèse, annesinin öldüğünü haber alır almaz nedamet getirdi, onun, bu çifte matem ortasında öyle yalnız başına kalmasını istemediğinden koşup geldi, babasının yanında eski yerini aldı. Uğradığı felâketleri kör talih'n eseri belliyerek öfkeden kuduran bu yabaninin yanında geçirdiği ilk günler, kız için müthiş bir şey oldu. Fakat Thérèse yılmaz bir gayrete, süratli kararlara sahip bir kızdı. Nitekim, birkaç hafta sonra Gregoire'la evlenmesine onu razı etmişti, Mathieu'nün dediği gibi, biricik mâkul netice bu idi. Kaçan çocuğun bir daha gözükmeye cesaret edemediği çiftlikte herkes derin bir nefes aldı. İki gencin Paris'in üçra bir mahallesinde yaşadıklarına dair bir şeyler duymuşlar, hattâ hür fikirli Ambroise'ın kardeşçe araya girerek, kendi cebinden, onlara yardımda bulunduğunu sezinlemişlerdi. Lepailleur, kasvetle dolan evde, günün birinde yine yapyalnız kalmak gibi bencil bir korku ile, malı çalınmış bir adam gibi somurtkan ve endişeli, bu nikâha razı olmuş, Mathieu ile Marianne ise çocuklarından birinin bu isyanı ile yürekleri yaralı, çok ıstırap çekmelerine sebebolan

şüpheli bir durumun bu şekilde bir hal çaresi ile sona ermesine pek sevinmişlerdi.

Gariptir ki, izdivaçtan sonra, karısı Thérèse'in arzusiyle değirmene yerleşen Grégoire, kayınpederiyle, umulduğundan çok daha iyi anlaşmıştı. Bu anlaşma, bilhassa Lepailleur'ün Grégoire'ı sık boğaz ettiği bir sırada husule gelmişti. Lepailleur, mağlûbolmuş köylü inadiyle o zamana kadar bakımsız bir halde bıraktığı girinti arazinin kıraç topraklarını, kendisi öldükten sonra, çiftlik ahalisine, yani erkek veya kızkardeşlerine asla vermiyeceğine dair Grégoire'a yemin ettirmek istiyordu. Grégoire yemin etmedi, fakat, gülerek, karısını mirasının en mükemmel kısmından mahrum edecek kadar budala olmadığını söyledi. O kıraç toprakları ekip biçmek, iki üç seneye varmadan o havalinin en bereketli arazisi haline getirmek niyetinde idi. Kendine ait olan birşey hiç de başkalarının malı olamazdı, kendi ülkesini müdafaa eder mi etmez mi görsünlerdi bak! Değirmen meselesi de böyle oldu. Grégoire önce eski tertibatı tamirle iktifa etti, değirmencinin eski biçim işini bir hamlede sarsmak istemedi, buhar makinesi yerleştirmeyi, Janville istasyoniyle değirmen arasında bir kavşak yolu yapmayı sonraya bıraktı. Mathieu'nün bütün bu fikirleri onun cüretli genç kafasında artık gizlenmeye başlamıştı. Böylece, yeni bir Grégoire, durulmuş bir haşarı Grégoire peyda oldu, delişmen gençliğinden, yal-

nız başarılı teşebbüsleri için, herşeyi göze alma huyu kalmıştı; hoş, azimli sarışın Thérèse'den çok yardım görüyordu. Sarmaşıklarla kuşatılmış romantik köhne değirmende birbirlerini çılgınca sevmekten son derece mesut, orayı azimli bir kararla yıkacakları günü bekliyorlardı; başarıya ulaşma emeliyle tahayyül ettikleri dev gibi iri, yepyeni değirmen taşlariyle teçhiz edilmiş geniş, beyaz un fabrikasını onun yerine kuracaklardı.

O seneyi takibeden yıllar içinde, Mathieu ile Marianne daha başka çocuklarının çıkıp gittiklerini gördüler. Sıraları geldi, üç kız, Louise, Madeleine ve Marguerite arka arkaya aile yuvasından uçtular! Üçü de o civar halkından kimselere varmışlardı, sıhhatin ve neşenin timsali olan gür saçlı, iri gözlerinin içi gülen tombul, esmer Louise, Janville'de Noter Mazaud ile evlendi, sakin, durmuş oturmuş, ufaktefek bir adam olan Mazaud'nun bu kadar şen ve şakrak bir kızla evlenmekten duyduğu tam memnuniyet, yalnız, nadiren görülen kıskıs gülüşlerinden belli oluyordu. Sonra, ondan daha narin, daha hulyalı bir güzel olan, ince musikişinas zevkleriyle yetişmiş, açık kestane rengi saçlı Madeleine, sevişerek evlendi. Baştanbaşa bir aşk macerası geçirdiği mimar Herbert, şöhretini yapmış, zarif ve yakışıklı bir erkekti, Monval civarında bir bahçesi vardı, Paris'teki büyük işlerinin yorgunluğunu, gelip orada dinlendiriyordu. Sonra hepsinden

en az güzel, hattâ çirkin, fakat son derece iyi yürekliliğinin cazibesini taşıyan Marguerite'i, doktor Chanbouvet seçti. Pürneşe ve yumuşak başlı bir adam olan doktor, babası öldükten sonra onun muayenehanesini işletmeye başlamış, Vieux-Bourg'da yerleşmişti. Koskoca bir beyaz bina olan bu muayenehane fakirlerin evi haline gelmişti. Üç kız evlendikten sonra, böyle azar azar boşalan yuvada, Mathieu ile Marianne'ın yanında, son iki erkek çocuktan, yani Nicolas ile Benjamin'den başka kimse kalmadı.

Bu arada, sevgili çocuklar uçup gittikçe, onlardan daha başka çocuklar yetişmiş, bir çok evlenenler olmuş, durmadan genişliyen bir kaynaşmadır gitmişti. Denis, emri altındaki fabrikada, sekiz seneye yakın bir zamandır üç çocuk babası olmuştu, bunlardan ikisi oğlandı, isimleri Lucien ve Paul'dü, biri de Hortense adını verdikleri bir kızdı. Ambroise, yüksek ticaret âlemini bir yandan avucu içine alırken, bir yandan da vakit bulmuş oğlu Leonce'a Charles isimli bir küçük erkek kardeşle, Pauline ve Sophie isimli iki kızkardeş getirmişti. Çiflikde, Gervais'nin, Léon ve Henri isimli iki oğlu olmuştu bile, daha genç olmakla beraber daha gayretli olan Claire ise üç çocuk sahibi idi, birisi oğlandı, adı Joseph'di, ötekiler, Lucile ve Angele isimli iki kızdı. Grégoire'ın da, değirmende, Robert adını verdiği, tombul bir oğlu olmuştu. En

son evlenenlerden Louise'in, iki yaşında Colette isimli bir kızı, sonra, Madeleine'in, Hilaire adı verdikleri, altı aylık bir oğlu vardı; Marguerite gebeydi, neredeyse doğuracaktı, çocuk oğlan olursa adını Sébastien, kız olursa Chrıstine koyacaklardı. Dört taraftan, aile ağacı dallarını uzatıyor, gövdeden yeni dallar sürüyor, çoğalıyor, her yeni mevsimde, eski dallara yeni dallar ekleniyordu; Mathieu henüz altmışına, Marianne elli yedisine gelmedikleri halde, neşeleri, sıhhatleri, kuvvetleri, hâlâ yerinde, hâlâ verimli, kendilerinden süren bu beşeriyet köşesinin durmadan arttığını, bir tek ağaçtan vücut bulmuş bir orman gibi, etraflarındaki toprağı kapladığını gördükçe mütemadiyen sevinç duyuyorlardı.

Fakat, o tarihte, Chantebled'yi asıl bahtiyar eden büyük bayram, Berthe evlendikten dokuz ay sonra, yeni bir doğum daha olması, bir küçük torunun dünyaya gelmesi oldu; Matiheu ile Marianne'ın ilk torun çocukları olan bu yavru yine kız doğmuştu, Adını Angeline koydular. Bu penbiş kızın şahsında, ölümüne hâlâ yandıkları Blaise tekrar yaşıyordu, daha yeni doğduğu zamanda Blaise'e öyle benziyordu ki, henüz kırk iki yaşında büyük anne olan Charlotte, onu görünce ağladı. Madam Desvignes yıkılan servetinin enkazı arasında iki kızını yetiştirmek, evlendirmekten ibaret gibi görünen vazifesini bitirdikten sonra, altı ay evvel ölmüş, yaşadığı gibi sessiz sedasız

gitmişti. Yine de, dünyadan ayrılmadan evvel, torunu Berthe için, beklenen kocayı o bulmuştu; bu, Mareuil civarında bir devlet fabrikasında müdür muavini tâyin edilen Philippe Hovard isimli bir genç mühendisti. Doğum Chantebled'de oldu, loğusa yatağı kalklığı gün tekmil aile, büyük dede ile büyük nineyi kutlamak için, bir kere daha toplanmak isteğinde bulundu.

Marianne, beşiğin yanında duruyordu, neşeli bir eda ile:

— Eh, dedi, kanadlanıp uçan çocuklar oluyor, ama, bir yandan da, doğanlar var, yuva hiç boş kalmıyacak demektir!

Mathieu rikkate gelmişti, yalnızlığı ve ölümü alt eden bu mütemadi zaferin verdiği gururla:

— Hiç boş kalmıyacak, hiç! diye tekrarladı. Hiç yalnız kalmıyacağız.

Bununla beraber, çocuklardan biri daha gitti, hayli göz yaşına mal oldu. En küçük çocuklarının büyüğü Nicolas yirmisine basacaktı. Hayatın bu dört yol ağzında, hangi yolu tutacağını henüz kararlaştırmamıştı. Açık ve güler yüzlü, esmer, gürbüz bir çocuktu. Çocukluğunda seyahat hikâyelerine bayılır, uzaklarda geçen maceralardan hoşlanırdı, öyle cesur, öyle dayanıklı bir bacaksızdı ki, bitmez tükenmez gezmelerden ayakları su toplamış bir halde döner, hiç şikâyet etmezdi.

Üstelik, son derecede tertibi sever, mal kıymeti bilirdi, ufacık tefecik eşyasını çekmelerine yerleştirir, sıralar, kızkardeşlerinin kaprislerini hor görürdü sonra, yeni bir toprak keşfetmek ve hayatını orada sağlam şekilde düzene koymak gibi çifte ihtiyacı yerine getirmek için, etrafında, boşu boşuna çare arıyormuş gibi, büyüdükçe, düşünceli olmağa başlamıştı. Kalabalık bir ailenin son doğan çocuklarından olduğu için, isteğinin genişliğini, kuvvetini sığdırabilmek için yeteri kadar boş saha bulamıyordu. Erkek kardeşleri, kızkardeşleri, daha onun sırası gelmeden, civardaki bütün toprakları almışlardı, öyle ki, kendisi havasızlıktan bunalıyordu. Açlık tehdidi karşısındaydı, ekeceği, içinden ekmeğini tedarik edeceği, hayalindeki tarlayı arıyordu. Yer olmayınca, gıda da yoktu, önce, nereye gideceğini bilemedi, aylarca arandı, tereddüdetti. Parlak kahkahası, evi hâlâ neşelendiriyordu, mukadderatını tâyin işinde, ne anasını, ne babasını yoruyordu, çünkü, onu bizzat tesbite kendisini muktedir görüyordu.

Gervais ile Claire, çiftliği tamamiyle işgal etmiş belunduklarından, orada, Nicolas'ya artık yer kalmamış. Denis, fabrikaya yetiyor, dürüst bir işçi gibi orayı idare ediyordu, küçük kardeşlerden herhangi birinin oradan pay istemesine cevaz yoktu. Grégoire değirmene ancak sığıyordu, burası henüz o kadar küçük bir ülkeydi ki, çocuk, toprağının yarı-

sını başkasına veremezdi. Nicolas, nihayet, sadece tecrübe mahiyetinde olmak üzere, sırf yüksek ticaret işlerine alıştırmak için kendisini yanına almağı, nezaketle teklif eden Ambroise'ın bu teklifini, birkaç ay için kabul etti. İhtiyar du Hordel amca, komisyon evini kendisine bırakarak öldüğü tarihten beri, Ambroise'ın, serveti son derece artıyordu, müessesenin bu yeni sahibi, işlerini, küredeki bütün memleketlerle, seneden seniye genişletiyordu. Başarılı cüretiyle, milletlerarası geniş görüşleriyle, hudutları deviriyor, dünyanın artıklariyle zengin oluyordu. Nicolas, en çeşitli semalar altında kazanılmış uzak kıtalar servetlerinin yığıldığı, Ambroise'ın geniş ambarlarında yine bunalmakla beraber, nihayet, istidadının sesini duydu; bir ses, birdenbire, onu uzaklara, ta falan yere, henüz kısır duran, iskân bekliyen, bellenmek, müstakbel mahsuller için tohum ekilmek istiyen uçsuz bucaksız toprakların meçhul âlemine çağırdı.

Şimdi, pişirmekte olduğu kararına dair, Nicolas, altı ay hiçbir şey söylemedi. Harekete geçmeden evvel düşünen büyük azimli insanlar gibi, onun da ağzı çok sıkı idi. Baba bucağında mademki ne yer, ne güneş kalmıştı, çıkıp gitmek elbette lâzımdı, fakat, yalnız başına gitmek, yeni bir toprağı iskân etmek, ekip biçmek gibi çetin bir iş için, noksan, verimsiz gitmek olmaz mıydı? Janville de, Lisbeth Moreau isimli, boylu boslu,

güçlü kuvvetli, on dokuz yaşında bir genç kız tanıyordu ki, kan damlıyan yanakları, ciddîliği ve çalışkanlığı çok hoşuna gitmişti. Nicolas gibi, bu kız da, kaderin kendisini hapsettiği daracık köşede bunalıyor, uzak diyarların bol havasına hasret çekiyordu. Yetimdi, kasabada küçük bir tuhafiyeci dükkânı işleten halasının eline bakıyordu, o zamana kadar, o loş dükkânda hatır için kapanıp yaşamıştı. Fakat hala şimdi ölmüş, ona on bin frank kadar para bırakmıştı. Satıp savmak, oradan gitmek, hasılı nefes almak, biricik emeliydi. Nicolas ile Lisbeth bir ekim ayı akşamı, hiç kimseye söylemedikleri bir şeyi biribirlerine söylediler, anlaştılar. Azimle, elele verdiler, bir hayat taahhüdüne, yeryüzünde bir tarafta, bilmedikleri uzak bir meçhul diyarda yeni bir dünya ve yeni bir aile yaratmak için çetin mücadele taahhüdüne giriştiler. Bu, gayret dolu, iman dolu, lâtif bir nişanlanma oldu.

Ancak herşey halledildikten sonradır ki, Nicolas konuştu, memleketten gideceğini babasına ve annesine haber verdi. Kışın ilk serinlikleri ile ürperen, henüz ılık bir sonbahar akşamı idi, ortalık kararıyordu. Meseleyi anlar anlamaz, Mathieu ile Marianne büyük bir acı duydular. Bu seferki gidiş, bir yavrunun, müşterek ormanın civar ağaçlarından birine kendi yuvasını yapmak için aile yuvasından uçmasından ibaret değildi, bu uçuş, deniz aşırı bir uçuştu, ebediyen gidişti, dönüş ümidi olmıyan,

zorla koparılıp ayrılıştı. Öteki çocuklarını tekrar göreceklerdi, halbuki bu ebediyen veda ediyordu. Razı olurlarsa, paylarına düşen acı fedakârlığı, hayata karşı en büyük vergilerini, hayatın, sevgilerinden, kanlarından istediği öşrü ödemiş olacaklardı. Durmadan fetheden hayatın bu zaferine, tenlerinin bu parçası, taşan, yayılan, dünyayı dolduran kalabalık ailenin bu taşkın damlası feda edilmek lâzımdı. Ne cevap verebilirlerdi, nasıl reddedebilirlerdi. Varlıksız kalan oğul uzaklaşıyordu, bundan daha mantıklı, daha akıllıca iş olamazdı. Yurdun ötesinde, hâlâ ıssız, geniş kıtalar vardı, gökyüzü soluklarının sürüp götürdüğü tohumlar, sınır tanımazdı. Nesilden sonra beşeriyet vardı, sonsuz yayılma vardı, tekmil yeryüzü bir tek hakikat ve adalet beldesi haline geldiği zaman, mükemmellik devrini bulmuş zamanların tek ve kardeş milleti vardı. Sonra, şairlerin, kayıptan haber veren bu adamların bu büyük hulyası dışında, Nicolas, gülerek, kendince mevcut sebepleri, pratik çocuk sıfatiyle, heyecanla anlatıyordu. Tufeyli olmak istemiyordu, bir başka toprağı fethetmeğe gidiyordu, fazla daralan vatanında mademki ona göre tarlalar yoktu, o topraktan ekmeğini çıkaracaktı. Hoş, o vatanı, beraberinde canlı olarak götürüyordu, uzaklarda, zenginliğinin ve kuvvetinin hudutsuz bir artışiyle büyütmek istediği, o idi. Bugün keşfedilmiş, baştanbaşa delinmiş bu-

lunan eski esrarengiz Afrika onu cezbediyordu. Önce Senegale gidecekti, sonra, herhalde Sudan'a, bakir toprakların ta göbeğine kadar uzanacaktı; orada yepyeni bir Fransa tahayyül ediyor, ihtiyarlıyan nesli, kendi toprak hissesini vererek gençleştirecek olan o muazzam sömürge imparatorluğunu tahayyül ediyordu. Geniş toprakları belliyerek, orada, kendine bir ülke ayırmak, Lisbeth'le birlikte, bir başka Froment'lar hanedanı kurmak, kızgın güneşin altında on misli büyümüş, kendi çocuklarının kalabalığiyle dolmuş bir Chantebeld vücuda getirmek emelindeydi. Bunu, öyle neşeyle, öyle metîn bir dille anlatıyordu ki, Mathieu ile Marianne, yürekleri paralandığı halde, göz yaşları arasında nihayet gülümsediler.

— Git, yavrum, seni alıkoyamayız. Hayat seni nereye çağrıyorsa, nerede çok sıhhatli, neşeli, kuvvetli yaşıyacaksan oraya git. Orada, senden hayat bulacak herşey, yine bizden gelmiş olan sıhhat, neşe, kuvvet olacaktır, biz de onunla iftihar edeceğiz. Hakkın var, ağlamak olmaz, sen giderken bayram etmeliyiz, çünkü aile dağılmıyor, yayılıyor, dünyayı kaplıyor, dünyayı fethediyor.

Bununla beraber, Nicolas ile Lisbeth evlendikten sonra, veda günü, Chantebled' de yürek paralayıcı, hazin bir saat geçti. Aile halkı, son defa bir arada yemek yemek için

toplanmıştı, maceraya giden genç karı kocanın, ihtiyar ana bucağından ayrılması zamanı gelince, metîn davranmağa karar verdikleri halde, hepsi hıçkırmağa başladılar. Nicolas, karısının çeyiz parası olan on bin franktan başka, ilk zamanlar işini düzene koymak için yanına bir on bin frank daha almakla iktifa etmişti, hafif bir yükle, ümitle dolup taşarak yola çıkıyordu. Gayret ve emek, zaferin sağlam işçileri olacaklardı!

Fakat, bu gidiş, en fazla, Benjamin'e, en küçük çocuğa dokundu. Henüz on iki yaşında yoktu, narin, şirin bir çocuktu, annesiyle, babası, onu zayıf sandıkları için, pek nazlı büyütüyorlardı. Tatlı bakışlı, parlak gözleriyle, kıvırcık, güzel saçlariyle, onu o kadar cici buluyorlardı ki, yanlarından ayırmamağa azmetmişlerdi. Benjamin, bu çok kuvvetli, çok çalışkan ailenin nefîs bir kefareti gibi, delice sevilerek, annesinin etekleri dibinde, nazlı nazlı hayalperest ve aylak, büyüyordu.

— Dur, seni bir daha öpeyim, Nicolas'cığım... Ne zaman döneceksin?

— Hiç dönmiyeceğim, Benjamin'ciğim.

Çocuk ürperdi.

— Hiç mi, hiç mi?... Ooo! Çok uzun zaman! Gel, yine gel de, seni yine öpeyim.

Nicolas'nın da yüzü sararmıştı, tekrar:

— Hiç dönmiyeceğim, dedi, hiç, hiç dönmiyeceğim!

Şimdi, göz yaşları dökülmeğe başlıyan çocuğu kollarına alıp kaldırmıştı. Bu, hepsi için en büyük acı oldu, balta darbesinin indiği feci dakika, ebedî ayrılık anı oldu.

— Allaha ısmarladık, küçük kardeş!.... Allaha ısmarladık, hepiniz hoşça kalın!

Mathieu, müstakbel fâtihi, son bir başarı temennisiyle selâmetlerken, Benjamin, gözleri yaşlarla bulanarak, heyecan içinde, Marianne'ın eteklerine sığındı. Marianne, sanki onun da çıkıp gitmesinden korkuyormuş gibi, çocuğa, hararetle sarıldı. Aile yuvasında, ellerinde kala kala bir o kalmıştı.

III

Constance, fabrikada, mutlak olarak hüküm sürdüğü rıhtımdaki debdebeli konağında hayatının ve ümidinin mütemadi yıkılışı içinde dimdik ve inatçı tavriyle, neredeyse on iki seneden beri mukadderatı bekliyordu.

Bu on iki sene zarfında Beauchêne, mukadder bir sukutla, üzerinde yuvarlandığı yokuştan tekerlenmeye devam etmişti. Şimdi yokuşun alt başında levsin son derecesinde idi. Gözü dışarda bir koca olarak alelâde zevk ve safa ile işe başlamış, karısının yatağından kovulmuş, müştereken münasip gördükleri kaçamaklı karı koca münasebetleri yüzünden sokak tesadüflerine muhtaç kalmış, bol iştahlarını tatmin etmeğe alışa alışa artık evine bile dönmez olmuş, kaldırımda rasladığı orospuların evinde yaşama yolunu tutmuştu. Bunlardan, hala ile yeğen olduklarını söyliyen ikisini nihayet seçmiş, onlarla oturuyor, her ikisinin kolları arasında tükenip gidiyordu; atlmış beş yaşına geldiği halde elân açgözlü, acınacak bir insan paçavrası halinde idi; ölüm, son bir raşe içinde, yüz kızartıcı bir şekilde canını almak için onu gözlüyordu. Beauchêne'in bu iğrenç enkaz yığını haline

gelmesi için büyük serveti zar zor yetişmiş, ihtiyarladıkça parayı daha bol israf etmiş, kepazece mahiyetini örtbas etmek zorunda kaldığı şüpheli macera arda muazzam paralar batırmıştı. Fakirdi, mütemadi gelişme halindeki fabrikanın durmadan artan kârları üzerinden pek az bir hisse alıyordu.

Constance'ın gururu bu felâket yüzünden inciniyor, tedavi kabul etmez bir hale geliyordu. Beauchêne, oğlunun ölümünden beri kendini daha fazla koyuvermiş, zevkının bencilliğine mağlubolmuş, orospu peşinde koşmak için müessesesini ihmal etmişti. Müesseseyi, genişlemiş, zenginleşmiş bir halde teslim alacak olan vâris mevcut bulunmadığına göre, o müesseseyi müdafaa etmenin ne faydası vardı? Böylece fabrikayı ortağı Denis'nin eline parça parça teslim etmiş, onu yavaş yavaş müessesenin tek sahibi yapmıştı. Denis, fabrikaya ilk geldiği zaman, önce, müessesenin bütün mülkiyetini teşkil eden altı hisse üzerinden, mukaveleleri mucibince yalnız bir hisse alıyordu; kaldı ki Beauchêne, bu hisseyi, muayyen bir mühlet içinde ondan tekrar satın almak hakkını muhafaza etmişti. Fakat bu satın alma tarihi geldiği zaman, o imkâna sahibolmak şöyle dursun, itirafı imkânsız borçlardan kurtulmak için genç adama yeni bir hisse daha terketmek zorunda kalmıştı. Sonra, bu, artık bir âdet hükmüne girmiş, Beauchêne her iki senede bir, bu şekilde bir hisse satmış,

önce üçüncü hisse ikincinin yanına gitmişti. Arkasından dördüncüye, ondan sonra beşinciye sıra gelmişti, öyle ki, şimdi, giriştiği son bir taahhüt neticesinde, Beauchêne, kendisine tam bir hisse bile alıkoymamış, sadece altıncı hisseden bir kırıntı ile, pek pek yüz bin frank kadar birşeyle iktifa etmişti. Kaldı ki bu bile bir hayalden ibaretti, çünkü, Denis bu parayı ona, muayyen bir gelir verme bahanesi bulmak için ayırmıştı, zaten bunun yarısını da her ay Constance'a ödüyordu. Demek oluyor ki Constance vaziyetin hiç de cahili değildi. Nefret ettiği Froment'ların bu oğlu, artık atelyelerde bile gözükmiyen eski mal sahibini yürütmek istediği gün fabrikaya bilfiil sahibolacağını biliyordu. Gerçi mukavelenin bir maddesinde, bu mukavele feshedilmediği müddetçe bütün hisselerin bir tahtada geri alınabilmesi imkânı kabul edilmişti. Constance'ı, böyle dimdik ve inatçı, mukadderatı bekler vaziyette tutan şey acaba bu divanece ümidi, bir mucize vukuuna inanması, gökten bir kurtarıcı ineceğini beklemesi mi idi? Boşuna bir bekleyişle, biribirini takibeden sukutlarla geçirdiği bu on iki sene, herşeye rağmen, günün birinde muzaffer olacağına dair beslediği inancı sarsmamış bile görünüyordu.

Chantebled'de Mathieu ile Marianne'ın başarıları karşısında gerçi gözlerinden yaş akıtmıştı; fakat sonra kendini toplamıştı, beklenmedik bir olayın nihayet kendi zürriyetsizli-

ğine hak verdireceği ümidiyle yaşıyordu. Ne umduğunu, sorsalar açıkça anlatamazdı, yalnız, mezarda yatan oğlundan, çirkefte yüzen kocasından, kendi isteğiyle içine yuvarlandığı ve ıstırabını çektiği bütün facialardan yana mazur gözükmek için, çok fazla nüfuzlu aile felâkete uğramadan önce ölmemekte inadediyordu. Yüreğinden kan gitmesine rağmen namuslu burjuva kadın gururu onu azgın bir isyana sevkediyor, kabahati üstüne almak istemiyordu. Şimdi tekbaşına oturduğu için kendisine fazla büyük gelen muhteşem konakta, kaderin bu şekilde öc almasını böyle bekleyip duruyordu. Orada hayatını tahdit zorunda kalmış, yanında biricik hizmetçi olarak kalan ihtiyar bir kadınla beraber sabahtan akşama kadar, yalnız birinci kattaki odalara kapanıp oturuyordu. Maurice'in matemini ebediyen taşımak ister gibi daima siyahlar giyiyor, daima ayakta, mağrur bir sükût içinde kaskatı, katiyen şikâyet etmiyor, halbuki, için için duyduğu taşkın öfkeden dolayı muztarip, kalbi bozuk, bazen müthiş buhranlarla tıkanıyor, bunu da gizli tutuyordu. İhtiyar hizmetçi kadın, bir gün koşup doktor Boutan'ı çağıracak olmuş, Constance hizmetçiyi kovacak dereceye gelmişti, doktorun suallerine cevap vermiyor, ümidi kadar uzun müddet yaşıyacağına emin, kendini tedavi ettirmekten kaçınıyordu. Fakat boş evin içinde yapyalnız, oğulsuz, kocasız, kimseye seslenmeden, kimsenin gelmiyeceğini

bile bile birden bire tıkanıklık geldiği zamanlar ne kadar ıstırap çekiyordu! Sonra, nöbet geçince ayağa kalkmak, Denis'nin fabrikaya sahibolmasına, tek başına hüküm sürmesine sırf kendi varlığının mâni olduğunu, herhalde bu adamın, tavanlar yıkılıp da kendisi ölmedikçe konağa sahibolamıyacağını, galebe çalarak oraya yerleşemiyeceğini düşünmek için nasıl önüne durulmaz bir inatla direliyor, tekrar ayağa kalkıyordu! Constance, bu mahbus hayatını, artık, o musallat fikrin zebunu olarak yalnız fabrikayı göz altında tutmakla, orada neler olup bittiğini günü gününe öğrenmekle geçiriyordu. Kendisine sırdaş edindiği Morange, homen her akşam, işinden çıktıktan sonra gelip bilhassa onunla konuşuyor, ona kaçamaksızca malûmat veriyordu. Constance, herşeyi onun ağzından öğrenmiş, hisselerin arkaarkaya satıldığını, Denis'nin bütün mülkiyeti yavaş yavaş elde ettiğini, Beauchêne'le kendisinin, artık yeni mal sahibinin lûtufkâlığı sayesinde yaşadıklarını ondan haber almıştı. Casusluk tertibatını, Denis ile karısı Marthe'ın, çocukları Lucien, Paul ve Hortense'ın hususi hayatlarını, genç karı kocanın, kazandıkları servete rağmen, hiçbir itiraz göstermeden, güzel konakta oturmak için hiç acele etmeden pürneşe yaşamağa devam etttikleri mütevazi pavyonda ne yapıyorlarsa, ne konuşuyorlarsa hepsini öğrenmek için ihtiyar muhasebeciyi, farkına var-

madan bu işte kullanacak dereceye kadar etraflı hazırlamıştı. Kendisi, içinde âdeta kaybolduğu, matemiyle büyük bir kasvete bürünmüş du çok geniş konağı tek başına işgal ettiği halde, onlar fazla dar gelen pavyonda âdeta üst üste yaşadıklarının farkında değilmiş gibi görünüyorlardı. Constance onların gösterdikleri saygı karşısında, son demini beklemekte gösterdikleri fütursuzluk karşısında, öfkeden kuduruyordu, çünkü onları kendi aleyhinde öfkelendirmemek gibi son bir mağlubiyete daha uğramıştı. Yaşadığı mesut hayattan dolayı onlara minnettar olmaya, kendisine çiçek getirdikleri zaman çocukları öpmeğe mecbur kalıyordu.

Hasılı, aylar seneler geçiyor, Morange hemen her akşam, Constance'ın yanına bilhassa uğradığı zaman onu aynı sessiz küçük salonda, arkasında aynı siyah fistanla, aynı inatçı bekleyiş tavriyle dimdik oturu buluyordu. Ne kaderin öc aldığı vardı, ne de büyük bir sabırla ümidettiği halde başkaları felâkete uğrıyordu, hiçbir hâdise olmadığı halde Constance, zafere erişeceğinden zerre kadar şüphe etmez gibi görünüyordu. Bilâkis, hâdiseler onu ne kadar fazla ezerse o, o kadr fazla doğruluyor, kadere meydan okuyor, kaderin nihayet kendisine hak verdireceği güveniyle ayakta duruyordu. Hiç değişmiyor, yorulmak bilmiyor, mucizeye güveniyordu.

O on iki sene zarfında, Morange, her gün akşamları yanına geldikçe, lâkırdıya hep aynı şekilde başladılar:

— Dünden beri yeni birşey yok mu muhterem madam?

— Hayır dostum, hiçbir şey yok.

— Neyse, sıhhatiniz yerinde olsun da, işin başı orada. Daha iyi günler elbet gelir.

— Ah! Hiç kimsenin sıhhati yerinde değil, ama yine herkes bekliyor işte.

Derken, o on iki senenin sonunda bir akşam, Morange içeri girdiği vakit küçük salonun havasını değişmiş, o ezelî sessizliği, içinde bir neşe ürpertisiyle dolmuş hissetti.

— Dünden beri yeni bir şey yok mu muhterem madam?

— Var dostum, yeni birşey var.

— İyi bir yeniliktir umarım, beklediğiniz bir mesut hâdise mi?

— Evet beklediğim bir şey! İnsan sabredince muradına eriyor.

Morange, hayret içinde, ona bakıyordu; Constance'ı, gözleri pırıltılı, hareketleri canlı, başka türlü görünce âdeta endişe duymuştu. Matemi içinde katılıp kalmış gibi göründüğü bu kadar günden sonra, nihayet hangi arzusu yerini bulmuştu ki bu dereceye kadar canlanmıştı? Constance gülümsüyor, kuvvetle nefes alıyordu, o kadar uzun zamandan beri dört duvar arasına kapanıp altında ezildiği muaz-

zam yükten kurtulmuştu. Morange bu büyük saadetin sebebini sorunca:

— Dostum dedi. Size henüz cevap vermek istemiyorum. Belki de sevinmekle hata ediyorum, çünkü henüz pek müphem, pek şüpheli birşey bu. Yalnız, bu sabah birisi bana, bazı hâdiselerden bahsetti, işin aslını öğrenmekliğim lâzım, bilhassa, düşünmem lâzım... Sonra, bunu tabii size açacağım, pekâlâ biliyorsunuz; zira size herşeyi söylerim, kaldı ki bu sefer herhalde yardımınıza ihtiyacım olacak; sükûnetle bekleyin, bir akşam gelirsiniz, beraber yemek yeriz, yemekten sonra rahat rahat konuşuruz... Ah Yarabbi! Acaba doğru mu, acaba beklediğim mucize bu mu?

Aradan üç haftaya yakın zaman geçtiği halde, Constance, Morange'a hiçbir şey açmadı. Morange, kadını çok meşgul, çok hararetli görüyor, sual bile sormuyor, kendisi de âlemden uzak, münzevi, âdeta makine gibi bir hayat yaşıyordu. Altmış dokuz yaşına girmişti. Karısı Valérie öleli otuz sene olmuştu, kızı Reine onun yanına gideli yirmi seneden fazla oluyordu, Morange bütün hayatının yıkıntısı altında, dakikası dakikasına işinin başında bulunmak şartiyle, hâlâ intizamla yaşayıp duruyordu. Hiçbir insan bu kadar ıstırap çekmiş, bu kadar facialar geçirmiş, bunca vicdan azaplarına uğramış olamazdı; Morange hep o hesaplı adımlariyle tıpış tıpış gidip geliyor, ıstırabın koruduğu, unutulmuş, kaybolmuş bir-

şey gibi, o mânasızlığı içinde ilânihaye yaşayıp gidiyordu. Bununla beraber, kafasında birtakım endişe verici çatlaklar peyda olmuş bulunsa gerekti. Gayet acayip meraklara yakalanıyordu. Eskiden karısiyle ve kızı ile beraber oturduğu o lüzumundan fazla büyük apartmanı bırakmaktan başka, şimdi hizmetçi kadına da yol vermiş, orada tek başına yaşıyor, çarşıdan öteberiyi kendisi alıyor, yemeği kendisi pişiriyor, kendi işini kendi görüyordu.

On seneden beri bu apartımana hiç giren olmamıştı, evin iğrenç bir bakımsızlık içinde olduğu tahmin ediliyordu, öyle ki, mal sahibi tamirat yaptırmak için boşu boşuna uğraşmış, fakat kapıdan içeri adımını atmaya muvaffak olamamıştı. Hoş, göbeğine kadar inen kar gibi beyaz sakaliyle ihtiyar muhasebeci, temizpak gezmeğe hâlâ son derece dikkat etmekle beraber, berbat bir redingot giyiyor, herhalde geceleri bu redingotun aşınmış yerlerini tamirle vakit geçiriyordu. İllet halindeki hasisliği o dereceyi bulmuştu ki, dört günde bir satın aldığı, daha az yemek için bayatlattığı kara ekmek müstesna, kendi canı için en küçük bir masrafa bile giremiyordu. Bu hal herkese merak oluyordu, hafta geçmiyordu ki kapıcı kadın: bu kadar derli toplu, sekiz bin frank maaş alan, bir metelik harcamıyan böyle bir efendi adam bu parayı ne yapıyor? Sualini sormasın. Hattâ Morange'ın

kimbilir hangi kovuğa sakladığı parayı hesabediyorlar, belki yüz binlerce frank parası birikmiştir diyorlardı. Sonra daha vahim bir çatlaklık oldu, Morang'ı iki defa muhakkak bir ölümden kurtardılar. Bir gün, Denis, Grenelle köprüsünden geçerek fabrikaya döndüğü sırada, onu köprünün korkuluğundan eğilmiş, akan suyu seyreder bir vaziyette buldu. Redingotundan yakalamasa tepe taklak yuvarlanacaktı. Başının döndüğünü söylemiş, o hafif gülüşiyle gülmeğe başlamıştı. Sonra başka bir gün, fabrikada, işlemekte olan bir makinenin yanından onu Victor Moineaud çekip uzaklaştırdı; ipnotize olmuş gibi, tam da, bir çarkın paralayıcı dişleri arasına kendini kaptırmak üzere idi. Morange yine gülümsemiş, çarkların çok yakınından geçmekle hata işlediğini itiraf etmişti. Onun için, arasıra dalgınlıklar geçirdiğini düşünerek kendisine göz 'kulak oluyorlardı. Denis'nin onu hâlâ muhasebe şefi olarak işinde tutması, herşeyden evvel, uzun yıllar hizmet etmiş olmasına karşılıktı; fakat, asıl şaşılacak iş şu idi ki, Morange işini emsalsiz derecede iyi görüyor, santim yanlışlıklarını bulmakta inatçı bir titizlik sarfediyor, en uzun toplama ameliyelerinde eksiksiz zekâ gösteriyordu. Yüreği sanki hiçbir fırtınanın sarsıntısına uğramamış gibi yüzü sakin, müsterih, saygılı bir manya müptelâsı haliyle makineden farksız yaşamağa devam ediyordu, belki zırdeli idi, fakat bilen yoktu.

Lâkin, birkaç senedir, Morange'ın hayatında büyük bir macera olmuştu. Constance'ın sırdaşı olmasına rağmen, kadın, müstebit iradesiyle onu kendisine râmetmiş olmasına rağmen, Morange azar azar Denis'nin kızı Hortense'a son derece bağlanmıştı. Büyüdüğünü görünce, onda, ölümüne o kadar ağladığı kızı Reine'i bulur gibi olmuştu. Hortense dokuz yaşına girmişti. Her tesadüflerinde Morange, heyecanlanıyor, onu taparcasına seviyordu, bu iki çocuktan biri gayet esmer, öteki âdeta sarışın olduğu için biribirlerine hiç de benzemediklerinden, Morange'ın sevgisi, sadece bir hayalden, acısı Allah tarafından hafifliyen bir hayalden ibaretti, bu bakımdan, daha dokunaklı birşeydi. Morange, müthiş surette hasis olmasına rağmen, Hortense'ı, her fırsatta, bebek gibi, şekerleme gibi hediyelere boğuyordu. Bu sevgi, Morange'ı o kadar meşgul etmeğe başlamıştı ki, Constance gocunur oldu. Bunu, ona dokundurdu. Tamamen kendisiyle birlik olmıyan kimse, onun aleyhinde demekti. Morange, söz dinlemiş gibi göründü, çocuğu öpmek için gizli gizli davrandı, engellenmiş bir iptilâya yakalanmış gibi, onu hattâ daha fazla sevdi.

Fabrikanın bu eski sahibine karşı âdeta açıktan açığa gösterdiği sadakatten dolayı Constance'la hemen her gün devam eden münasebetlerinde, onun, kendisini, öteden beri râmeden şiddetli eli altında, Morange, biçare

bir mahlûk gibi ancak kendi korkusuna boyun eğdi. Aralarında, eski bir akit vardı, ikisinden başka kimsenin bilmediği o müthiş şey vardı, lâfını hiç etmedikleri, fakat ikisini birbirine sımsıkı bağlıyan o suç ortaklığı vardı.

Morange, zayıf ve iradesizdi, o hâdise yüzünden kendinden geçmiş, korkak bir hayvan gibi sahibinin emrine zebun olmuşa benziyordu. Zaten, o müthiş günden sonra daha başka şeyler de öğrenmişti, evin sırlarından bilmediği yoktu. Bunca senedir orada yaşamıştı, manya illetine müptelâ adam sıfatiyle, o sessiz, hafif adımlariyle o kadar çok dolaşmış, herşeyi öyle işitmiş, öyle görmüş, her sırra öyle vâkıf olmuştu ki, bilen, susan, o karanlık facianın tam ortasına salıverilen bu deli, kalbi muhabbetle taşarak, iptilâsına dokunulursa sonunda öfkelenmeğe hazır, küçük dostu Hortense'ı gizli gizli öpmeğe mecbur olalı beri, ne de olsa, için için isyan ediyordu.

Derken, Constance, bir akşam, onu birbenbire yemeğe alıkoydu. Morange, onu, zaferden artık emin bir savaşçı kadın gibi, kısacık boyu ile dikilmiş, ürperir vaziyette görünce, vadedilen sırrın açığa vurulması saatinin geldiğini sezinledi. Lâkin, hizmetçi kadın, bir iki türlüden ibaret yemeği hep birden getirip bıraktıktan sonra onları yalnız bıraktığı halde, Constance, önemli konuyu sofrada açmadı. Fabrikadan bahsetti, lâkırdıyı döndürüp dolaştırıp Denis'ye, karısı Marthe'a getirdi, onu

tenkidetti, hattâ, Hortense için, terbiyesiz, çirkin, zarafetten mahrum demek hatasını işledi. Muhasebeci, bütün varlığının gazapla isyan etmesine rağmen, itiraza cüret edemiyor, yüreksizce onu dinliyordu.

Constance, lâkırdının sonunda:

— Herkes yerli yerine oturduktan sonra göreceğiz, bakalım dedi.

Küçük salona dönecekleri zamana kadar bekledi, ancak, kapılar örtüldükten sonra, ateşin başına geçip oturdukları vakit, bu kış gecesinin derin sessizliği içinde konuştu.

— Dostum, dedi, galiba daha önce söylediğim gibi, size ihtiyacım olacak... Koruduğum bir genci fabrikada işe koymanız lâzım. Hattâ beni memnun etmek isterseniz, kendi kaleminize alırsınız.

Morange, şöminenin öte tarafında, onun karşısında, oturuyordu, hayretle yüzüne baktı:

— İyi ama, ben fabrikanın sahibi değilim ki, patrona müracaat edin, herhalde bütün isteklerinizi yerine getirir.

Hayır, Denis'ye hiçbir şey borçlu olmak istemiyorum... Sonra da, böylesi, projelerime uymaz. Bu delikanlıyı siz tavsiye edeceksiniz, yardımcı olarak alacaksınız, yerleştireceksiniz, ona iş öğreteceksiniz... A canım, bir memur alınmasını istiyecek salâhiyetiniz elbette var, değil mi? Hem, zaten bunu ben böyle istiyorum.

Constance, amirce konuşuyordu, Morange, boyun eğdi, ezelden beri itaate alışmıştı, önce karısına, sonra kızına itaat etmişti, şimdide, bir müddettir içinde büyüyen müphem isyan arzusuna rağmen, kendisine dehşet salan bu tahtından düşmüş ihtiyar kıraliçeye itaat ediyordu. Şu suali soracak oldu:

— Şüphesiz, alabilirim... Kimdir bu delikanlı?

Constance hemen cevap vermedi. Bir odunu kımıldatmak ister gibi ateşe eğilmişti, aslında, biraz daha düşünmek için zaman kazanmak niyetindeydi. Morange'ı bir hamlede işe agâh etmek neye yarıyacaktı? Eğer onu tamamiyle kendine râmetmek, kendi maksadı için kullanmak isterse, günün birinde, elbette herşeyi söylemek zorunda kalacaktı. Ama, acelesi yoktu, Constance, sadece işi hazırlamakla gayet becerikli davrandığına inandı.

— Bazı hâtıralardan dolayı hayatı beni ilgilendiren bir delikanlı... Belki hatırlarsınız, burada bir kız çalışıyordu, ool Çok eskiden, en az otuz sene var, Norine Moineaud isimli bir kız, Moineaud babanın kızlarından biri, tanıdınız mı?

Morange, hızla başını kaldırmış, hâfızasını birdenbire, aydınlatan âni şimşek ışığı ile gözleri büyümüş, ona bakıyordu. Sözlerini tartmadan, bir hayret nidası ile, bütün bildiğini ağzından kaçırdı.

— Alexandre-Honoré, Norine'in oğlu, Rougemont'daki çocuk!

Constance, afalladı, maşayı elinden bıraktı, Morange'ın bakışlarını aradı, onu, ruhunun derinliğine kadar kurcaladı.

— Yal Biliyorsunuz, demek... Ne biliyorsunuz, peki? Bana söyler misiniz, hem hiçbir şey gizlemeyin, söyleyin, öyle istiyorum.

Ne mi biliyordu? E, a kuzum, herşeyi biliyordu. Bir rüyanın ta dibinden konuşur gibi, ağır ağır, uzun uzun konuştu. Herşeyi görmüş, herşeyi haber almıştı, Norine'in gebeliğini, Bourdieu kadının evinde doğurması için Beauchêne'in verdiği parayı. içtimai yardım müessesesine götürülen, Rougemont'da sütnine yanına verilen, sonra üç yüz frank çalarak oradan kaçan çocuğu, hepsini biliyordu. Hattâ, genç haylazın, Paris kaldırımına düştüğünü, orada son derece rezil bir hayat sürdüğünü de biliyordu.

Constance, içine endişe düşerek, hiddetle haykırdı:

— Peki ama, bütün bunları size kim söyledi? Bunları nereden biliyorsunuz?

Morange, geniş ve müphem bir el hareketiyle, etrafındaki havayı, bütün binayı gösterdi. Biliyordu, bunlar etrafında olup biten işlerdi, ötekinden berikinden işitmişti, kendiliğinden sezmişti. Hattâ, bunların, kulağına

nereden ulaşmış olabileceğini daha vüzuhla hatırlamıyordu. Bildiği şeylerdi, bunlar.

— Malûm ya, dedi, insan, aynı yerde otuz seneden fazla kalırsa, hâdiseler nihayet kafasına girer... Hepsini biliyorum, hepsini biliyorum.

Constance ürperdi, derin bir sessizlik oldu. Morange, gözleri ateşe takılıp kalmış, ince eler sık dokur muhasebeci ketumluğu ile, içinde taşıdığı hazin maziye dönmüştü. Constance da düşünüyor, vaziyetin böyle derhal açık açık belli olmasını daha doğru buluyordu. Mademki Morange işe vâkıftı, o halde onu kuvvetli bir irade ile, herşeyi göze alarak, itaatli bir alet gibi kullanmaktan başka yapılacak iş yoktu.

— Alexandre-Honoré, Rougemont'daki çocuk, evet! Nihayet, o çocuğu buldum işte... Bundan on iki sene evvel yaptığım teşebbüsleri, onu bulmaktan ümidimi kestiğimi, artık öldüğüne hükmettiğimi de biliyor musunuz.

Morange, başını sallıyarak tasdik etti, Constance devam etti, eski projelerinden çoktan beri vazgeçtiğini, mukadderatın, birdenbire kendini gösterdiğini anlattı:

— Tasavvur ediniz ki, tepeden inme bir şey oldu... Beni çok heyecanlı bulduğunuz o günün sabahı idi. Görümcem Sérafine senede dört defa bile ziyaretime gelmediği halde, daha saat onda çıkagelmişti, şaştım kaldım!

Biliyorsunuz ya, gayet acaipleşmiş, önce bana anlattığı masalı dinlemedim, bir madam, kendisine bir delikanlıyı tanıtmış, fena insalarla düşe kalka mahvolmuş, biçare bir gençmiş; yardımına koşup kurtarmak lâzımmış. Derken azizim, meseleyi açığa vurup, bir tesadüf neticesinde öğrendiği hakikatı söyleyince, afalladım... Diyorum ya, mukadderat uyanıyor, vuracağı darbeyi vuruyor.

Gerçekten, acaip bir macera idi. Sérafine, hiç zararını görmeden serbestçe yeni zevkler tatmak gibi bir mucize beklediği o mânasız ameliyatın, kendisini içine attığı eskimenin, erken ihtiyarlamanın tehevvürü ile, senelerden beri, büsbütün muvazenesizleşiyordu. Hep, kaybettiği zevkli duygunun peşinde, oradan oraya dolaşmağa, araştırmağa, bayağının aşağısı insanlarla düşüp kalkmağa, hilkat garibelerini sınamağa başlamıştı. Hakkında olmadık maceralar rivayet ediliyordu. Bu arada, merhametli bir kadına baş vurmuş, hapishaneden çıkan genç mahpuslara yardım etmek, onların ahlâkını düzeltmek işiyle uğraşan bir cemiyete âza olarak girmek gibi acaip bir fikre kapılmıştı. Hattâ, bunlardan bazılarını evine almış, Marignan sokağındaki o esrarlı zemin katında barındırmış, kapılar pençereler kapalı, onlarla, bir deli karı gibi, sıkı fıkı yaşamıştı. Derken, bir akşam, genç bir erkek ahbabı ona Alexandre'ı alıp getirmişti, otuz

iki yaşında koskoca bir herif olan Alexandre, bir ıslahhanede altı sene mahbus kaldıktan sonra, bir gün evvel serbest bırakılmıştı. Bir ay sefa sürmüştü, sonra bir sabah, Sérafine'e açılmış, hakiki macerasını anlatmıştı; Rougemont'dan bahsedip, annesinin adı Norine olduğunu, son derece zengin bir adam olan babasını bulmak için boşuna sarfettiği gayretleri söyleyince, Sérafine işi birdenbire anlamış, delikanlının, üzerinde bıraktığı, daha evvel kendisini bir yerde görmüş olma intibaının sebebini bulmuş, Beauchêne'le olan benzerliği, şimdi, göz kamaştırıcı bir katilikle ortaya çıkmış, kendisini, gayrimeşru bir yeğenin kolları arasına atan bu tesadüf, içinde facialı bir uğursuzluk dolaşan bu şüpheli çiftleşme, onu bir gün için eğlendirmiş, nihayet silkindirmiş, her zamanki alelâdelikten bir parça çekip çıkarmıştı. Zavallı çocuk! Sérafine onu evinde alıkoyamazdı, hattâ, boşu boşuna üzüntülere sebebolmak korkusiyle, eriştiği hakikatten bile kendisine bahsetmemişti. Yalnız, Constance'ın, vaktiyle yaptığı hararetli araştırmaları bildiği için, meseleyi ona anlatmağa gelmişti, Alexandre'dan artık usanmıştı bile, o. tatmin edilemiyen iştahasının cehennemine tekrar yuvarlanmıştı, sokakta rasgele bulduğu erkekler kadar, hilkat garibeleri de onu doyurmuyordu.

Constance, izahatını şöyle bitirdi:

— Yani, Alexandre henüz bir şey bilmiyor. Görümcem, beni ona, ahbabım diye tanıtacak, kendisine iyi bir iş bulacağımı söyleyip bana gönderecek. Artık, çalışmaktan başka bir arzusu yokmuş. Suç işlemiş ama, zavallıcık, mazur! Hem, benim elime geçer geçmez, onu benden sorsunlar, emrimden dışarı çıkmıyacaktır.

Sérafine, kendi şahsi macerasını sükûtla geçiştirdiyse de, Constance, onu iyi tanıdığı için, Alexandre'ı, nasıl bir gayyadan, artık boşluktan başka bir şey kucaklamıyan yorgun kollarından geçirip kendisine getirdiğini anlıyordu. Sérafine'e, ancak kendi uydurduğu hikâyeyi anlatmıştı, Alexandre gûya bir kadın uğrunda altı sene hapis yatmıştı, asıl suçlu o kadındı, delikanlı, bu metresinin sırrını ele vermek istememiş, kibarlık göstermişti. Fakat, bunlar bile, gözden kaybolduğu on iki senelik zamanın malûm olan yıllarıydı, daha pek çok şeyden korkabilirdi, bilinmiyen yılların dehşet verici esrarı içinde en beter rezaletlere, muammalı kalmış cürümlere kadar düşmüş olabilirdi. Hattâ hapishane ona güzel bir dinlenme yeri vazifesi görmüş gibi idi. Oradan, daha sükûnet bulmuş, daha incelmiş bir halde, hayatını daha fazla berbadetmemek azmiyle çıkmıştı. Sérafine tarafından arındırılmış, giydirilip kuşatılmış, talim ve terbiye edilmiş, âdeta insan yanına çıkabilecek bir genç adam olmuştu.

Morange kor gibi yanan iri gözlerini kaldırıp dikkatle onun yüzüne baktı.

— Her ne hal ise, bu genci ne yapmak istiyorsunuz? Bari bir şeyler biliyor mu? Yazısı işe yarar mı?

— Evet, yazısı iyi... Çok bir şey bildiği yok şüphesiz, zaten ben de kendisini bu sebeple sizin yanınıza veriyorum. Onu adama benzetecesiniz, herşeyi öğreteceksiniz... Bir iki sene içinde fabrikanın her hususiyetini, fabrika sahibi imiş gibi bilmesini istiyorum.

O zaman bu son söz muhasebeciyi aydınlattı, şuuru birdenbire uyandı; manyaların istilâsiyle yavaş yavaş kaybolan aklı, müspet rakamlarla uğraşan bir insan zekâsı mahiyetini henüz muhafaza ediyordu.

— İyi ama azizim madam, diye itiraz etti, mademki size yardım etmemi istiyorsunuz, bana bütün esrarınızı söyleyin, bu çocuğu hangi işte kullanacağımızı anlatın... Sahi, onun sayesinde fabrikayı tekrar kazanmayı, yani hisseleri tekrar satın alıp mal sahibi ve mutlak âmir olmayı mı ümidediyorsunuz?

Sonra mükemmel bir vuzuhla, mükemmel bir mantıkla, bu hulyanın divanelik olduğunu ispat etti, rakamları sıraladı, artık galebe çalmış bir adam sıfatiyle fabrikaya yerleşen, kendi evinde demek olan Denis'yi ordan ayırmak için verilmesi icabeden muazzam yekûna geldi.

— Hem, pek iyi kavrıyamıyorum, azizim madam, ne için bu çocuğu alıyorsunuz da, başka birini almıyorsunuz? Hiçbir medeni hakka sahip değil, bunun farkındasınız değil mi? Burada ancak bir yabancı olarak kalacaktı, böyle olunca da ben zeki, namuslu, imalâta aklı eren bir kimseyi tercih ederim.

Constance, tekrar maşa ile odunları karıştırmaya başlamıştı. Sonra başını kaldırdı, kısık ve şiddetli bir sesle Morage'ın yüzüne:

— Alexandre kocamın oğludur, mirasçı odur, diye çıkıştı. Yabancı o değil ötekidir, Denis'dir, malımızı elimizden çalan, o Froment'ların oğludur... Yüreğimi paralıyorsunuz dostum, bana zorla söylettiğiniz bu sözlerle beraber bütün kanım akıp gidiyor.

Bu, muhafazakâr burjuva bir kadın düşüncesi ifade eden feryattı, onun kanaatınca mirasın, yabancıya gideceği yerde piçe kalması daha doğruydu. Kendisinin de itiraf ettiği gibi, onun kadın, zevce ve ana hüviyeti şüphe yok ki kanamakta idi, fakat Sérafine bunları kinine feda ediyordu, hayatı bahasına da olsa yabancıyı koğacaktı. Sonra müphem bir duygu halinde, kocasının bu oğlunu bir parça da kendisinden farz ediyordu, öyle ya bu çocuk ondandı, kendisinin de bir erkek evlâdı, bu çocuğun büyüğü olan, ölen bir erkek evlât doğurduğu adam o değil miydi?

Zaten, bu piçi evlât edinecekti. Ona yol gösterecek, munhasıran kendinin olmasını, kendisi tarafından ve kendisi için yaşamasını zorla ondan istiyecekti.

— Onu burada hangi işte kullanacağımı öğrenmek mi istiyorsunuz? Bunu ben de bilmiyorum... Ödenmesi icabeden yüz binlerce frangı tabii öyle hemencecik bulacak değilim. Rakamlarınız gaye' doğru, belki de fabrikayı satın alacak parayı asla bulamıyacağız. Buna rağmen, ne için mücadele etmiyelim, ne için bir denemiyelim?... Sonra da, itiraf ediyorum, mağlup olmuşuz, öteki düşünsün! Çünkü size söz veriyorum, eğer bu çocuk benim sözümü dinlerse, bundan böyle fabrikanın içine sokulmuş, bir tahrip vasıtası, öc alacak olan ceza vasıtası o olacak, fabrikayı havaya uçuracaktır.

Duvarları işaret ederek harabî ifade eden bir el hareketiyle, menfur bir ümidini anlattı. Kin üzerinde bina edilmiş müphem projeleri mahvolursa tahayyül ettiği son mücadele elbette bu idi. Sefil Alexandre'ı, tahribedici bir kuvvet gibi kullanacak, onun vereceği zararlarla bir parça rahat nefes alacaktı. Biricik oğlunun kaybı ile içine yuvarlandığı hudutsuz ye'is ortasında kakırdamış, artık tatmin edemediği sevgi ile yanıp kavrulmuş, ağu katılan analık duygusunun tesiriyle deli olacak dereceye gelmiş, cinayet işliyecek derecede ahlâk fesadına uğramış, bu çılgınca arzuya

gelip dayanmıştı. O inatçı haşinliğiyle şu son hükmünü verdiği zaman Morange'ın tüyleri ürperdi.

— On iki senedir kaderin bir cilvesini bekliyorum, o da işte kendini gösterdi!... Bunun bana son talih eseri olarak verdiği fırsattan istifade etmemektense bu uğurda hayatımı veririm!

Eğer kader isterse bu, Denis'nin mahvı demektir; Constance buna andiçmiş, tamamiyle hazırlanmıştı. İhtiyar muhasebeci felâketi gözünün önüne getirdi, babaları dolayısiyle mahvolacak mâsum çocukları düşündü, bu haksız, koskoca facia yumuşak kalbini isyanla doldurdu. Bildiği şeyi haykırmadan bu yeni cinayetin işlenmesine göz mü yumacaktı? Öteki cinayet, o ilk cinayet, biribirlerine bahsetmedikleri, gömülüp kalan o müthiş şey herhalde Constance'ın hatırına gelmiş, o feci dakikada gözlerini bulandırmış olacak ki, Morange'e boyun eğdirmek istiyen sabit bakışında o manzaranın ürpertisi dolaştı. Bir lâhza, böyle gözgöze beri tarafta, o kaatil asansör kapağının yanında, uçurumun yoğuk rüzgâriyle iliklerine kadar donarak tekrar bir hızla yaşadılar. Bu dakikada yine Morange mağlup oldu, kadının iradesi altında mahvolmuş biçare bir adam za'fiyle hiçbir şey konuşmadı.

Constance yavaş sesle:

— Şu halde dostum, mesele kararlaşmıştır, dedi. Alexandre'ı önce memur olarak fabrikaya almak için size güveniyorum.. Kendisini, bir akşam saat beşte, ortalık kararduktan sonra burada, bu odada göreceksiniz, çünkü ona gösterdiğim alâkayı önceden belli etmek istemiyorum. Öbür gün akşam, olur mu?

— Hay hay, öbür akşam madam, siz nasıl isterseniz.

Ertesi gün, Morange, o kadar heyecanlı göründü ki onu gözetliyen kapıcı kadın endişelendi, meseleyi kocasına söyledi. Kiracıları herhalde bir buhran geçirmek üzereydi, çünkü su almak için aşağıya indiği zaman pabuçlarını giymeği unutmuştu, yüzü bir tuhaftı, kendi kendine konuşuyordu. Asıl garibi şu ki, o gün öğle yemeğinden sonra Morange işinin başına bir saate yakın bir gecikme ile geldi, bu intizamsızlık o zamana kadar görülmüş şey değildi, fabrikada hiç kimse buna emsal gösteremezdi. Morange kasırgaya tutulmuş gibi dosdoğru yürüyüp gitmiş, bir gün, Denis'nin, kendisini suyun cazibesinden kurtardığı o Grenelle köprüsüne varmıştı. Sonra, orada, bir kuvvet onu yine aynı noktaya çekmiş, Morange aynı parmaklıktan sarkmış, akan suyu aynı şekilde temaşaya dalmıştı. Bir gün evvelinden beri ağzına aynı sözler doluyor, ona musallat oluyor, azap veriyor, Morange'ı bu sözleri hafif sesle geveliyordu: "Bildiği şeyi haykırmadan, bu yeni

cinayetin de işlenmesine göz mü yumacaktı? O sabah pabuçlarını giymeği unutmasına sebebolan, biraz evvel, sanki fabrikanın kapısını unutmuş gibi işinin başına dönmesine mâni olacak derecede onu sersemleten şey, herhalde zihninden çıkarıp atamadığı bu sözlerdi. Şimdi bu suyun üzerine doğru eğilmesi de, artık bu işe bir nihayet vermek için duyduğu şuursuzca ihtiyaç, inatçı kelimelerinin beynini altüst ettiği işkenceyi boğmak gibi insiyaki bir ümit değil mi idi? Orada suyun dibinde, kelimeler nihayet susacaklardı, Morange onları bir daha tekrar etmiyecek, kendisinde bulamadığı bir iradeyi göstermesi için zorladıklarını bir daha işitmiyecekti. Suyun tatlı bir çağrışı vardı, hem bundan daha fazla mücadele etmemek, biçare bir adam gibi, lüzumundan fazla yaşamış zayıf ve yumuşak kalbli bir insan gibi kendisini böylece mukadderata terketmek ne güzel olacaktı!

Morange, daha fazla eğiliyor, nehrin şarıltısının kendisini kavramağa başladığını hissediyordu ki, arkasından genç ve neşeli bir ses onu çağırdı:

— Nereye bakıyorsunuz, mösyö Morange? Kocaman balıklar mı var?

Bu seslenen Hortense'tı, on yaşına göre fazla boylu, pek cici birşeydi, bir hizmetçi kadın, onu Auteuil'e, küçük arkadaşlariyle oynamağa götürüyordu. Muhasebeci, şaşkın

bir halde arkasına dönünce, bu hayal karşısında, kendisini bu kadar uzaktan geri çağıran bu sevgili melek yavru karşısında, biran, elleri titriyerek, gözleri yaşlarla sırsıklam, durakladı.

— Vay, sen misin cicim!... Hayır, hayır, kocaman balıklar yok. Galiba dipte saklanıyorlar, çünkü kışın su çok soğuk olur... Misafirliğe gidiyorsunuz öyle mi? Aman, bu kürklü manto da ne yakışmış!

İhtiyar dostun sesinde öyle titrek bir sevgi ifadesi vardı ki çocuk, sevilmekten, okşanmaktan memnun, gülmeğe başladı.

— Ya, çok memnunum, misafirliğe gidiyorum orada komedi oynıyacaklar... Aman ne güzel şey, memnun olmak!

Çocuk, bu sözü, vaktiyle kızı Reine nasıl söylediyse öyle söylemişti, Morange, dizçöküp, bir mâbude gibi onun ellerini öpmek istiyordu.

— Elbette, her zaman memnun olmalısın... Çok güzelsin, gel seni öpeyim...

— Peki, öpün, mösyö Morange. Ha! Haberiniz var mı? Bana verdiğiniz bebeğin adı Margot, öyle de uslu ki, inanmazsınız... Birgün gelin de, görün.

Morange çocuğu öpmüştü, onun, solgun kış günü aydınlığında uzaklaşıp gitmesini, yüreği yanarak, kendini fedaya hazır, seyretti. Büyük bir alçaklık etmiş olacaktı, çocuğun

mesut olması lâzımdı. Köprüden yavaş yavaş uzaklaştı, kelimeler yine kulaklarında aksediyor, büyük bir vuzuhla çınlıyor, cevap bekliyordu. «Bildiğini haykırmadan, bu yeni cinayetin de işlenmesine göz mü yumacaktı? Hayır, hayır, buna imkân yoktu, söyliyecekti, harekete geçecekti. Bu kararı, yine de, henüz bulanık bir buğuya gömülü idi. Nasıl söyliyecek, nasıl hareket edecekti? Sonra, kalem odasına döner dönmez, acaipliği büsbütün ileri götürerek, kırk senelik itiyatlarını tamamen çiğniyerek, bitmez tükenmez rakam toplama ameliyesine girişeceği yerde, uzun bir mektup yazmağa başladı. Mathieu'ye hitaben yazdığı bu mektupta, bütün macerayı, Alexandre'ın dirilişini, Constance'ın niyetlerini, kendisinin yapmağı kabul ettiği hizmeti anlatıyordu. Hoş, bütün bunları, yüreğini ferahlatan bir itiraf gibi, kaleminin ucuna geldiği şekilde, yazıveriyor, omuzlarına çok ağır basan bu hâkimlik rolünde, kendisine bir tutum tâyin etmiyordu. Mathieu vaziyeti bilirse, bir yerine iki kişinin iradesi işliyecekti. Morange, Mathieu'den, ertesi gün gelmesini rica ederek mektubu bitiriyor, fakat altıdan önce gelmemesini söylüyordu, çünkü Alexandre'ı tanımak, görüşmenin nasıl cereyan edeceğini, Constance'ın ondan ne istiyeceğini öğrenmek arzu ediyordu.

O geceyi, ertesi günü, feci haller içinde geçirmiş olsa gerekti. Kapıcı kadının sonradan

anlattığına göre, dördüncü kattaki kiracı, Morange'ın, bütün gece, tepesinde gezindiğini işitmişti. Kapılar açılıp kapanıyor, eşya, evden taşınır gibi oradan oraya dolaştırılıyordu. Hattâ, hayaletlere hitabeden bir delinin kendi kendine konuşmasını, kendisine rahat vermiyen ölüler için esrarlı bir âyin yapan bir sofunun huşulu ibadetini andıran feryatlar, hıçkırıklar bile işitilir gibi olmuştu. Sonra, Morange, o gün fabrikada, ye'sini, zekâsının büsbütün içine gömülüp gittiği karaltılar yığınını gösteren endişe uyandırıcı emareler belli etti. Gözleri bulanık, yüreği geçirdiği mücadelelerle azap dolu, sebepsiz, belki on defa aşağı indi, işliyen makinelerin karşısında uzun uzun durdu, sonra tekrar yukarı çıktı, hesaplarının başına oturdu; çok zahmetle aradığı şeyi bulamadığı için şaşkın bir haldeydi. O karanlık kış günü, saat dörde doğru gece olunca, kalem odasında, yanında çalışan iki memur, onun, işi bıraktığını gördüler. Artık, gözleri saate takılıp kaldı, bekledi. Saat beşi çalınca, bir yekûnun doğru olup olmadığına son bir kere daha baktı, kalktı, odadan çıktı, tekrar gelip ondan sonraki yekûnun doğru olup olmadığına bakacakmış gibi hesap defterini açık bırakmıştı.

Morange, bitişik konakla atelyeler arasındaki dehlize giden galeriye girmişti. O saatte, orası baştan başa aydınlıktı; elektrik lâmbaları orayı gündüz gibi aydınlatıyor, ma-

kinelerin gümbürtüsü duvarları sarsıyor, fabrikanın faaliyeti etrafı inletiyordu. Dehlize varmadan, karşısında, birdenbire, asansörü, o müthiş oyuğu, on dört sene evvel Blaise'in, içinde parça parça olduğu o cinayet kovuğunu gördü. O kazadan sonra, tekrar böyle birşey olmasın diye, asansör yuvasının kapağını bir demir parmaklıkla kuşatmışlardı; demir parmaklığın bir kapısı vardı, bu kapıyı bilhassa açıp boşluğa istiyerek atlamadıkça, kazara düşme imkânı kalmıyordu. Kapak da, tesadüf, açılmış bulunyordu, kapı kapalıydı, Morange, üstün bir kuvvetle itilerek yaklaştı, boşluğa doğru eğildi, uzun bir ürperti geçirdi. O sahne, şimdi olduğu gibi gözünün önüne geliyordu, bu korkunç boşluğun dibinde parçalanan vücudu görüyor, muhakkak olan, istiyerek işlenen, saklı tutulan cinayet karşısında, aynı dehşet rüzgârıyle buz kesildiğini hissediyordu. Mademki bu kadar ıstırap çekiyordu, mademki, uyku uyumuyordu, yanlarına geleceğini, o iki ölü kadına mademki vadetmişti, bu işe niçin artık bir nihayet vermiyordu? Daha evvelki gün, köprünün parmaklığına abandığı sırada, bu musallat arzuyu yine duymuştu. Muvazenesini bir kaybetti miydi kurtuldu demekti, nihayet toprağın sükûnu içinde, iki kadının arasında yatabilecekti. Derken, iki günden beri araştıran, azan deliliği arasında, uçurum, sanki o müthiş hal çaresini kendisine fıslamış gibi, aşağıdan, bir se-

sin, Blaise'in sesinin: "Ötekini de beraber al gell Ötekini de beraber al gell„ dediğini işitiyor gibi oldu. Uzun bir ürperti geçirerek doğruldu, sabit fakirlerinin ulaştığı karar onu yıldırım gibi çarpmıştı. Divaneliği, bunu, her işi halledecek biricik mâkul, mantıklı, riyazi hal çaresi olarak görüyordu. Bu karar ona öyle sade görünüyordu ki, bu kadar çok aradığına şaşıyordu. O zaman, bu zayıf ve yumuşak başlı adam, bu zavallı sapık, çok vuzuhlu bir muhakemenin, çok ince bir hilenin yardımiyle demir gibi bir irade, üstün bir kahramanlık eseri gösterdi.

Önce, herşeyi hazırladı, kendisi orada yokken asansör kapağını örtmesinler diye emniyet kertesini sürdü, parmaklık kapısı kolayca açılıp kapanıyor mu diye de muayene etti. emniyetin verdiği bir kuvvetle, âdeta ayakları yerden kesilmiş gibi hafifçe yürüyordu; bakışı keskindi, tetikteydi; görülmek, işitilmek istemiyordu. Sonra, elektrik lâmbalarının üçünü de söndürdü, galeriyi, tam bir karanlıkta bıraktı. Aşağıdan, apaçık, duran oyuktan, makinelerin uğultusiyle karışık, fabrikanın faaliyet gürültüsü hâlâ yükseliyordu. Morange, ancak herşeyi hazır ettikten sonradır ki, konağın küçük salonuna gitmek üzere koridora daldı.

Constance, Alexandre'la birlikte, onu orada bekliyordu. Delikanlıyı yarım saat evvel getirmişti, onu hem söyletmek hem de, mües-

sese de ona tahsis ettiği asıl duruma dair henüz hiçbir şey açmamak istiyordu. Bir çırpıda kendisini onun eline bırakmağı lüzumsuz gördüğü için, akrabası olan la baron de Lowicz'in tavsiyesini iyi karşılıyarak, ona bir iş bulmak istediğini göstermekle iktifa etmişti. Fakat, onu sapsağlam, azimli, sert yüzlü, intikam müjdeliyen müthiş gözlere sahip görerek nasıl da zaptettiği bir heyecanla inceliyordu! Onu büsbütün yontup adam edecekti, delikanlı gayet dürüst bir insan olacaktı. Alexandre, neler olup bittiğini iyiden iyiye anlıyamadan, birşeyler sezinliyor, mukadderatının tâyin edildiğini hissediyor, sonradan, bütün ağılı rahat rahat mideye indirmek için ehlileştirilmeğe razı kurt yavrusu gibi, muhakkak olan yağmayı bekliyordu. Morange, içeri girince, gözüne ilişen şey, yalnız, Alexandre'la Beauchêne arasındaki benzerlik oldu; bu son derece benzerlik, Constance'ı da, yüreğinden kan giderek sarsmıştı, Morange da, kafasındaki o sabit fikirle, eski patronunu mahkûm eder gibi, bu benzerlik karşısında dondu kaldı.

— Sizi bekliyordum, dostum, çok titiz bir adam olduğunuz hâlde, geç kaldınız

— Evet, bir küçük iş vardı, onu bitirdim de.

Fakat Constance şaka ediyordu, memnundu. İşi hemen halletti.

— Pekâlâ. İşte size bahsettiğim zat, bu. Önce yanınıza alıp, işi öğretirsiniz, başlangıçta yalnız atelye işlerinde çalıştırırsınız... Tamam mı?

— Hay hay, azizim madam. Kendisiyle meşgul olacağım, emin olabilirsiniz.

Sonra, Constance, ertesi gün işe başlıyacağını söyliyerek Alexandere'ı selâmetleyince, Morange, delikanlıyı, kendi kalem odasından ve henüz açık bulunan atelyelerden geçirmeği nezaketle teklif etti.

— Fabrikayı öğrenmiş olur, yarın, dosdoğru yanıma gelir, dedi.

Constance, muhasebecinin bu hatırnazlığı karşısında büsbütün emin olarak, tekrar güldü:

— İyi düşündünüz, dostum, çok teşekkürler ederim, dedi. Siz de, mösyö, güle güle gidin, eğer uslu olursanız, istikbalinizi temin edeceğiz.

Fakat, o esnada, budalaca, zırzopça bir hâdise, onu yıldırımla vurulmuşa döndürdü. Küçük salondan, Alexandre'ı önü sıra çıkaran Morange ona dönmüş, kafasındaki çatlak, birdenbire meydana çıkıp yüzünün şeklini bozuyormuş gibi, âni bir deli istihzasiyle bakmıştı. Lâubali ve müstehzi, yavaş bir sesle, ta yakından konuştu:

— Ha ha hay! Blaise kovuğun dibinde! Konuşuyor, benimle konuştu!... Ha ha hay!

Takla! Sen istedin taklayı! Takla yine var, takla!

Bunları söyledikten sonra, Alexandre'la birlikte ortadan kayboldu. Constance, ağzı bir karış açık, onu dinlemişti. Bu öyle akla hayale gelmez, öyle divanece birşeydi ki, önce anlıyamadı. Fakat sonra, o ne şimşek hıziyle kavrayıştı! Morange'ın söylediği şey, o cinayetti, o zamana kadar asla lâfını etmediği şeydi, on dört seneden beri içlerine gömdükleri, yalnız bakışlariyle itiraf ettikleri o faciaydı; şimdi, Morange, onu birdenbire, bir deli istihsaziyle suratına fırlatıvermişti. Biçare adamın bu iblisçe isyanına, Constance'ın, uçurumdan esen bir rüzgâr gibi, temasını hissettiği müphem tehdidine sebep neydi? Müthiş surette benzi attı, kaderin, tam o anda elde ettiğini sandığı kaderin korkunç bir öc alacağını, için için bir sezişle anladı. Evet, böyleydi, Constance, on dört sene geriye gitti, kendisini yine bu salonda gördü ve titriyerek, vücudu buz kesilerek, ayakta bekledi; fabrikadan yükselen gürültüleri dinliyor, berikinin parçalanışını dinlediği ve beklediği o uzak günkü gibi, sükûtun feci çatırdısını bekliyordu.

Bu arada, Morange, o tıpış tıpış yürüyüşiyle, Alexandre'ı götürüyor, sakin ve iyi sesiyle konuşuyordu.

— Önünüze geçtim, affedersiniz, size yol göstermek mecburiyetindeyim.. Böyle müesse-

seler çok girintili çıkıntılı olur, merdivenlerin, koridorların, dönemeçlerin, haddi hesabı yoktur!... Görüyorsunuz ya, koridor şimdi sola dönüyor.

Sonra, zifiri bir gece karanlığına gömülü galerinin nihayetine varınca öfkelendi, tabii bir sesle:

— Haydi, buyurun bakalım! dedi. Hiç başka marifetleri yoktur, elektrikleri yakmamışlar, düğme de ta uzakta, öte başta... Bereket versin, kırk senedir buradan geçtiğim için basacağım yeri biliriyorum... Dikkat, peşimden ayrılmayın.

O andan itibaren, her adımda, nasıl hareket edeceğini ona ihtar etti, sesinin ahengi hiç değişmiyen, o lûtufkâr haliyle ona yol göstermeğe devam etti:

— Peşimi bırakmayın, sola doğru... Şimdi, dosdoğru yürüyeceğiz artık... Yalnız, durun, galeri, ortasından bir demir parmaklıkla bölünmüştür, bir de kapısı vardır Tamam, geldik... İşitiyorsunuz ya, kapıyı açıyorum... Peşim sıra gelin, ben önden gidiyorum.

Morange, sükûnetle, karanlıklara, boşluğa adımını attı. Gık demeden, dibe yuvarlandı. Arkasından izini kaybetmemek için âdeta ona değercesine yakınından yürüyen Alexandre, ayakları altından kaçan bu zeminin verdiği âni dehşet içinde, uçurumun boşluğunu, sükûtun rüzgârını gerçi hissetmişti. Fakat, bir kere

atılmış bulunuyordu, o da yürüdü, bir vaveylâ kopardı, tekerlendi. İki vücut, uçurumun dibinde yassıldı, ikisi de derhal öldüler. Lâkin Morange, birkaç saniye daha nefes aldı. Alexandre, tam Blaise'i ölü buldukları noktada, kafası yarılmış, beyni dağılmış bir halde serili yatıyordu.

Kazanın sebebi bir türlü izah edilemedi, orada bulunan iki ölü, müthiş bir şaşkınlık uyandırdı. Morange, sırrını beraber götürmüştü, deliliğinin, ona rasgele işlettiği bu feci cellâtlık işini, belki Constance'ı cezalandırmak, belki de eski hatayı tamir etmek için; vaktiyle, kardeşinin ölümiyle mateme gömülen Denis'nin, şimdi kızı Hortense'la mükâfatlanması için; kızcağızın, çok uslu, güzel bebeğiyle, Margot'su ile mesut yaşaması için yapmıştı. Morange, cinayetin aletini ortadan yok etmekle, muhtemel yeni cinayeti yok etmiş oluyordu. Morange, sabit fikrin tesiri altında, izanı aşan, bir kasırganın fütursuz zalimliği ile geçip giden, insan hayatlarını biçen bu haileli adaleti herhalde muhakeme etmemişti. Bilerek yapmış değildi, sadece harekete geçmişti. Fakat, fabrikada herkes aynı şeyi düşündü, Morange muhakkak deli idi, kazaya sırf kendisi sebebolmuştu, kaldı ki, elektriklerin söndürülmüş olmasına, demir parmaklık kapısının ardına kadar açık bulunmasına, orada mevcut olduğunu bildiği bu kovuğa tekerlenmesine, yanındaki biçare gencin, onun pe-

şinden yuvarlanmasına kimse akıl erdiremiyordu. Hoş, onu takibeden günler, kapıcı kadın, onun son divaneliklerini anlatınca, hele bir polis komiseri, apartmanını gezince, Morange'ın deliliğine kimsenin şüphesi kalmadı. Deliydi, zır deliydi. Bir kere, bu kadar bakımsız bir ev olamazdı, mutfağın ahırdan farkı yoktu, salon yüzüstü bırakılmış, on dördüncü Louis modası mobilyesi tozdan kül rengi olmuştu; yemek salonu altüsttü, eski meşe ağacından mobilyesi pencere önüne yığılmış, içeriyi kapkaranlık ediyordu; sebebi malûm değildi. Yalnız Reine'in odası muntazamdı, bir türbe gibi sofuca bir temizlikteydi. Piçpen ağacından eşyası, her gün silinip süpürüldüğü için pırıl pırıldı. Fakat, Morange'ın deliliğini asıl açıkça ispat eden şey, bir hâtıralar müzesi şekline sokulmuş olan, duvarları karısının ve kızının fotoğraflariyle kaplı yatak odası oldu. Pencerenin karşısında, bir masanın üstü bir nevi mihrap haline konulmuş, duvar gözükmüyordu, vaktiyle Mathieu'ye gösterdiği bu mihrabımsı şeyin üstünde, Valérie ile Reine'in, ikiz kardeşler gibi, aynı yaşta, yirmi yaşında alınmış resimleri orta yerde duruyordu; sayısız daha başka portreler, yine Valérie'nin, yine Reine'in çeşit çeşit pozlarda, çeşit çeşit tuvaletlerle, çocukluk, kızlık, kadınlık çağlarında çekilmiş resimleri, bu iki portrenin etrafına, mütenazır olarak dizilmişti. Orada, masanın üstünde, bir mih-

raba konulmuş adak gibi, altın paralardan, gümüş paralardan, hattâ meteliklerden mürekkep, yüz bin franktan fazla bir para, koskoca bir yığın bulundu; bu, Morange'ın senelerden beri, fakir bir adam gibi kuru ekmeğe kanaat edip biriktirdiği servetti. Nihayet, biriktirdiği paraların nereye gittiği anlaşılmıştı, bunları iki kadınına veriyordu, bütün iradesi, bütün ihtirası, bütün emeli onlardan ibaret kalmıştı. İkisini de, zengin etmek hulyasiyle öldürdüğünü düşünerek vicdan azabından kurtulamıyor, çok özledikleri, çok şevkle sarfedecek oldukları bu parayı onlara ayırıyordu. Parayı hâlâ onlar için kazanıyor, onlara getiriyor, bol bol veriyor, hayaletlerle dolu taabbüdü ortasında, onların ruhlarını teskin etmek, sevindirmek isteğiyle, şahsi zevkıne zerre kadar bir şey ayırmıyordu. Metelik metelik biriktirilip masa üstüne yığılmış, yirmi senedir, bir çiçek demeti gibi, karısiyle kızının resimlerine sunulmuş koskoca bir servetin yanı başında sefalet içinde ölen deli ihtiyarın hikâyesini, bütün mahalle anlata anlata bitiremedi.

Mathieu, saat altıya doğru fabrikaya geldiği zaman, kazanın uyandırdığı dehşet ve telâşla karşılaştı. Morange'ın mektubu zaten sabahtan beri yüreğini sıkıyordu, Alexandre'ın meydana çıkması, Constance'ın evine alınması, onun tarafından müesseseye sokulması hikâyesi, bu olmıyacak iş, onu çok hayrette bırakıyor, endişelendiriyordu; mektup çok sarih

olmakla beraber, acayip saçmalıklarla dolu idi, anlaşılmıyacak şekilde lâftan lâfa atlıyor, Mathieu'nün yüreğini büsbütün üzüyordu. Mektubu üç defa üstüste okumuştu, hâdise, öyle müphem tehditlerle dolu görünüyordu ki, her okuyuşta, gitgide daha korkulu, yeni faraziyeler yürütüyordu. Sonra, tesbit edilen randevuya gelince de, bu sefer, Victor Moineaud'nun kaldırıp yanyana uzattığı kana bulanmış o iki cesetle karşılaşmıştı! Makineleri durduran ölüm raşesi içinde koşa koşa gelip bu izahı imkânsız felâketi, acayip huylu ihtiyar muhasebeci ile, gökten inercesine gelmiş, hiç kimsenin tanımadığı genç adamın, üstüste yuvarlanıp paramparça oluşlarını telâşla kendisine anlatan oğlu Denis'yi ses çıkarmadan, vücudu buz kesilerek dinledi. Mathieu, Alexandre'ı derhal tanımıştı, böyle dehşet içinde kalması, böyle sararması, bunca karanlık iş karşısında, henüz faraziye halinde, korkunç faraziyeler halinde, içinde yükselen mütalâaları, hiç kimseye, hattâ oğluna bile açmak istememesinden ileri geliyordu. Galerideki lâmbaların sönük bulunması, daima kapalı duran, ancak bu işe alışık bir kimsenin, düğmeyi çevirerek açmış, gizli bir yayla sıkıştırılmış olması muhtemel parmaklık kapısı meselesini, bu kesin birkaç müşahedeyi, gitgide artan bir endişeyle dinliyordu. Sonra, Victor Moineaud, önce, muhakkak ihtiyarın düşündüğünü, çünkü gencin bir bacağı onun karnı üzerine

uzanmış olduğunu söyleyince, Mathieu birdenbire, on dört sene geriye gitti, Moineaud babayı hatırladı, oğlunun, şimdi Morange'la Alexandre'ı bulduğu aynı yerde, babasının, Blaise'i bulduğunu görür gibi oldu. Blaise! Mathieu'nün kafasında yeni bir aydınlık yanıyordu; kuşkusunun emekliyerek ilerlediği bu müthiş karanlık içinde, feci bir şüphenin ışığı gözlerini kamaştırdı, Denis'yi, bütün işleri yoluna koymak üzere aşağıda bırakıp, Constance'ın yanına çıkmak istedi.

Fakat, yukarıda, ara koridora gideceği sırada, asansörün yanında tekrar durdu. Ondört sene evvel, Morange'ın, asansör yuvasının kapağını açık bulup, haber vermek üzere aşağı indiği yer burası idi; o indikten sonra, Constance, elini kolunu sallıyarak eve döndüğünü söylüyordu, tam o sırada da, Blaise, karanlık koridorun öte başından doğru gelmiş, çukura yuvarlanmıştı. Herkesin, nihayet inandığı bu masalın yalan olduğunu, Mathieu şimdi anlıyor, bakışları, sözleri, sükûtları hatırlıyor, o zaman anlıyamadığı şeyler, şimdi korkunç bir mâna alıyor, onu âni bir katiliğe götürüyordu. İçinde, daima menfur bir sır eseri kalan sinsi cinayetlere, kahbece cinayetlere mahsus feci müphemliğe bürünmüş bulunmakla beraber bunun böyle olduğu muhakkaktı. Zaten, şimdiki vakayı, aşağıda duran o iki ceset meselesini de, mantıklı bir muhakemenin, bir delinin hareketini, muammalı ve

karanlık noktalariyle izah edişi gibi, meydana çıkarıyordu. Buna rağmen, Mathieu şüphe etmek için kendini zorladı, Constance'ı görmek istiyordu.

Constance, küçük salonun ortasında, yüzü balmumu gibi sarı, ayakta, kımıldamadan durmuştu. On dört sene evvlki bekleyiş tekerrür ediyor, öyle bir ıstırap içinde uzuyordu ki, Constance, daha iyi işitmek için soluk almıyordu. Fabrikadan henüz ne bir gürültü, ne bir ayak sesi işitilmişti. Ne oluyordu acaba? O müthiş şey, o korktuğu şey, boş bir kâbustan ibaret miydi? Halbuki, Morange, onun yüzüne karşı alay etmiş, Constance, ne demek istediğini pekâlâ anlamıştı. Acaba, bir feryat, bir yıkılma gürültüsü işitmiş değil miydi? Şimdi ise, makinelerin uğultusunu artık duymuyordu, ölümdü bu, fabrika soğukmuş, kendisi için ölmüştü. Birdenbire, yaklaşan, hızlanan ayak sesleri işitti, kalbinin atışı durdu. İçeriye Mathieu girdi.

Constance, hayalet görmüş gibi, benzi sapsarı, geriledi. Mathieu gelmişti, niçin gelmişti acaba? Nasıl oluyor da orada bulunuyordu? Bütün felâket habercileri arasında, en beklemediği o idi. Gelen onun ölmüş oğlu olsaydı, Constance, babanın bu gelişi karşısında olduğu kadar sarsıntı geçirmezdi.

Bir şey söylemedi, Mathieu, kısaca:

— Yuvarlandılar, dedi, ikisi de öldüler, Blaise gibi öldüler.

O zaman, Constance, yine birşey söylemedi, onun yüzüne baktı. Bir an, göz göze bakıştılar. Mathieu, onun bakışından herşeyi öğrendi, cinayet, bir kere daha başladı, işlendi, bitti. Aşağıda, cesetler, üstüste, ezilmiş yatıyorlardı.

— A zavallı kadın, bu ne feci şaşkınlık böyle, kaç kişinin kanına girdin!

Constance, bir gayret sarfetti, son bir gururla doğruldu, boyu uzadı, yine yenmek, kaatil elbette kendisi olduğunu daima haklı olduğunu, daima haklı olacağını haykırmak istedi. Fakat Mathieu, son bir hakikatı da açığa vurarak onu harabetmişti:

— Bilmiyor musunuz ki, bu alçak Alexandre, ahbabınız madam Angelin'in kaatillerindendir? Bir kış akşamı, parasını çaldılar, zavallı kadını boğdular... Size acıdığım için, üzülmenizi istemediğim için, bunu sizden gizlemiştim Eğer haber verseydim, şimdi kürek zindanında bulunacaktı! Bugün haber verseydim, siz de onun yanına giderdiniz!

Bu, en müthiş darbe oldu. Constance bir şey söylemedi, devrilen bir ağaç gibi, kaskatı, halının üzerine serildi. Bu sefer, altoluşu onu mahvetmişti, beklediği mukadderat aleyhine dönüyor, onu yere vuruyordu. Bir tek çocuğa bağladığı sevgi ile fesada uğrıyan bir ana daha, aldatılan, soyulan, öfkeden kuduran, ana olmak ihtiyaciyle, düştüğü tesellisiz divanelik yüzünden cinayete kadar giden bir

ana daha eksilmişti. Orada sıska ve kurada, tatmin edemediği sevgilerle zehirlenmiş bir halde, boylu boyunca yatıyordu.

Mathieu telâşa düştü, ihtiyar hizmetçi kadın, koştu geldi. Onun yardımiyle Constance'ı yatağına götürdü, sonra soydu; bu müddet zarfında, Constance'ın bazen soluğunu kesen neviden bir baygınlık içinde, hâlâ ölü gibi yattığını görünce, Mathieu, bizzat Boutan'a koştu, talihi varmış ki, doktoru, tam da eve yemeğe geldiği saatte yakaladı, hemen alıp getirdi. Yetmiş iki yaşına yaklaşan Boutan artık hekimlik etmiyor, hayata karşı beslediği ümidin sakin neşesi içinde yaşıyor, dostları olan çok eski müşterilerinden başka kimseye viziteye gitmiyordu. Daveti geri çevirmedi, hastayı muayene etti. Öyle sarih mânalı, ümitsiz bir hareket yaptı ki, endişesi gitgide artan Mathieu, karısı ölürken biri yanında bulunsun diye, Beauchêne'i aramağa koyuldu, ihtiyar hizmetçi kadına, adamın nerede bulunduğunu sordu, kadın, kollarını havaya kaldırdı, mösyönün nerede olduğunu bilmiyordu, Mösyö, hiç adres bırakmazdı. Sonra, o da dehşete kapıldı, baktı ki olacak gibi değil, o hala ile yeğenin, mahut karıların evine koştu, müstacel meselelerde, hanımının, kendisini bizzat oraya gönderdiği olmuştu, o sebeple, evlerini mükemmel surette biliyordu; fakat, orada, hizmetçi kadına, madamların, bir hafta Nice'de istirahat etmek üzere mösyö ile bir-

likte, bir gün evvel gittiklerini söylediler. Kadın, aileden bir kimseyi yanına almadan dönmek istemediği için, avdette, mösyönün kızkardeşi la baron de Lowicz'e uğramağı akıl etmiş, kendi arabasına onu da, adetâ zorla alıp getirmişti.

Boûtan, boşu boşuna, âcil imdat tertibatı almıştı. Constance, gözlerini açınca, dikkatli dikkatli onun yüzüne baktı, herhalde tanıdı, tekrar gözlerini kapadı. Ondan sonra, inadetti, sorulan suallere cevap vermek istemedi. Herhalde işitiyordu, yanında bulunan, kendisini tedavi eden insanları tanımaması imkânı yoktu; kendisiyle meşgul olmalarını istemiyor, ölü gibi durmakta, zerre kadar hayat eseri göstermemekte ısrar ediyordu. Artık, hezimetinin sessiz ıstırabı içinde dünyadan çekilmiş gibi, ne dudakları, ne gözleri açılıyordu.

O akşam, Sérafine gayet acayipti. Leş gibi eter kokuyordu, şimdi eter içmeğe başlamıştı. Çifte kazayı, Constance'ın kalb krizine sebebolan Morange'la Alexandre'ın ölümünü haber alınca, yüzünde, sadece, kaçıklara mahsus hafif bir işmizaz peyda oldu, âdeta, istemiyerek gülümsedi:

— A! Acayip şey! dedi.

Eldivenleriyle şapkasını çıkarmadan, koltuğa yerleşti. Eski güzelliği korkunç bir şekilde mahvedildiğinden beri, yegâne canlı iki ışık halinde kalan altın pullu kara gözleri açık, bekliyordu. Altmış iki yaşında olduğu

halde, yüz yaşında görünüyordu, küstah yüzü, boralarla çatlak çatlak olmuş, güneş sarısı saçları, kül yağmurları altında sönmüş gibi idi. Vakit gece yarısına yaklaştığı halde, o, hâlâ orada, farkında değilmiş gibi göründüğü bu ölüm döşeğinin yanında, içinde, cansız bir cisim gibi, kendini unuttuğu bu ürpertiler dolu odadaydı, kendisini oraya niçin getirdiklerini dahi bilmiyor gibiydi.

Ne Mathieu, ne Boutan, oradan uzaklaşmak istememişlerdi; mösyö, o mahut kadınlarla, o hala ve yeğenle birlikte Nice'deyken, Constance'ı ihtiyar hizmetçi kadınla yalnız bırakmamak için, geceyi orada geçirmeğe karar vermişlerdi. Gece yarısına doğru yavaş sesle konuştukları sırada, Sérafine'in, tam üç saat susmadan sonra, nihayet konuştuğunu işitip şaşa kaldılar.

— Biliyorsunuz ya, öldü, demişti.

Kim, ölmüştü, acaba? Nihayet, Gaude'dan bahsettiğini anladılar. Gerçek, meşhur cerrahı, muayenehanesinde bir sedirin üstünde, sebebi iyiden iyiye pek de bilinmiyen âni bir ölümle yıldırımlanmış bir halde bulmuşlardı. Birtakım acayip, açık saçık rivayetler dolaşıyordu, hattâ bunlardan bazıları saçma ve feci şeylerdi. Gaude, altmış sekiz yaşına geldiği halde, elân uslanmamış, bekâr hayatı yaşıyor, gayet zinde olduğu söyleniyor, müşterileri arasındaki genç kadınlardan, kendisine

minnettar kalan ameliyat ettiği hastalardan, fingirdiyenler olursa, hâlâ gönül eğlendiriyordu. Mathieu, Sérafine'in feci hulyasını hatırlamıştı, cerrahın neşteri altında, cinsiyetiyle beraber şehvetini de kaybetmenin tehevvüriyle, kadın, bir gün ona: "ah demişti, bir akşam, hepimiz, kısırlaştırdığı bütün kadınlar onun muayenehanesine gitsek de, biz de onu hadım etsek!„ binlerce ve binlerce kadındılar, Sérafine, onların hepsini kendisiyle birlik, kendi arkasında görüyordu, bir sürü, bir ordu, bir millettiler; yüz bin kısır kadın saldıracaktı, alacakları intikamın vahşeti, muayenehanenin duvarlarını sarsacaktı.

Mathieu'yü heyecanlandıran şey, Gaude'un âni ölümü hakkında dolaşan garip rivayetlerden birine göre, onu, sedirin üstünde, esvapları soyulmuş, sakat edilmiş, kân içinde bulmuş olmaları idi. Mathieu'nün, bu matemli odadaki bekleyişle ürpererek, bir kâbus geçirir gibi kendisine baktığını görünce:

— Öldü, dedi, hepimiz oradaydık.

Bu, zırva, hakikata aykırı birşeydi, imkânsızdı; ama, doğru da olabilirdi, yanlış da olabilirdi. O zaman, Mathieu, dehşet salan müthiş bir soğuğun temasını, o esrarlı soğuğun, bilinmiyen, asla bilinmiyecek olan şeyin soğuk temasını duydu.

Boutan, Mathieu'nün kulağına eğilmiş, yavaşça:

— Bir haftaya kalmaz, çıldırır, zır deli olup timarhaneye girer, demişti.

Bir hafta sonra, la baron de Lowicz'e deli gömleği giydirmişlerdi. Kısırlık ameliyatı, artık tatmin edemediği iştahın tahribedici tesiriyle, beynine vurmuştu. Kendisini tecrid-ettiler, yanına kimseyi çıkaramıyorlardı, çünkü, buhranlarının müstehcen anlarında, iğrenç sözler söylüyor, rezilce hareketler yapıyordu.

Mathieu ile Boutan, Constance'ı sabaha kadar beklediler. Dudaklarını kıpırdatmadı, gözlerini bir daha açmadı. Güneş doğarken, duvara döndü, öldü.

IV

Aradan yine seneler geçti, Mathieu altmış sekiz yaşına, Marianne altmış beş yaşına girmişlerdi ki, hayata karşı besledikleri imana, ümitlerinin verdiği sürekli gayrete borçlu oldukları gitgide artan servet ortasında, son bir mücadele, hayatlarının en acı mücadelesi, ikisini de, neredeyse yere serecek, ümitsiz, tesellisiz, mezara sokacak dereceye getirdi.

Marianne, bir akşam, titriye titriye, tasalı bir halde yatağa yatmıştı. Aile arasında büyük bir üzüntü başlamış, vahimleşiyordu. Gitgide çirkin bir hal alan feci bir kavga, Grégoire'ın idaresi altındaki değirmeni, Gervais ile Claire'in idare ettikleri çiftliğe karşı, fena halde öfkelendirmişti. Ambroise hakem tâyin edilmiş, o da, Paris'teki ticarethanesinden, tutuşan ihtirasları hesaba katmadan, büyük iş adamı genişliğiyle hüküm vererek, ateşi daha fazla körüklemişti. Marianne, annelik duygusiyle, çocuklarını barıştırmak istemiş, Ambroise nezdinde gizlice teşebbüste bulunmuş, gelecek karşısında dehşete kapılıp yüreği yaralanmış, dönüşte yatağa düşmüştü. Ambroise onu âdeta haşin karşılamıştı, Marianne, kavga eden, biribirini yiyen nankör

oğullarının, kendi etinden et kopardıkları intibaiyle, çok acı duyarak çiftliğe dönmüştü. Artık yataktan kalkmamış, Mathieu'ye susması için yalvarmış, hekim çağırmanın bir işe yaramıyacağını söylemiş, hiçbir ıstırabı olmadığına, hiçbir hastalığı olmadığına yemin etmişti. Sönüp gidiyordu, Mathieu, onun, her gün kendisini bir parça daha terkettiğini, büyük kederi yüzünden ölmekte olduğunu hissediyordu. Olacak şey mi idi bu? Kolları arasında, okşanarak büyüyen, zaferlerinin neşesi, gururu olan, çok sevildikleri, çok sevdikleri bütün bu çocuklar, aşklarından doğan, vefalılıkları içinde birleşen, kutsal ve kardeşçe bir kütle halinde etraflarında sımsıkı toplanan bütün bu çocuklar şimdi dağılıyorlar, biribirlerini yiyecek derecede biribirlerine saldırıyorlardı! Demek ki, aile çoğaldıkça, nankörlük de artar dedikleri doğruydu, bir insanın mesut mu yoksa bahtsız mı olduğuna hükmetmek için, ölümünü beklemek gerektir sözü de ne kadar yerindeydi!

Mathieu, karyolanın yanına oturmuş, Marianne'ın, ateşler içinde yanan elini avucunun içinde tutuyor:

— Ah! diyordu, bu kadar didin, bu kadar galebe çal, sonra, gel bu en büyük ıstıraba, bizi en fazla harabedecek olan ıstıraba uğra! Muhakkak ki, son nefesini verinceye kadar çarpışmak lâzım, saadet, ancak ıstırapla, göz yaşiyle kazanılıyor... Hep ümidetmek,

hep mücadele etmek, üstün gelmek, yaşamak lâzım!

Marianne, metanetini kaybetmiş, artık mahvolmuş gibiydi.

— Yok yok, artık kudretim kalmadı, mağlûp oldum... Dışardan gelen yaraları hep iyi ettim. Ama, bu yara benim kendi kanımdan, kanım içime akıyor, beni boğuyor... Bütün eserimiz mahvoldu. Son gün, sevincimiz, sıhhatimiz, kuvvetimiz yalana çıkıyor.

Mathieu de, bu felâketin ıstırap veren korkusiyle, Marianne'ın öldüğünü, kendisi yalnız kaldığını tahayyül ediyor, bitişik odaya girip ağlıyordu.

Değirmenle çiftlik arasındaki bu mânasız kavga, Lepailleur'ün o kıraç toprağı yüzünde, Chantebled'yi ortadan bölen o girintili arazi yüzünden çıkmıştı. Yosunlu, köhne dolabiyle, sarmaşıklar arasında kaybolmuş, romantik, eski değirmen, senelerden beri arlık mevcut değildi. Grégoire, babasının düşüncesini nihayet gerçekleştirmiş, binayı yıktırmış, yerine, bir demiryoliyle Janville istasyonuna bağlı, geniş müştemelâtlı, buhar makineleriyle işliyen büyük bir un fabrikası kurmuştu Kendisi de, civardaki buğdayların hepsi, öğütülmek üzere kendisine gelmeğe başlıyalı, bol para kazanıyordu, şaşılacak derecede durulmuştu, kırkına yaklaşan iriyarı bir adam olmuştu, gençliğindeki haşarılığından yalnız çabuk öfkelen-

me huyu kalmıştı, bu öfkelerini de, yalnız yumuşak kalbli ve metîn bir kadın olan karısı Thérèse teskin edebiliyordu. Grégoire, yetmiş yaşında kendini naza çeken kayınpederi Lepailleur'le yirmi defa bozuşacak dereceye gelmişti. Eski değirmenci, iflâsın muhakkak olduğuna dair kehanetlerine rağmen, yeni binalar yapılmasına mâni olamadığı için alay ediyor, gitgide gelişen büyük un fabrikasına atıp tutuyor, haksız çıktığından dolayı öfkeleniyordu. Şimdi bir kere daha yenilmişti. Chantebled'nin muazzam mahsulleri, onun, çalışmaktan bezmiş, süratle para kazanmağa teşne, basma kalıp iş gören köylü akliyle, üzerinde artık hiçbir mahsul yetişmediğini iddia ettiği o kahbe toprağın iflâsını yalanlamakla kalmıyor, belki, hakîr gördüğü, hiçbir işe yaramaz enkaz dediği değirmeni de diriliyor, dev gibi oluyor, damadı, orayı, büyük servet sağlıyacak bir vasıta haline getiriyordu. Asıl kötüsü, Lepailleur'ün kendi mütemadi mağlûbiyetine şahidolmak istercesine, yenildiğini asla itiraf etmeden, ayak direyip hâlâ yaşaması idi. Bir tek zevkı kalmıştı, o da, Grégoire'ın, girinti araziyi çiftliğe satmamak üzere verdiği ve tuttuğu sözdü. Hattâ, Lepailleur, o toprağın ekilmemesini de istemiş, Grégoire'ı buna razı etmişti. Çorak kalan, o yemyeşil, güzel malikâneyi, ince, uzun, sefil bir toprak parçası halinde ikiye biçen bu kıraç araziyi gördükçe, komşunun bereketli

çiftliğini tekzibeden bir delil görmüş gibi, hıncına rağmen sevinç duyuyordu. Çakılların ve çalılıkların ihtiyar hükümdarı gibi, toprağın bu sefaletinden memnun tavriyle, sıska uzun vücudunu dikerek, sık sık orada dolaştığı görülüyordu; aynı zamanda, kavga etmek için bahane kolladığı da anlaşılıyordu; nitekim, küstah bir tahrikçilik gayretiyle yaptığı bu gezintilerden birinde, çiftlik hududunun tecavüz edildiğini keşfeden o oldu, söylene söylene, bu hâdiseyi o kadar büyüttü, öyle felâketli neticelere götürdü ki, Froment'ların sürekli saadeti, bu yüzden bir an mahvoldu.

Grégoire'da, iş bahsinde, hakkından hiçbir zaman zerre feda etmiyen demevi adam haşinliği vardı. Kayınbabası, çiftliğin, kendi kıraç topraklarından üç hektara yakın bir kısmını, utanmadan belleğini, mâni olunmazsa, niyeti herhalde bu güzel hırsızlık marifetine devam etmek olduğunu söyleyince, arazisinin bu şekilde istilâsına razı olamıyacağından, meseleyi derhal incelemek istedi: Felâkete bakınız ki, hudutlar bulunamadı. Bu itibarla, çiftlik, istemiyerek aldandığını, hattâ kendi hudutlarını aşmadığını iddia edebilirdi. fakat Lepailleur, pürhiddet, aksini iddia ediyor, kesin konuşuyor, bir sopa ile hudut çizgisini çiziyor, aşağı yukarı on santimetre farkla, hesabının tamam olduğuna yemin ediyordu. Gervais ile Grégoire arasında geçen

bir münakaşa üzerine iş büsbütün alevlendi, bu münakaşa esnasında, Grégoire köpürdü, affedilmez sözler söyledi. Ertesi gün, çiftlikle münasebetini kesti, dâva açtı. Gervais, buna derhal, değirmene bir buğday tanesi bile gönderemiyeceği tehdidiyle karşılık verdi; her türlü alış verişe böylece nihayet verilmesi vahim bir kayıptı, çünkü Chantebled'nin müşteri olması, yeni un değirmenini gerçekten inkişaf ettirmişti. O günden sonra, durum her gün daha kötüleşti, çok geçmeden uzlaşma imkânı kalmadı, üstelik, bir anlaşma zemini bulmağa memur edilen Ambroise da hararetlendi, her iki tarafın da hoşnutsuzluğuna sebebolmaktan başka bir şey yapamadı. Kardeş kavgası menfur tahribatını genişletiyordu, şimdi, üç kardeş birden çarpışıyorlardı. Bu, tam mânasiyle felâket değil miydi; bu tahrib edici öfke bütün aileye sirayet etmiyecek miydi; bunca sene mâkul, sıhhatli, kuvvetli ve sevişerek yaşadıktan sonra, bu delilik ve kin fırtınasına yakalanıp batmıyacaklar mıydı?

Mathieu, tabiî, araya girmeğe teşebbüs etti. Fakat, daha ilk sözde, eğer başarı kazanamazsa, babalık nüfuzu tanınmazsa, yıkılışın tamir kabul etmez bir hal alacağını sezmişti. Onun için, bekliyordu, kendi hesabına, mücadeleden vazgeçmemişti, müsait bir fırsattan istifade etmek istiyordu. Ancak, anlaşmazlıkla geçen her gün, endişesini arttırıyordu. Bütün eseri, yarattığı küçük millet, lûtuf-

kâr güneşin altında kurduğu küçük ülke, birdenbire mahvolmak tehdidine mâruzdu. Bir eser, ancak aşkla yaşıyabilirdi, onu, ancak, yaratan aşk ebedileştirebilirdi, kardeşlik tesanüdünün bağı kopar kopmaz eser de yıkılırdı. Mathieu, kendi eserini, iyilik, neşe ve kuvvet içinde tam mânasiyle gelişir bir halde bırakacağına, daha kendisi ölmeden, parça parça, kirlenmiş, ölmüş olarak yere serilmiş görecekti. Halbuki, taşkın bereketi mevsimden mevsime artan o Chantebled çiftliği, hattâ, kendi zekâsından doğan, çok büyümüş, çok verimli hale gelmiş o değirmen, oğulları olan fâtihler sayesinde, Paris'te, daha uzaklarda kazanılan öteki azametli servetler, o zamana kadar, ne bereketli ne zengin bir eserdi. Hayata karşı beslenen imanın yarattığı bu çok güzel eseri, kardeşler arasındaki hayat aleyhinde suikast mahvedecekti!

Eylülün son gunlerine raslıyan bir akşam, melâlli bir alacakaranlıkta, Marianne, üzerinde, sessiz sedasız, kederden ölmekte olduğu şezlonğu, pencere önüne sürdürdü. Ona yalnız Charlotte bakıyordu, eski av köşkünün yerine yapılan, şimdi lüzumundan fazla büyük evde, yanında, yalnız en küçük oğlu Benjamin vardı. Aile efradı biribirini yemeğe başlıyalı, Marianne bu evin kapısını kapamıştı, eğer bütün çocukları barışır da, hep birden gelip kendi yanında kucaklaşmak saadetini, bu büyük saadeti günün birinde kendisine verecek

olurlarsa, kapıyı ancak o gün açacaktı. Fakat, kendisini hayata iade edecek biricik zevk olan bu iyileşmeden ümidini kesiyordu. O solgun akşam, Mathieu gelip yanına oturarak, âdetleri olduğu üzere elele verdikleri zaman, önce konuşmadılar, karşılarında uzayıp giden ovaya, ucsuz bucaksız tarlaları pus altında kaybolan çiftliğe, ta ötede, Yeuse kenarında, tüten yüksek bacasiyle değirmene, muazzam bir demirci ocağı ateşinin kızıl bulutu yükselen, ufkun gerisindeki Paris'e baktılar.

Dakikalar geçiyordu. Mathieu, yorulup derdini unutmak için, öğleden sonra uzun uzun yürümüş, Mareuil ve Lillebonne çiftliklerine kadar gitmişti. Nihayet, kendi kendine konuşur gibi, hafif sesle:

— Çifti sürmek için bundan daha güzel şartlar bulunamaz, dedi. Şu tarafta, yaylada, toprakların evsafı, yeni ziraat usulü sayesinde daha düzeldi, eski bataklıkların çamurlu toprağı saban vurula vurula inceldi; bu kısımda, yamaçlarda da, kumlu topraklar, Gervais'nin tertibi olan kaynak sularının yeni şekilde dağılması neticesinde, çok zenginleşti. Çiftlik, onunla Claire'in ellerine geçti geçeli, âdeta iki misli değer kazandı., Devamlı bir inkişaf var, emek sayesinde zaferin hududu yoktur.

Marianne:

— Aşk olmadıktan sonra neye yarar? diye mırıldandı.

Mathieu, bir parça sustuktan sonra devam etti:

— Sonra Yeuse'e kadar indim, uzaktan gördüm, Grégoire, Denis'nin, kendisine yaptığı yeni makineyi getirtmiş. Avluya indiriyorlardı. Kuvvetin üçte birini mükemmel surette tasarruf eden bir hareketle, değirmen taşlarını döndürüyormuş. Böyle aletlerle, toprak, sayısız milletleri doyuracak buğday ummanları yetiştirebilir. Hepsi yiyecek ekmek bulur. Değirmene yerleştirilen bu makine, muntazam işleyişiyle, yine servet yaratacak.

Marianne, tekrar:

— Kardeşler biribirlerinden nefret edersе, neye yarar? dedi.

O zaman Mathieu sustu. Fakat, gezintisi esnasında karar verdiği gibi, yatarken, karısına, ertesi günü Paris'te geçireceğini söyledi; Marianne'ın hayret ettiğini görünce, bir iş bahane etti, eski bir alacağı olduğunu, bir hesap göreceğini söyledi. Kendisini de azap içinde bırakan, Marianne'ın böyle aheste aheste ölmesi olacak şey değildi. Harekete geçmek, kesin barış teşebbüsünü yapmak istiyordu.

Ertesi günü, Mathieu, sabahın altısında, Paris'e varır varmaz, şimal garından bir arabaya binip dosdoğru Grenelle'deki fabrikaya gitti. Herşeyden evvel, o güne kadar kavgaya iştirak etmiyen Denis'yi görmek istiyordu. De-

nis, Constance öldükten sonra, karısı Marthe'la ve üç çocuğiyle birlikte, rıhtımdaki konağa yerleşmiş, çoktan beri orada oturuyordu. Bu yerleşme, fabrikanın tamamına sahibolmak gibi, mal sahibinin hüküm sürdüğü muhteşem sarayı, kesin olarak zaptetmek gibi bir şey olmuştu. Bununla beraber, Beauchêne'in daha senelerce ömrü vardı, fakat müessesenin unvanında artık kendi adı yoktu, son mülkiyet hissesini, kendisine aydan aya ödenen bir irada karşılık satmıştı. Nihayet, tıka basa öğle yemeği yedikten sonra, o hala ile yeğenin evinde bir sedirin üzerinde, nüzül isabetiyle füc'eten öldüğü, bir akşam haber alınmıştı; bakılırsa, aşırı yemek yediği, o kadınlarla, artık kendi yaşiyle mütenasip olmıyan şekilde aşırı gönül eğlendirerek, çocuklaşmış bir halde öldüğü anlaşılıyordu. Bu ölüm, bencil erkeğin, kaldırımlarda sürten havai kocanın ölümüydü, nesli tüketen, lağıma fırlatan son süpürge vuruştu.

Denis, babasını görünce, neşeyle haykırdı:

— Vay! Seni hangi rüzgâr attı? Kahvaltıya mı geldin? hâlâ bekârım, Marthe'la çocukları, pazartesi günü gidip alacağım, Dieppe'deler, orada enfes bir eylûl ayı geçirdiler.

Sonra, annesinin hasta olduğunu, tehlikede bulunduğunu öğrenince ciddîleşti, endişelendi:

— Annem hasta mı, tehlikede mi? Ne söylüyorsun? Ben onu sadece yorgun, hafif, ehemmiyetsiz bir rahatsızlığı var zannediyordum!... Söylesene baba, nesi var? saklıyorsunuz, bir kederiniz var demek, öyle mi?

Sonra, Mathieu'nün, gayet vazıh, gayet tam olarak anlatmak zorunda kaldığı meseleyi dinledi. Bundan, büyük bir teessür duydu; sanki, muhmemel bir felâketi keşfetmişti de, onun tehdidi bundan böyle, rahat yaşamasına mâni olacaktı. Öfkelendi, söylendi:

— Ne? Kardeşlerim, bu mânasız kavga yüzünden bu marifeti yaptılar hal Aralarında anlaşamadıklarını biliyordum, öğrendiğim tafsilât canımı sıkıyordu ama, annemle senin, eve kapanıp bu yüzden ölecek dereceye geleceğinize asla ihtimal vermezdim... Yool Yool Bu işi yoluna koymak lâzım! Derhal Ambroise'ı görmeliyim. Haydi, öğle yemeğine ona gidelim, bu işi halledelim!

Vereceği birtakım emirler vardı, Mathieu onu beklemek için fabrikanın avlusuna indi. Orada, dalgın dalgın dolaştığı on dakika zarfında, bütün uzak mazi gözünün önünde canlandı. Kendisini, fabrikada memur olduğu tarihte, otuz metelik öğle yemeği parası cebinde olduğu halde, Janville'den gelip her sabah bu avludan geçişini hatırlıyordu. Tepesinde koca saati, ana binasiyle, atelyeleri, sundurmalariyle, mütemadiyen tüten iki muazzam

bacanın altında kül rengi binalardan ibaret bu küçük şehir, hep aynı ülke köşesiydi. Oğlu, bu emek şehrini daha genişletmişti, Fédération caddesindeki ve Grenelle bulvarındaki üç köşe, geniş arsayı yeni binalar kaplamıştı. Uçta, rıhtımın kenarında, Constance'ın çok övündüğü sarı ipek kumaş döşeli küçük salonunda, sanayi kıraliçesi edasiyle misafir karşıladığı, beyaz taşlarla çevrelenmiş tuğla konak yine mevcuttu Orada sekiz yüz işçi çalışıyordu, zemin, mütemadi bir faaliyetle sarsılıyordu, müessese, Paris'in en büyük müessesesi olmuştu. Güclü kuvvetli toprak işçileri olan büyük ziraat makineleri oradan çıkıyordu. Talih, oğlunu, makine yapıcılığı âleminin münakaşa kabul etmez prensi yapmıştı, aslan gibi üç çocuğiyle, sarı ipekli kumaşla döşeli küçük salonda şimdi misafir kabul eden kendi gelini idi!

Mathieu, hâtıralarla rikkate gelerek, sağ kolda, Marianne'la birlikte içinde oturduğu, Gervais'nin içinde dünyaya geldiği pavyondan baktığı sırada, oradan geçen ihtiyar bir işçi kendisini selâmladı.

— Bonjur, mösyö Froment.

Mathieu, Victor Moineaud'yu tanıdı. Elli beş yaşına gelmişti, vaktiyle, Moineaud ana, oğullarının henüz çok körpe tenini canavara sunmağa geldiği tarihteki babasından daha ihtiyar, çalışmaktan daha harap bir haldeydi. Fabrikaya on altı yaşındayken girmiş,

o da, kırk seneye yakın, demir ocağiyle, örsle çarpışmıştı İnsafsız kaderin bu da bir tekerrüründen ibaretti, bütün ezici iş, dolap beygirinin sırtına yükleniyor, babadan sonra, oğul, sefalet ve haksızlık değirmeninin taşı altında eziliyor, sersemliyordu.

— Bonjur Victor, nasıl, hep iyisiniz ya?

— Ah ah, mösyö Froment, artık gençlik gitti... Bir tarafta mezarımı hazırlamağa bakmalı... Şayet bir omnibüs altında kalmazsam!

Grenelle sokağında, bir omnibüs altından, iki bacağı kırılmış, kafası patlamış olarak çıkarılan Moineaud babanın ölümünü ima ediyordu.

— Adam sende, dedi, öyle de böyle de, sonu ölüm! Hattâ, böylesi daha çabuk oluyor... Babamın talihi varmış ki, Norine'le Cécile'i buldu. Yoksa, omnibüs değil, açlık icabına bokacaktı.

Mathieu:

— Norine'le Cécile iyiler mi? diye sordu.

— Evet, mösyö Froment, bildiğime göre, öyle, çünkü, malûm ya, birbirimizi sık sık göremiyoruz... Bir sürü çocuktuk, kala kala o ikisi, bir de ben kaldık, Irma'yı saymamak şartiyle, kibarlaştı kibarlaşalı yüzümüze bakmıyor. Euphrasie öldü, kurtuldu; Alfred haydudu kayboldu, rahat nefes aldık, çünkü, sonu

kürek mahkûmluğu olacak diye korkuyordum... Norine'le Cécile'den havadis aldıkça, ne de olsa hoşuma gidiyor. Bilirsiniz ya, Norine benim ablam, altmışına yaklaştı. Ama, öteden beri vücudu sağlamdır, oğlu da yüzünü güldürüyormuş diyorlar... Hasılı, ikisi de hâlâ çalışıyorlar, Cécile hâlâ hayatta, halbuki bir fiske vursan ölecek gibiydi. Çok hoş bir aile, iki anneli koca bir oğlan, iyi de yetiştirdiler.

Mathieu, başiyle tasdik ediyordu. Sonra, gülerek:

— Ama, sizin de oğullarınız, kızlarınız oldu, Victor, dedi, şimdi onlar da baba, ana olmuşlardır.

İhtiyar işçi müphem bir el hareketi yaptı, uzak bir yeri gösterdi:

— Sekiz çocuğum yaşadı, babamdan bir fazla... Dediğiniz gibi, baba, ana oldular, hepsi gittiler, mösyö Froment. Rasgele bir yerlere gittiler, yaşamak zorundalar. İçlerinde, katık bulamıyanları var! Üstelik, kollarımda takat kalmadığı gün, Norine'le Cécile babamı yanlarına nasıl aldılarsa, beni de yanına alacak bir evlât bulabilecek miyim acaba?... Her ne hal ise, ne yaparsın, bahtsız adamın zürriyeti bozuk çıkıyor, iyi bir şey peydahlayamıyoruz.

Bir an sustu, yorgun sırtı, çalışmaktan çatlak çatlak olmuş, iki yanına sarkık elleriyle, fabrikaya doğru yoluna devam ederek:

— Allaha ısmarladık, mösyö Froment, dedi.

— Güle güle, Victor.

Denis, vereceği emirleri vermişti, tekrar babasının yanına geldi. D'Antin cadddesine kadar yaya gitmelerini teklif etti, yolda yürürlerken de, Ambroise'ı herhalde yalnız, bekâr bulacaklarını haber verdi, çünkü onun da karısiyle dört çocuğu hâlâ Dieppe'de idiler, iki elti, Andrée ile Marthe, mevsimi birlikte geçirmişlerdi.

Ambroise'ın serveti, on sene içinde on misline çıkmıştı. Henüz kırk beş yaşında olduğu halde, Paris piyasasını elinde tutuyordu. Du Hordel amcanın ölümü üzerine, komisyon evinin vârisi ve tek sahibi o olmuş, müteşeb bisliği sayesinde orayı büyütmüş, bütün dünya ticaret mallarının uğrağı olan gerçekten cihanşümul bir ticarethane haline koymuştu. Onun indinde hudutlar mevcut değildi, dünyanın bütün mallariyle zengin oluyor, bilhassa, sömürgelerden, verebildikleri bütün muazzam serveti çekmeğe çalışıyor, bunu da öyle başarılı bir cüretle, uzağa kadar giden öyle emin bir görüşle yapıyordu ki, en gözü pek teşebbüsleri başarı ile sona eriyordu. Verimli faaliyeti savaşlar kazanan bu tacirin, tembel, iktidarsız, kısırlığa uğramış Séguin'leri, eninde sonunda yutması mukadderdi. Servetleri mahvolup karı koca ile aile dağıldığı zaman, Ambroise kendi payını istemiş, d'Antin caddesindeki ko-

nağı kendine almıştı. Séguin, senelerden beri orada oturmuyordu bile. Karısiyle dostça ayrıldıktan sonra, kulübünde yatıp kalkmış, orada bir oda edinmek gibi acayip bir fikre saplanmıştı. Çocuklardan ikisi çıkıp gitmişlerdi; Gaston, şimdi, uzak bir garnizonda binbaşı idi; Lucie rahibe olmuş, Ursulines manastırına kapanmıştı; Valentine, yalnız kalınca, canı sıkılmış, gereği gibi debdebeli yaşıyamaz olmuş, o da konağı bırakmış, Malesherbes bulvarında çok aydınlık, çok süslü bir küçük apartmana taşınmış, cemiyet hayatını, orada, hep şefkatli ve sâf bir yaşlı kadın gibi geçiriyordu. "Oeuvre des Layettes„ isimli hayır cemiyetinin başkanı idi, kendi çocuklarını muhafaza edememiş, şimdi sırf başkalarının çocuklariyle meşguldu. Ambroise, konağı bomboş, ipotek ipotek üstüne bir halde almıştı, öyle ki, Séguin'in terekesi sayıldığı zaman, hiç şüphesiz vârisler, yani Valentine, Gaston ve Lucie ona borçlu kalacaklardı.

Mathieu, Denis ile birlikte, d'Antin caddesindeki bu şahane konağa girince, yine ne hâtıralar uyandı! Fabrikada olduğu gibi, burada da, kendisini, o eski fakir adam haliyle, yoksul kiracı haliyle gelip, günahkâr basiretsizliği yüzünden sırtına yüklendiği dört çocuk yağmurdan ıslanmasınlar diye, bir damın tamirini rica eder vaziyette görüyordu. Bina, cadde üzerinde, sekiz tane yüksek penceresi

bulunan iki katlı, muhteşem rönesans cepheli aynı bina idi; kış bahçesinin devamı olan zemin katındaki geniş salona, bronzlar ve mermerlerle süslü aynı methalden giriliyordu; bilhassa, birinci katın orta kısmını tamamen kaplıyan, Séguin'in eski çalışma odası, renkli eski zaman camlarından yapılma bir camekânla aydınlanan, aynı muazzam odaydı. Mathieu, bu odayı, eski kumaşların, altın ve gümüş takımlarının, çinilerin teşkil ettiği yığın yığın, şirin antika cicibicileriyle, zengin kitap ciltleri ve mahut modern kalay eşyasiyle, göz önüne getiriyordu. Sonradan, içine düştüğü ihmal manzarasiyle, evin aheste ölümünü gösteren, toz içindeki harap ve mahvolmuş haliyle tahayyül ediyor, şimdi, Ambroise'ın, üç ay, duvarcıları, marangozları, yorgancıları çalıştırarak verdiği daha sağlam, daha dürüst debdebe ile, orayı, muhteşem, mesut, mamur görüyordu. Artık, bütün konak, daha lüks içinde, yeniden canlanıyor, kışın bir şenlik gürültüsiyle doluyor, dört çocuğun kahkahalariyle, başarı gayretinin durmadan tazelediği o canlı servetin şaşaasiyle neşe saçıyordu. Artık, Mathieu oraya, yoğa çalışan tembel Séguin'i değil, bu mağlûbun evinde efendi olarak zafere ulaştırmak suretiyle galebe çalmasını bizzat hayat kuvvetlerinin emrettiği, yaradıcı enerji sahibi, kendi oğlu Ambroise'ı görmeğe geliyordu.

Ambroise sokağa çıkmıştı, ancak öğle yemeği zamanı dönecekti. Mathieu ile Denis onu beklediler, bir aralık, Mathieu, yeni tertibatı görmek üzere bekleme salonundan bir kere daha geçtiği sırada, oraya yerleşip oturmuş, sabırla bekliyen bir kadın yolunu kesince hayret etti. Önce, bu kadına hiç dikkat etmemişti.

— Bakıyorum, mösyö Froment, beni tanımadınız.

Mathieu, müphem bir hareket yaptı. Kadın iri yarı, şişmandı, herhalde altmışını geçkindi, fakat temiz paktı, yüzü gülüyordu, saygı telkin eden beyaz saçların çerçevelediği, dolgun, uzun bir siması vardı. Gören, yabanlık tuvaletini giymiş, kalantor bir taşra kibarı sanırdı.

— Céleste... Madam Séguin'in eski oda hizmetçisi Céleste'im ben.

O zaman, Mathieu, kadını mükemmel surette tanıdı, fakat, bu çok mesut âkibet karşısında duyduğu hayreti gizledi. Onu, kimbilir hangi çirkefin dibinde sanıyordu. Kadın, sükûnetle, neşeli bir eda ile, saadetini anlattı:

— Yoo! Çok memnunum... Memleketim olan Rougemont'a çekilmiştim, orada, emekli bir deniz subayiyle evlendim; epiyce bir maaşı var, ilk karısından da biraz para kalmış. İki büyük oğlu var, küçüğünü ticaret evine kayırsın diye, mösyö Ambroise'a rica etmiş-

tim, lûtfen kabul etti... Ben de, Paris'e ilk gelişte, uğrarım diye düşündüm, şimdi, kendisine candan teşekküre geldim.

Emekli deniz subayiyle ne şekilde evlendiğini söylemiyordu; önce, orta hizmetine bakmak üzere onun yanına girmiş, sonra hem hizmetçilik, hem metreslik etmiş, arkasından da, ecelini tâcil ettiği ilk karısının ölümünden sonra, meşru karısı olmuştu. Fakat, netice itibariyle, adamı pekâlâ mesut ediyordu, hattâ Paris'teki hatırlı tanıdıkları sayesinde, onu, rahatsızlık veren oğullarından bile kurtarıyordu. Hâtırlarla rikkate gelen iyi yürekli bir kadın gibi, hep gülerek anlatıyordu:

— Demincek buradan geçtiğinizi gördüğüm zaman, ne kadar sevindim, bilemezsiniz. Eeey! Elbette ya, sizi burada ilk defa görmek şerefine nail olduğum tarih, dün gibi yakın değil!... Couteau kadını hatırlarsınız, değil mi? Hep şikâyet ederdi ya hani, şimdi halinden çok memnun, kocasiyle birlikte kendi malları olan bir küçük eve çekildiler, biriktirdikleri paraları rahat rahat yiyorlar. Artık genç değil, ama az adam gömmedi, daha da gömeceğinden maada... İşte, meselâ madam Menoux, madam Menoux'yu hatırlıyorsunuz değil mi, hani şu yan sokaktaki tuhafiyeci kadın? İşte talihsiz kadının biri de o! İkinci çocuğu da öldü, çok sevdiği kocası da öldü, sonra, kendisi de, altı ay içinde kederinden

öldü... Onu, Rougemont'a götüreyim diye bir aralık aklımdan geçti, oranın havası sıhhate çok iyi gelir. Kasabamızda doksan yaşında ihtiyarlar vardır. Constence'a baksanıza, istediği kadar yaşamak kendi elinde... Ooo! Çok güzel memlekettir, âdeta cennet!

O menfur Rougemont, o kanlı Rougemont, düz ovanın ortasında âsude çan kulesini yükselterek, sayısız cinayetlerin feci mevta yığınının yabani çiçekler altında gizliyen, Paris'li çocuklarla dolu mezarlığiyle, Mathieu'nün hâfızasında canlandı.

Mathieu bir şey söylemek istedi, gördüğü kâbus arasında, soracak yalnız şu suali bulabildi:

— Evlendikten sonra çocuğunuz olmadı mı?

Céleste yine güldü, hâlâ bembeyaz duran dişlerini gösterdi:

— Yoo, hayır mösyö Froment, artık o yaşım geçti. Sonra da öyle şeyler vardır ki, insan tekrarlamaz... Çocuk dediniz de aklıma geldi, madam Bourdieu vardı ya, hani siz de tanıyordunuz, şu ebe kadın, işte o, bizim orada öldü, çok evvel, bir yer almıştı, orada yaşıyordu. Bir de Rouche kadın vardı, o zavallının onun kadar talihi yokmuş, halbuki pek iyi kadındı, ama fazla hatırnazdı. Muhakemesini gazetelerde okumuşsunuzdur, Sarraille isimli bir doktorla beraber, gerçekten birtakım

murdar işler görmüşler, onunla beraber hapse mahkûm olduydu.

Rouche kadını Sarraille! Elbette, Mathieu, biribirini bulması mukadder bu iki cemiyet haininin dâvasını takibetmişti. Bu iki isim ona iki başka isim daha hatırlatarak, mazide nasıl bir akis uyandırıyordu! Bu iki başka isim Valérie Morange ve Reine Morange'dı! Mathieu, fabrikanın avlusunda, Morange'ın, o vazifeşinas, çekingen ve sessiz muhasebecinin, belli belirsiz hayaletinin geçtiğini, bir felâket ve cinnet rüzgâriyle, müphem felâketlere sürüklendiğini görür gibi olmuştu. Serseri bir tayf halinde, bir devrin bütün budalaca ihtirasının bütün taşkın zevk düşkünlüğünün rahat yüzü görmiyen kurbanı halinde burada, birdenbire tekrar gözüküyordu; zavallı basit adam, başkalarının cinayetinin cezasını öyle vahşice çekmişti ki, kendini içine fırlatıp, bacakları kırılmış, kana bulanmış bir halde gömüldüğü mezarda, herhalde uyuyamıyordu.

Mathieu, Sérafine'in hayalinin de zürriyetsiz iştahın, tatmin edilemiyen ve bu yüzden ölen muztarip ve yabani çehresinin de geçtiğini gördü.

— Neyse, mösyö Froment, sizi yolunuzdan alıkoydum, kusura bakmayın... Sizi tekrar gördüğüme memnun oldum, pek memnun oldum.

Mathieu hâlâ ona bakıyordu, yanından ayrılırken, iyimserliğinin eseri olan müsamaha ile:

— Mademki mesuttunuz, talihiniz hep açık olsun, dedi. Saadet, herhalde yerine masruf olsa gerek.

Fakat Mathieu, insafsız tabiatın aşikâr haksızlıklarını düşününce, yüreğinde bir ezkinlik duydu, üzüldü. Çok ağır bir kedere uğrıyan, oğullarının imansızca kavgası yüzünden yatağa serilen karıcığı Marianne'ı yine hatırlamıştı. Ambroise, nihayet sokaktan gelip Céleste'in teşekkürlerini dinledikten sonra, babasını neşeyle kucakladığı zaman, Mathieu, ailenin kardeşler eliyle, kendi gönlünce selâmete ermesini kesin olarak sağlıyacak bu önemli anda, büyük bir endişeye düştü.

Lâkin, bu hal çabuk geçti. Önce, babasiyle birlikte kendi kendini öğle yemeğine davet etmiş olan Denis, vakit geçirmeden, ulu orta, meseleye girişti:

— Buraya, sırf seninle öğle yemeği yemek zevkı için gelmedik... Annem hasta, haberin var mı?

Ambroise:

— Hasta mı? dedi. Mühim bir hastalık değil ya?

— Mühim, çok hasta, hayatı tehlikede .. Hem, biliyor musun ki, Grégoire'la Gervais arasındaki kavgadan sana bahsetmeğe gel-

diği, senin de, galiba, ona âdeta huşunetle muamele ettiğin günden beri hasta?

— Ben mi huşunetle muamele etmişim? İşlere dair konuştuktu, belki de, iş adamı lisaniyle bir az sertçe cevap vermişimdir.

Sessiz ve sapsarı bekliyen Mathieu'ye döndü.

— Sahi mi, baba, annem hasta mı, merak mı ediyorsun?

Babası, başını uzun uzun sallıyarak evet diyince, Denis'nin fabrikada, hakikatı anlatan ilk kelimeyi işitir işitmez yaptığı gibi, o da heyecanla haykırdı:

— Ah! Artık bu hikâye zırva bir şey oluyor! Bence, Grégoire haklı, Gervais haksız. Yalnız, bana vız gelir bu, eğer anneciğim bir dakika ıstıraptan kurtulacaksa, sarmaş dolaş olup barışsınlar... Siz de, ne diye derdinizi gizlediniz, büyük kederinizi ne diye söylemediniz? Düşünürlerdi, anlarlardı.

Ticaret işlerinde, hakikat ışığı ile aydınlandığı vakit, en büyük kuvveti olan karar suretiyle, birdenbire, babasını kucakladı:

— Sonra da, en akıllımız yine sensin, herşeyi bilen, herşeyi önceden düşünen sensin... Grégoire, Gervais aleyhine dâva açmakta haklı bile olsa, bu işi yapması saçma olur, çünkü, bu şahsi, küçük menfaatin çok üstünde, hepimizin menfaati var, yenilmezliği muhafaza etmek için, birlik halinde, toplu, tecavüzden

mâsun kalmış olan aile menfaati var. Bizim en büyük kuvvetimiz dayanışmamızdadır. Şu halde, mesele gayet sade. Çabucak yemeğimizi yer, trene atlarız, Denis ile ben, Chantebled'ye seninle beraber geleceğiz. Bu akşam, barış yapılmalıdır... Bu işi ben üstüme alıyorum.

Mathieu, yüzü gülerek, nihayet oğullarında, kendi benliğini bulduğu için mesuttu, onun kucaklamasına neşeyle mukabele etmişti. Yemekten önce, Ambroise'ın, eğlentiler yapmak için büyütmekte olduğu kış bahçesini görmeğe indiler. Ambroise, konağı daha fazla süslemekten, orada ihtişamlı bir prens gibi yaşamaktan zevk alıyordu. Sonra, yemek esnasında, sofranın mükellef manzarasına rağmen, misafirlerini bekâr bir erkek gibi kabul ettiğinden dolayı özür diledi, lokanta yemeklerinden, haklı olarak tiksindiği için, Andrée ile çocuklar evde yokken bile bir kadın aşçı bulunduruyordu.

Denis:

— Marthe, çoluk çocuk Dieppe'e gitti gideli, konak kapalı, ben lokantada yemek yiyorum, dedi.

Ambroise, sakin ve samimî edasiyle:

— Sen âkıl bir insansın da ondan, diye cevap verdi. Ben, zevkime düşkün bir adamım, bilirsin... Şimdi, kahvenizi çabucak yuvarlayın da kaçalım.

İki treniyle Janville'e vardılar. Ambroise'la Denis'nin, herşeyden önce Gervais ile ko-

nuşabilmeleri için, evvelâ Chantebled'ye gitmek niyetindeydiler, çünkü onun daha yumuşak başlı olduğunu biliyorlar, kendisiyle bir uzlaşma zemini bulacaklarını umuyorlardı. Sonra, Grégoire'ın oraya gidecekler, ona nasihat verecekler, müşterek bir anlaşma ile tesbit ettikleri barış şartlarını zorla kabul edeceklerdi. Fakat, çiftliğe yaklaştıkça, işin zor tarafları, daha büyümüş, endişe verici bir şekilde gözükmeğe başlıyordu. Muhakkak ki, barıştırma meselesi, sandıkları kadar kolay olmıyacaktı. Bunu düşündükçe, son derece çetin bir mücadeleye hazırlanıyorlardı.

Denis:

— Önce, dosdoğru yukarı çıksak da annemi görsek, teklifinde bulundu. Onunla kucaklaşır, cesarete gelirdik.

Ambroise, bu teklifi çok beğendi:

— Evet, çıkalım, dedi, hem, annem bize daima iyi fikirler vermiştir. Kendine göre bir düşüncesi vardır, elbette.

Evin birinci katına çıktılar, Marianne'ın, pençerenin yanına uzanıp kapalı oturduğu geniş odaya girdiler. Şaşırıp kaldılar, Marianne, şezlongta oturuyordu, Grégoire karşısında oturuyor, ellerini tutuyordu, öte tarafta da, Gervais ile Claire, ayakta durmuşlar, kıskıs gülüyorlardı.

Ambroise, afallamıştı.

— O ne? dedi, iş halledildi mi?

Denis, şaşkın bir jestle:

— Biz de, halledemiyeceğimizden ümitsizliğe düşüyorduk, dedi.

Onlar kadar şaşırıp kalan Mathieu, Paris'teki iki büyük kardeşin birdenbire çıkagelmesinden hâsıl olan hayreti görüp savinci arasında, durumu izah etti:

— A canım, bu sabah ben gidip onları buldum, şimdi, hep beraber sarmaş dolaş olup bizi barıştırsınlar diye aldım, getirdim.

O zaman neşeli bir kahkaha koptu. Büyük ağabeyler pek geç kalmışlardı! Onların ne mantıklarına, ne de diplomasilerine ihtiyaç vardı. Buna kendileri de çok güldüler, mücadele etmeden galebe çaldıkları için yürekleri ferahladı.

Marianne, gözleri nemli, son derece mesuttu. o kadar mesuttu ki, âdeta iyileşmiş gibiydi, Mathieu'e kısaca cevap verdi:

— Görüyorsunuz ya, dostum, mesele halledildi. Ben de fazla bir şey bilmiyorum... Grégoire geldi, beni öptü, derhal Gervais ile Claire'i çağırtmamı söyledi. Sonra, beni bu kadar kederlendirdikleri için, üçünün de divanelik ettiklerini, anlaşmaları icabertiğini, kendiliğinden söyledi... Onlar da kucaklaştılar. Oldu, bitti.

Gervais, gülerek lâfa karıştı:

— Dinleyin, bu meselede ben çok fazla asîl bir durumda görünüyorum. Size doğruyu

söylemeliyim... Barışı ilk istiyen ben değilim, karım Thérèse. Çok mert yürekli bir kadındır, katır gibi inatçıdır, öyle inatçıdır ki, bir şeye karar verdi miydi, sonunda ben mutlaka onu yapmağa mecbur olurum.. Dün akşam, kavga ettik, çünkü nasıl olmuş bilmiyorum, annemin üzüntüden hastalandığını öğrenmiş, buna canı sıkılıyor, bu kavganın mânasızlığını, hepimizin bu yüzden zarara gireceğimizi bana ispata uğraşıyordu. Bu sabah tekrar başladı, tabii beni ikna etti, zaten, anneciğimin bizim yüzümüzden hastalandığını düşündükçe gece uyku uyuyamamıştım... Fakat, Lepailleur babayı kandırmak kalıyordu. Thérèse bunu da üzerine aldı, hattâ, ihtiyarın, kendisini galiplerin şahı sanması için, emsalsiz bir şekil buldu. O Allahın belâsı girintili toprağı size, önüne gelene övünebileceği derecede ateş pahasına satmağa razı etti.

Sonra, Grégoire, çiftçi kardeşlerine dönerek, alaylı bir şekilde ilâve etti:

— Kuzum Gervais'ciğim, kuzum Claire'ciğim, rica ederim, ses çıkarmadan kazıklanın. Evimin dirliği bu işe bağlı. Bırakın, kaynatam, sırf kendisi haklı olduğunu, bizim öteden beri hep budala olduğumuzu zannedip sevinsin!

Gervais gülerek cevap verdi:

— Oool Para mı, istediği kadar. Zaten, tarlaları taşlık, çakıllık bir yara izi gibi orta

dan biçen bu toprak, çiftliğin namusuna bir lekedir. Çoktan beri onu, kusursuz, güneş altında mahsullerini engelsizce dalgalandıran bir toprak halinde tahayyül ediyoruz, Chantebled, şerefinin bedelini ödiyebilir.

Mesele halledildi, yeni bir tarla ilâvesiyle genişliyen çiftliğin taşkın buğdayları, öğünmek üzere tekrar değirmene gönderilecekti. Anneleri de iyileşecekti, hayatın şifalı kuvveti, aşk ihtiyacı, bütün aileye, zaferi muhafaza etmek isteğindeki bütün bu kalabalığa lûzumlu olan tesanüt, kendisini zorla kabul ettirmiş, biribirini yiyerek kuvvetlerini bir an mahvedecek kadar divanelik gösteren oğullarının kardeşçe yaşamalarını istemişti.

Denis, Ambroise, Gervais, Grégoire, dört büyük erkek kardeşle, büyük abla Claire'in bir araya gelip, yenilmez bir halde barışmalarından doğan sevinç, Charlotte'un, kasabalılarla evlenen öteki üç kızı, Louise'i, Madeleine'i Marguerite'i alıp gelmesiyle daha fazla arttı. Louise, annelerinin hasta olduğunu duyunca, haber almak üzere, öbür iki kızkardeşini de alıp getirmişti. Dizi halinde içeri girdikleri vakit, aman ne gülüşmeler oldu!

Ambroise, neşeyle:

— Hep buradayız ha? dedi. Aile tam takım toplandı, âdeta büyük kıral konseyi toplantısı!... Görüyorsun ya anne, sıhhatli olman lâzım, bütün saray halkını dizlerinin dibinde,

hep aynı temennide, alelâde bir baş ağrısına bile tutulma.

Üç kızkardeşin arkasından, en küçükleri Benjamin de çıkagelince, gülüşmeler arttı.

Mathieu:

— Ayol, Benjamin'i unutuyorduk, dedi.

Marianne, şefkatle:

— Gel, yavrum, gel beni sen de öp, dedi. Sen, yuvanın en küçük yavrusu olduğun için, büyükler alay ediyorlar... Seni şımartıyorsam, bu ikimizin bileceği iş, değil mi? Sabahtan öğleye kadar beraber olduğumuzu, ben gezmeğe gitmeni istediğim için gittiğini şunlara söyle.

Benjamin, sakin haliyle, bir parça mahzun, gülümsüyordu.

— Ama, ben aşağıdayım, anne, dedi, hepsinin, arka arkaya yukarı çıktıklarını gördüm... Ben de gelmek için hepinizin kucaklaşma nöbetini savmanızı bekledim.

Benjamin, yirmi birine basmıştı, beyaz teni, iri siyah gözleri, uzun, kıvırcık saçları, seyrek ve kıvırcık sakaliyle, narin bir güzelliği vardı. Hiç hastalık yüzü görmemiş olmasına rağmen, annesi onun çelimsiz olduğunu söylüyor, çok ihtimamla bakıyordu. Zaten, zarifliğinden, cazibesinden ötürü, onu hepsi seviyordu. Bir nevi rüya içinde, ifade edemediği bir arzu ile dolu, mütemadiyen meçhulü, sahip bulunmadığı bir şeyi arıyarak büyümüştü.

Anasiyle babası, onu her türlü mesleğe karşı isteksiz gördükleri gibi, evlenmeği de yadırgar gibi göründüğünden, bu hale canları sıkılmıyordu, tersine, bu en küçük çocuklarını, hayatın bu çok iyi ve çok güzel geç kalmış hediyesini kendi yanlarında alıkoymak gibi gizli bir proje tasarlıyorlardı. Bütün öteki çocuklarını vermiş değiller miydi? Evlenmiyecek olan, hiçbir iş görmiyecek olan, dünyaya, sırf onlar tarafından sevilmek ve onları sevmek gibi lâtif bir gaye ile gelmiş olan bu çocuklarını, kendilerine, tamamen ayırmak arzuları, bu aşk bencillikleri mazur görülemez miydi? Bu, ihtiyarlık demlerinin hülyası idi, uzun seneler zürriyet yetiştirmelerinin mükâfatı olarak istedikleri hisse idi, herşeyi veren ve herşeyi geri alan sömürücü hayatta, kendi paylarını kendileri ayırmak istiyorlardı.

Ambroise, birdenbire:

— Dinle, Benjamin, dedi, sen bizim yiğit Nicolas'ya çok ilgi duyarsın, sana ondan havadis vereyim mi? Evvelsi gün habar aldım... Hem ondan bir parça bahsetmenin de yeridir çünkü, annemin dediği gibi, yuvanın yavrularından burada bir o mevcut değil.

Benjamin derhal heyecanlandı:

— Sahi mi? mektup mu yazmış? Ne diyor? Ne yapıyor?

Nicolas'nın Senegal'e gidişi, onda kuvvetli intiba bırakmıştı. O tarihte on iki yaşında

bile yoktu, neredeyse dokuz sene olacaktı, fakat, o ebedî veda ile, zamanın ve ümidin sonsuzluğuna doğru kanadlanışiyle, o sahne, hafızasında, hep mevcut kalmıştı.

Ambroise anlatmağa başladı:

— Biliyorsunuz ya, Nicolas ile, ticari münasebetlerim var. Oool Eğer sömürgelerimizde onun gibi zeki ve gayretli birkaç babayiğit bulunsa, bu bakir topraklarda boşu boşuna uyuyan dağınık servetleri, kürek kürek çabucak toplardık. Benim servetim on misline çıkıyor ama, ambarlarımı bu servetlerle doldıruyorum da ondan... Bizim Nicolas, kendine tam uygun bir arkadaş olan Lisbeth'le beraber Senega'le yerleşmişti. İkisinin ortaklaşa sahiboldukları birkaç bin frank sayesinde, bir ticarethane kurmuşlardı, işleri genişliyordu. Ama, ben hissediyorum, orada saha pek dardı, karı koca, daha geniş boş sahalar ele geçirmeği, daha geniş bir meçhul âlemi işlemeyi tasarlasa gerekti. Derken, birdenbire, Nicolas, Sudan'a, henüz açılan Niger vâdisine hareket edeceğini bana bildirdi. Karısını, dört çocuğunu beraber götürüyor, hepsi, bir âlemin temelini atmak ihtiyaciyle kıvranarak, cüretkârlığın canlı timsali birer işçi gibi, talihe güvenip fütuhata çıkıyorlardı... Bir parça tasalandım, çünkü düpedüz divanelik ama, ne olursa olsun, bizim Nicolas'nın gözüm pektir, boyun eğdireceğine, iskân edeceğine emin olduğu meçhul bir toprağa doğru bu şekilde

yola çıkan bu cesur kardeşin faal enerjisi, takdire şayan inancı beni heyecanlandırdı.

Bir susma oldu. Ta uzaklardan, bakir ovaların esrarı içinden bir nefha gelir gibi olmuştu. Aile, engin semanın altında yol alarak, bereketli insan tohumunu sahralara götüren çocuğu, bu kendi efradından birini takibediyordu.

Benjamin, güzel gözlerini iri iri açmış, uzaklara, dünyanın ta öbür ucuna dikmiş:

— Ah! diyordu. Başka nehirler, başka ormanlar, başka güneşler görecek, ne kadar bahtiyar!

Fakat Marianne ürpermişti:

— Hayır, hayır, yavrum, Yeuse'dan başka nehir yoktur, Lillebonne ormanlarından başka orman yoktur, Chantebled'nin güneşinden başka güneş yoktur... Gel, beni bir daha öp, hepimiz bir daha öpüşelim, bir daha biribirimizden katiyen ayrılmıyacağız katiyen!

Tekrar kucaklaştılar, gülüştüler. Bu, büyük bir gün oldu, bir zafer tarihi oldu, ailenin, anlaşmazlıkla mahvolmağa meydan vermiyerek kendi kendisine karşı kazandığı en kesin zaferin tarihi oldu. Artık, sarsılmaz, hâkim bir durum kazanmıştı.

O günün akşamı, ortalık kararırken, Mathieu ile Marianne, bir gün evvelki gibi, elele, pencerenin önünde buluştular; oradan bakınca, çiftliğin ufka kadar, gerisinde, Paris'in, engin soluğunu, dev gibi ocağının kızıl bu-

ğusunu üflediği ufka kadar uzayıp gittiğini görüyorlardı. Fakat, bu âsude akşam, bir evvelki akşama ne kadar az benziyordu, nasıl büyük bir bahtiyarlığa gömülüyorlardı, artık hayırlı ve muhakkak esere nasıl sonsuz bir ümitle bağlanıyorlardı!

— Kendini daha iyi hissediyor musun? Vücudunun kuvvetlendiğini, kalbinin daha rahat çarptığını duyuyor musun?

— Oooh! Dostum, iyileştiğimi anlıyorum, beni öldüren üzüntü idi. Yarın, kuvvetim yerine gelecek.

O zaman, Mathieu, zaferinin karşısında, batan güneşin altında nihayetsiz uzanıp giden bu çiftlik karşısında, derin bir hulyaya daldı. Hâtıralar, yeniden canlanıyordu, idareli olsun diye, içinde oturdukları, orman eteğindeki harap av köşkünde, Marianne'la çocukları, otuz metelikten ibaret bir para ile bıraktığı, o kırk seneden fazla gerideki sabahı hatırlıyordu. Borçları vardı, durmadan acıkan bu dört küçük ağza, aşklarından, hayata olan inanlarından serbestçe akıttıkları bu sürü ile kız ve oğlan çocuğa rağmen neşeli idiler. İlâhi bir tasasızlık içindeydiler. Sonra, aynı akşam eve dönüşünü, üç yüz frank aylığını, korkakça bir endişeye kapılıp, Paris'te işittiği zehirli bencilik sözleriyle zihni bulanarak yaptığı hesapları hatırlıyordu. Fabrikaları olan, müstakbel prens diye büyüttükleri biricik er-

kek çocukları, Maurice'leri olan Beauchêne'ler, kendisine de, karısına da, minimini sürülerine de, kapkara bir sefalet, kuru tahta üstünde ölüm tefe'ül etmişlerdi. O zamanki mal sahipleri Séguin'lerde, milyonlarını, harikalarla dolu muhteşem konaklarını onun önüne sermişler, onu zelil etmişler, akıllı davranıp bir tek erkek ve bir tek evlâtla iktifa ettikleri için onu alaya almışlar, haline acımışlardı. Hattâ o biçare Morange'lar, bile o tarihte, on iki bin franklık bir mevkie sahibolmak hulyasiyle, kalabalık ailelerin kendi kabahatleri yüzünden uğradıkları sefalete karşı istihfaf dolu, kızları Reine'e şahane bir çeyiz vereceklerinden bahsetmişlerdi. Hattâ, şu değirmenin sahipleri Lepailleur'ler bile, kendilerine süt ve yumurta parası olarak on iki frank borçlu olmaktan suçlu bu burjuvaya karşı kuşkularını belli etmişler, insan, karısına bu kadar çok çocuk doğutturacak derecede hayatını berbadederse borcunu ödeyebilir mi diye düşünmüşlerdi. Ya! Doğru idi, Mathieu hatasını anlıyordu, o zaman, ne bir fabrikaya, ne bir konağa, hattâ ne bir değirmene sahibolamıyacığını, on iki bin frank kazanmağa asla muvaffak olamıyacağını söylüyordu. Başkalarının herşeyi vardı, kendisinin hiçbir şeyi yoktu. Başkaları, zenginler, sırtlarına kalabalık aile yükü almıyacak kadar akıllı idiler, kendisi fakir olduğu halde, hesabetmeden, üstüste, başına çocuk gailesi açıyordu. Saçma bir şeydi bu. Sonra, çok zevkli

bir hâtırayı daha anıyordu, bütün bu güzel muhakemelerden sonra, bir sevgi ve ümit çılgınlığı, onu, bir çocuk daha istiyen, mahlûkların ezelî yaradılışı arasında bir mahlûk daha istiyen üstün arzunun ateşiyle, inançlı, gayretli Marianne'ın kolları arasına atmıştı.

İşte, kırk sene sonra, divaneliğinin akıllılık olduğu anlaşılmıştı. Mathieu, o ilâhi basiretsizliği sayesinde galebe çalmıştı; zenginleri fakir yenmişti, istikbalden emin, tohumu avuç avuç atan çalışkan rençber yenmişti, şimdi bütün mahsulü o topluyordu. O günkü günü, sabahtan beri yaşadığı güzel günü, zaferini tazeliyor, gözleri önüne seriyordu. Beauchêne fabrikasına, bugün, oğlu Denis vasıtasiyle sahipti, orayı, harıl harıl işliyen makineleriyle, örsleri üzerinde dövülen, biriken milyonlariyle, faaliyet halinde bir şehir gibi, gözünün önüne getiriyordu. Séguin'lerin konağına da, daha debdebeli bir halde, kürenin dört bucağından gelen ticaret mallariyle zenginleşmiş olarak, oğlu Ambroise vasıtasiyle sahipti. Üstelik Lepailleur'ün değirmenine de, oğlu Grégoire vasıtasiyle, önemi on misli artmış, yeni bir gelişmeye erişmiş, çalışana, zafere ulaştırıcı himmete kendiliğinden giden servetin son hediyesi olarak sahipti. Facialı ölçüsüz bir ceza, zavallı Morange ailesini, bir kan ve cinnet fırtınası içinde sürükleyip götürmüştü.

Mathieu'nün gözünün önünden, daha başka içtimai artıklar geçiyor, batağa yuvarlanı-

yordu: hiçbir işe yaramıyan Sérafine, zevkı uğrunda yıldırımlanmıştı; Moineaud'lar, dağılmışlar, çürümüşler, muhitin zehri içinde yok olmuşlardı. Yalnız Mathieu, Marianne'la birlikte, Séguin'lerden kazandıkları, çocukları Gervais ile Claire'in sahiboldukları, şimdi içinde nesillerinin hanedanını devam ettirdikleri bu Chantebled çiftliği karşısında, galebe çalmış olarak, dimdik duruyordu. Burası onların ülkesiydi, tarlalar göz alabildiğine uzuyor, akşam garipliğinde hârikalı bir verimlilikle dalgalanıyor, bütün varlıklarını dolduran mücadeleyi, kahramanca yetiştirdikleri zürriyeti ifade ediyordu. Bu onların eseriydi, sevmekte gösterdikleri kudret içinde, enerjilerinin azmi içinde, severek, istiyerek, çalışarak, bir dünya yaratarak dünyaya getirdikleri hayattı, varlıklardı, herşeydi.

Mathieu, geniş bir el hareketiyle:

— Baksana, baksana, dedi, bütün bunlar bizden doğdu, bütün bunların yaşaması için yine sevişmemiz, yine mesut olmamız lâzım.

Marianne; neşeyle:

— Bunlar, artık ebediyen yaşıyacak, diye cevap verdi. Çünkü, hepimiz, zafer içinde kucaklaştık.

Zafer, kalabalık ailenin tabiî, zaruri zaferi! Kalabalık aile sayesinde, nüfusun mukadder çoğalışı sayesinde, nihayet, her tarafı kaplamışlar, herşeye sahibolmuşlardı. Döl bereketi,

en büyük, yenilmez fütuhatçı idi. Hem bu fütuhat, kendiliğinden olmuştu, onu ne istemişler, ne tertiplemişlerdi, bunu, âsude dürüstlüklerine, senelerce süren vazifelerini yerine getirmiş olmağa borçlu idiler. Karı koca, şimdi, iyi ve kuvvetli oldukları için, çok zürriyet yetiştirdikleri, çok şey yarattıkları, ezelî mücadeleler ve ezelî göz yaşları içinde, dünyaya çok zevk, çok sıhhat ve çok ümit verdikleri için mağrur, heybetli kahramanlar gibi, eserlerinin karşısında, elele vermiş, duruyorlardı.

V

Mathieu ile Marianne, daha yirmi seneden fazla yaşadılar, Mathieu doksan yaşına, Marianne seksen yaşına gelmişlerdi; üç büyük oğulları, yanı başlarında hâlâ dipdiri duran Denis, Ambroise ve Gervais, analariyle babalarının yetmişinci evlenme yıl dönümünü, tekmil aile efradını Chantebled'de bir araya toplıyan bir eğlenti tertibiyle kutlamağı gizlice tasarladılar.

Bu, öyle ufak iş değildi. Aile efradının listesini kaleme aldıkları zaman, Mathieu ile Marianne'dan, yüz elli sekiz evlât, torun, torun çocuğu dünyaya gelmiş olduğunu gördüler, en son dünyaya gelen, dördüncü göbekten birkaç minimini de bunlardan ayrı idi. Hısımlık yoliyle, dışarıdan gelen kocalarla karıları ilâve edince, üç yüz kişi oluyorlardı. Dede ile ninenin şerefine tasarladıkları koskoca ziyafet masasını kuracak kadar büyük odayı çiftliğin neresinde bulacaklardı? Yıl dönümü, 2 haziran'a raslıyordu, o sene, ilk bahar, eşsiz bir letafet, bir ihtişam taşıyordu. Onun için, yemeği dışarıda yemeğe, sofrayı eski pavyonun karşısına, yeşilliklerle örtülü muazzam bir salon gibi, muhteşem karaağaç ve gürgen

yığınlariyle örtülü büyük çimenliğin ortasına kurmağa karar verdiler. Kalabalık zürriyetleri, mesut döl bereketlerini kutlıyacak olan dede ile ninenin diktiği, dev gibi büyümüş, tam göbekteki meşenin altında, lûtufkâr toprağın ta kucağında, kendi evlerinde gibi olacaklardı.

Eğlenti, büyük bir aşk ve neşe hamlesi içinde kararlaştırıldı, tertiplendi. Aksaçlı ihtiyarlardan, halâ başparmaklarını emen minimini nilere kadar hepsi bu eğlentiye iştirak etmek için can attılar, zafer randevusuna koşuştular. Engin mavi sema, alev alev yanan güneş bile, şakır şakır akan kaynaklar, bereketli mahsulü müjdeliyen çiçek açmış tarlalar bile, bütün çiftlik bu eğlentide hazır bulunmak istedi. Bu geniş at nalı, otların ortasına kurulan bu koca masa, mükellef takımlariyle, kar gibi beyaz örtüsiyle, yaprakların arasından dökülen güneş zerreleriyle benek benek, pek lâtifti. Şanlı karı koca, baba ile ana, meşenin altında, orta yere, yanyana oturacaklardı. Sonra, öteki karı kocaları da ayırmamağa karar verdiler, hepsini, nesil sırasiyle yanyana oturtmanın cana yakın ve güzel bir şey olacağını düşündüler. Delikanlılarla genç kızlara, minimini kız ve erkek çocuklara gelince, onları, rasgele, keyifleri nasıl isterse öyle oturmakta serbest bırakacaklardı.

Sonra, sabahleyin erkenden, dağılmış ailenin efradı, kafile kafile gelmeğe, ufkun dört

bucağından, müşterek yuvaya dönmeğe başladı. Fakat, ne yazık ki, ölüm yine tırpan atmıştı, bir çoğu gelemiyecekti. Çok sakin, bol çiçekli, rikkatli bir rüya ıssızlığı içindeki Janville mezarlığında ebedî uykuya yatanlar, her sene daha artıyordu. İlk önce giden Rose'un yanında, Blaise'in yanında ebedî uykularını uyumağa daha başka gidenler olmuş, her seferinde oraya, ailenin yüreğinden bir fazla parça daha götürmüş, o kutsal toprağı, bir ibadet, bir ebedî hâtıra toprağı haline getirmişti. Önce, Charlotte, uzun zaman hastalık çekmiş, Blaise'ın yanına gitmiş, oğullarını ikinci defa kaybediyormuş gibi yürekleri paralanan Mathieu ile Marianne'ın yanında kendi yerini tutması için kızı Berthe'i bıraktığından dolayı, mesut ölmüştü. Sonra, kızları Claire onları bırakıp gitmiş, çiftliği kocası Frédéric'le, kardeşi Gervais'ye terketmiş ertesi sene de, Gervais dul kalmıştı. Arkasından, değirmen sahibi oğulları Grégoire'ı kaybetmişlerdi, onun dul karısı Thérèse, kalabalık bir zürriyet arasında, hâlâ değirmeni idare ediyordu. Sonra, yine kızlarından biri, doktor Chanbouvet'nin karısı olan Marguerite'cik, fakir bir işçi kadının kuşpalazından hasta iki çocuğunu da evine almak yüzünden, ölmüştü. Daha başka kayıpların, aileye hısımlık yoliyle girmiş karıların, kocaların, hele çocukların haddi hesabı yoktu, bunlar, beşer mahsulü içinde esen boraların felâket payı idi, hayatta

kalanların, arkalarından ağladıkları, içinde yattıkları toprağı kutsallaştıran, hayattan ayrılmış sevgili insanlardı.

Sevgili ölüler, orada, derin sessizliğin içinde uyuyorlardı ama, Chantebled'ye ulaşan yollarda, o sabah, ne neşeli bir patırdı, hayatın nasıl bir zaferi çınlıyordu! Ölenlerden fazla doğanlar vardı, her ölüden, koskoca bir diriler sürüyor gibi idi. Babaların faydalı çalışmaları neticesinde yorulup yattıkları topraktan, çocuklar, düzinelerle yetişiyordu. Kırlangıçlar, ilkbaharda, eski yuvalarını kutlamak için, mavi semayı dönüş neşesiyle doldurarak nasıl avdet ederlerse, onlar da, öylece, dört bucaktan dönüp geliyorlardı. Çiftliği önüne gelip duran arabalardan durmadan yeni yeni karı kocalar iniyor, beraberlerinde gelen sürü sürü çocukların sarışın başları, gitgide artan, bir yığın oluyordu. Kar gibi aksaçlı büyük dedeler, durucak duran miniminileri almış, getiriyorlardı. Çok şirin ihtiyar kadınlar vardı ki, taravetleri şaşaa saçan genç kızlar, yardım edip arabadan indiriyorlardı. Henüz gebe anneler vardı, kızlarının nişanlılarını davet etmek gibi hoş bir hareket yapan babalar vardı. Bütün bunlar, içinden çıkılmaz bir yumak gibi, birbirlerinden vücut bulmuş, akrabalar, babalar, analar, erkek kardeşler, kızkardeşler, kaynatalar, kaynanalar, kayınbiraderler, baldızlar, kızlar, amcalar, halalar, kuzenler, kuzinlerdi, dördüncü göbeğe kadar

her yaştan, her dölden insan vardı. Bir tek aile, bir tek küçük millettiler, zevkli ve şerefli bir tek düşünce ile, pek nadir görülen, pek harikalı bir şey olan, bütün bu kalabalığın kendilerinden doğduğu, hayatın zafer tacı giydirdiği iki kahramanın elmas senesini kutlamak düşüncesiyle bir araya gelmişlerdi! Hem bu ne şanlı bir sayım işi olacaktı, çiftliğe girenlerin hepsine ne isim verildi, sadece isimlerini, yaşlarını, akrabalık derecelerini, dünyaya getirdikleri sıhhati, kuvveti, ümidi nereden bilmeliydi?

Önce, çiftliğin kendisi, orada yetişen, orada büyüyenler vardı. Altmış iki yaşında olan Gervaise'ye, iki büyük oğlu Léon'la Henri yardım ediyordu, onlar da ikisi bir arada, on çocuk babası idiler; sonradan doğan, civardan evlenen, üç kızının, Mathilde'in, Léontine'in ve Julienne'in, hep, bir arada on iki çocukları olmuştu. Claire'in dul kocası, Gervais'den beş yaş büyük Frédéric, sadık yardımcı vazifesini, oğlu Joseph'e bırakmıştı, iki kızı, Angèle'le Lucile ve en sonra olan oğlu Jules, keza çiftlikte çalışıyorlardı, dördünün, hepsi bir arada, kızlı oğlanlı, on beş çocukluk bir küçük sürüsü vardı. Sonra, dışarıdan gelenlerin hepsinden önce, değirmendekiler geldiler; Grégoire'ın dul karısı Thérèse, şimdi değirmeni onun emri altında idare eden oğlu Robert'i, üç kızı Geneviève'i, Albine'i, Nathalie'yi yanına almış, kızlarının on çocuğu ile

Robert'in dört çocuğunu sürü halinde peşine takmış, bütün sülâlesiyle birlikte geldi. Sonra, noter Mazaud'nun karısı Louise, mimar Herbette'in karısı Madeleine, onların arkası sıra, Marguerite'çiğin dul kocası doktor Chambouvet gözüktüler; bunlar da, gayretli üç aile idiler, birincinin, en büyükleri Colette olmak üzere dört kızı, ikincinin başta Hilaire olduğu halde beş oğlu, üçüncünün, yalnız Sébastien isimli bir oğlu ile Christine isimli bir kızı vardı; bütün bu kalabalık kaynaşıp duruyordu, arkalarında, yirmi torun çocuğu vardı. Şimdi, Paris'tekiler gelmeğe başlamışlardı, Denis ile karısı Marthe, büyük bir kafile halinde geldiler; Denis yetmişine yaklaşıyordu, kızları Hortense ve Marcelle'den yana büyük dede olmuştu, kırkını aşmış erkekler olan büyük oğulları Lucien'le Paul'e fabrikayı verdiğinden beri, tamam edilmiş işin verdiği zevkli huzuru tadıyordu; oğullarının oğulları da, şimdi, servete doğru yol almaktaydılar, tam mânasiyle istilâcı bir kabîle olan bu kalabalık karı koca, dört çocuk, on beş torun, iki kundakta üç torun çocuğu, beş arabadan indiler. Nihayet, en sonra, Ambroise'ın küçük kafilesi girdi; Ambroise, karısı Andrée'yi erkenden kaybetmek felâketine uğramıştı, kendisi öyle dinç ihtiyardı ki, altmış yedi yaşında olduğu halde, hâlâ komisyon evini idare ediyor, oğulları Léonce'la Charles'ı, alelâde birer müstahdem gibi kullanıyor, kızları Pauline'le Sophie'nin

kocaları olan damatları, karşısında titriyorlardı; inkâr kabul etmez hükümdardı, herkesten itaat görüyordu, daha şimdiden sakalları gelmiş, arslan gibi yedi oğlanla, gürbüz dokuz kızın büyük babası idi; kızlardan dördü, ağabeysi uslu Denis'den de evvel onu büyük dede yapmışlardı. Bunlar dokuz araba olmuşlardı. Geçit iki saat sürmüştü, çiftlik, parlak haziran güneşinde, pürneşe, mesut, güleç bir kalabalıkla dolmuştu.

Lâkin, Mathieu ile Marianne, henüz meydana çıkmamışlardı. Eğlentinin baş tertipçisi olan Ambroise, gidip kendilerini çağırıncıya kadar, milletlerinden gizlenen hükümdarlar gibi odalarında kapalı oturacaklarına dair onlardan söz almıştı. Merasimle ortaya çıkmalarını istiyordu. Bütün millet tamam olunca, onları çağırmak üzere odalarının önüne geldiği sırada, kapının eşiğinde, bir muhafız gibi odayı bekliyen, kardeşi Benjamin'i gördü. Bütün bu kaynaşma arasında, çalışmış, çok harikalı bir hamle ile kalabalıklaşmış bu kabîle içinde, tek tembel, tek zürriyetsiz adam olarak, Benjamin kalmıştı. Kırk üç yaşında olduğu halde, kadınsız çocuksuzdu; babasiyle arkadaş olarak, anasına sofuca taparak, sırf aile yuvasının neşesini sağlamak için yaşıyordu, babası da, anası da, onu kendilerine alıkoymak gibi şefkatli bir bencilik göstermişler, onun yalnız kendilerine ait olmasını istemişlerdi. Uğrunda bunca insan verdikleri hayatın,

bunu, yuvanın bu son yavrusunu kendilerine bağışlıyabileceğini söylüyorlardı. Önce, evlenmesine engel olmuşlardı, fakat, sonra, tereddüdettiğini, biricik sevdiği kadını kaybettikten sonra hiçbir kadınla evlenmek istemediğini görünce, gizli ve büyük bir sevinç duymuşlardı. Lâkin, çok geniş cömertlikle geçen bir hayatın son deminde hasislişmeğe başlamış ihtiyarlıklarına tad veren bir define gibi, onun varlığından zevk alarak bahtiyar yaşarlarken, gel zaman git zaman, itiraf edemedikleri vicdan azapları duymağa başlamışlardı. Yavruları Benjamin, böyle inhisar içine alınmaktan, onların keyfi için evin dört duvarı arasına kapanmaktan acaba ıstırap çekmiyor muydu? Öteden beri hep endişeli, hulyalı görünmüştü; güzel gözleri, mütemadiyen etraftaki manzaranın ötesini, ta bilmem nerede, ufkun ötesinde mevcut eksiksiz zevkın meçhul diyarını arıyor gibi idi. Şimdi yaşı ilerlemiş, artık gençliği kalmamış olduğu şu sırada, sıkıntısı artar gibi görünüyordu, sanki, boşuna ömür sürüp saadeti tatmaksızın ölmeden önce, meçhul şeyleri sınayamamanın onun gizli ye'sini duyuyordu.

Benjamin kapının önünden çekildi, Ambroise emirler verdi. Sonra, Mathieu ile Marianne güneşte, çiçekli çayırlıkta, meydanda gözüktüler. Candan kahkahalarla, alkışlarla, haykırışmalarla karşılandılar. Orada bulunan neşeli ve heyecanlı kalabalık, çoluk çocuk tekmil aile:

— Yaşasın babamız! Yaşasın annemiz!... Uzun ömürler; babaya, anneye uzun ömürler! diye haykırıyordu.

Mathieu, doksan yaşında olduğu halde hâlâ dimdik, gayet ince endamlı idi, genç bir yeni evli gibi siyah redengot giymişti, başı açıktı; vaktiyle kısa kestirdiği saçlarını, ihtiyar, gürbüz ağacın yeniden filiz sürmesi gibi, son bir süs merakiyle büyütmüştü, şimdi kar gibi beyaz, gür bir saçı vardı. Yüzü, yaşlandıkça kuradalaşmış, buruşmuş, yıpranmıştı, fakat gözleri yine gençliğindeki aynı gülümseyen iri ve parlak, keskin ve olgun bakışlı gözlerdi, hep, gayet sade, gayet neşeli, gayet iyi, fikir ve hareket adamını ifade ediyordu. Seksen yedi yaşında olan Marianne da, beyaz bir gelin elbisesi giymişti, o da, eski sıhhatli güzelliği ile, bütün bir dünyayı barındırmış olan kuvvetli böğrü ile, o dünyayı beslemiş olan sağlam göğsü ile, dimdik, metîn ve güzeldi. O da akpak olmuştu, yüzü mülâyimleşmiş, halis ipek gibi saçlarının altında son bir şefkatle aydınlanmıştı; zamanın, çizgilerini çukurlattığı halde, onda mevcut sakin hayat ihtişamını harabedemediği mermerden tanrı heykellerine, sapsağlam yapısiyle meydana çıkarılmış, iri siyah gözlerinin tatlı, neşeli bakışiyle gün ışığına kavuşmuş, verimli bir tarla perisine benziyordu.

Mathieu ile Marianne, birbirinden asla ayrılmadan, yetmiş yıl yanyana yürümüş, çok

uzaklardan gelmiş vefalı karı koca gibi, kol-kola, yanyana, gözleri yaşlarla nemli, aşklarından vücut bulan, hâlâ kendilerini alkışlıyan milletlerine, bu kalabalık aileye neşeyle gülüyorlardı.

— Yaşasın babamız! Yaşasın annemiz!... Uzun ömürler, babaya uzun ömürler, anneye uzun ömürler!

Sonra, tebrik ve çiçek demeti verme töreni yapıldı. Bu işe beş yaşında sarışın bir minimini olan Rose memur edildi. Onu, dördüncü göbekten olan çocukların en büyüğü diye seçmişlerdi. Angeline'in kızıydı, Angeline Berthe'in kızıydı, Berthe'de Blaise'in karısı olan Charlotte'un kızıydı. Dede ile nine, çocuğun, elinde koca çiçek demetiyle kendilerine doğru ilerlediğini görünce, heyecanları arttı, sevinç göz yaşları dökerek, hâtıralarını andılar:

— Ooo! Minimini yavrumuz Rose!... Oğlumuz Blaise, kızımız Charlotte!

Bütün mazi diriliyordu. Çocuğa, ilk ölen, küçük mezarlıkta ebedî uykusunu uyuyan, arkasından o kadar çok ağladıkları öteki Rose'un hâtırasını anmak için Rose adını vermişlerdi. Blaise de o mezarlığa gidip yatmıştı, arkasından da, Charlotte gitmişti. Kızları Berthe, Philippe Havard'a varmış, Angeline'i doğurmuştu. Daha sonra, Georges Delmas ile evlenen Angeline, Rose'u dünyaya getir-

mişti. Çocuğun arkasından, Berthe'le Philippe Rose'u dünyaya getirmişti. Çocuğun arkasında, Berthe'le Philippe Havard, Angeline'le Georges Delmas, ayakta duruyorlardı. Rose, bütün bu kalabalığı temsil ediyordu, ölüleri, dirileri temsil ediyordu, çok uzun mamur bir zürriyet, nice zevkler, bütün bu gayretli doğurma faaliyeti, bütün bu hayat seli, bu incecik, içinde istikbalin pırıldadığı şafak gözlü, sarışın, sevgili meleğe ulaşıyordu.

— Oooh! Yavrumuz Rose, yavrumuz Rose!

Rose, iri çiçek demeti minimini elleinin arasında olduğu halde ilerlemişti. On beş gündür, çok güzel bir tebrik cümlesi ezberliyordu. Daha o sabah, bunu annesine, hiç yanlış yapmadan okumuştu. Fakat oraya gelip de, bütün o kalabalığın ortasına dalınca, öyle bir heyecanlandı ki, söyliyeceği sözün bir kelimesini bile bulamadı. Hoş, buna ehemmiyet vermedi. Daha şimdiden, gayet metîn bir minimini insandı. Uluorta demetini bıraktı. Mathieu ile Marianne'ın boyunlarına sarıldı, düdük gibi incecik sesiyle haykırdı.

— Büyük baba, büyük anne, bugün sizin bayramınız, sizi candan kucaklarım.

Gayet de mükemmel oldu. Hattâ bu sözü, tebrik cümlesinden çok daha iyi buldular. Yine kahkahalar koptu, eller çırpıldı, alkışlar etrafı çınlattı. Hemen arkasından sofraya otu-

ruldu. Fakat bu bir meseleydi, at nalı şeklindeki koskoca masa, meşe ağacının altında, otlar biçilip vücuda getirilen dört köşe kırpık otlu bir saha üzerinde uzanıp gidiyordu. Önce, Mathieu ile Marianne, hep kol kola, merasimle ilerlediler. İkisi desırtlarını ulu meşeye dayayıp ortaya oturdular. Karı kocaları biribirinden ayırmamak kararı verildiği için, Marthe'la Denis, Louise'le kocası noter Mazaud, Marthe'ın soluna yerleştiler. Marianne'ın soluna da, hepsi dul olan Ambroise, Thérèse, Gervais, doktor Chambouvet oturdular; sonra, yine bir karı koca, Mathilde'le kocası mimar Herbette, sonra yalnız başına Benjamin oturdu. Sonra, göbek sırasiyle, öteki karı kocalar yer aldılar. Nihayet, kararlaştırıldığı gibi, gençler, çocuklar, delikanlılarla miniminiler sürüsü, müthiş bir itiş kakışla, dilediği gibi, keyfi istediği gibi yerleşti.

Ah! Mathieu ile Marianne için bu ne üstün bir şerefli andı! Kendilerini, orada, rüyalarında görseler hayra yormıyacakları bir şaşaa içinde buldular. Hayat, sanki kendisine inandıkları için, bütün gayretleriyle yaydıkları için, onları mükâfatlandırmak üzere, eserlerinin harikali gelişimini kendi gözleriyle görsünler diye, ömürlerini, tabiî huduttan fazla uzatmıştı. Bütün Chantebled, orada kurdukları, yarattıkları faydalı ve güzel ne varsa hepsi bu eğlentiye iştirak ediyordu. Bataklıklar kurutularak kazanılan ekilmiş tarlalardan, yakında alınacak

bol mahsullerin engin ürpertisi geliyordu; uzaklardaki koruların ötesinde bulunan meralardan, davarların, sayısız sürülerin, mütemadiyen artan Nuh gemisi halkının sıcak soluğu geliyordu; artık bol bol mahsul veren, kıraç ovaları bereketlendirmek için yataklara aldıkları kaynaklardan, toprağın kanı demek olan o yüksek sesi, suyun o şarıltısını işitiyorlardı. İçtimai eser tamamlanmıştı, ekmek kazanılmıştı, gıdalar yaratılmış, bakımsız toprakların yokluğundan çekilip çıkarılmıştı. Hem, mesut ve minnettar nesilleri, bu eğlentiyi, onların şerefine, nasıl sevdikleri bir dekor içinde veriyordu! Çayırlığı, geniş, yeşil bir salon haline getiren bu kara ağaçları ve gürgenleri, çocuklarının en sakinleri, en gürbüzleri gibi, kendileri dikmişler, onların günden güne büyüdüklerini görmüşlerdi. Hele, içine kaynaklardan birinin durmadan döküldüğü havuzun berrak suyu sayesinde bugün dev gibi büyümüş olan o meşe ağacı, büyük oğullarıydı. Chantebled'nin temeli atıldığı gün, Mathieu çukuru kazarak, Marianne, körpe fidanı elinde tutarak orada vücut verdikleri ağaçtı. Şu anda, onları muazzam yeşilliğiyle gölgelendiren, bu meşe, tekmil ailenin şahane sembolü değil miydi? Onun gibi, aile de sayısızdı, onun gibi o da çoğalmış, dallarını nihayetsiz genişletmiş, toprağı uzaklara kadar kaplamıştı; onun gibi, aile de, bir tek gövdeden çıkmış, aynı usare ile yaşamış, aynı sıhhatten kuvvet

almış, şarkılarla, melʿemle, ve güneşle dolu, tek başına koca bir orman olmuştu. Mathieu ile Marianne, dev gövdeye yaslanmışlar, onun şaşaası içine karışıyorlar, onun dalları sayısında insan yetiştirdiklerinden, yaprakları nasıl onun usaresiyle yaşıyorlarsa, onlara kendi varlıkları sayesinde yaşıyan çocukları üzerinde hüküm sürdüklerinden, aynı şahane eda ile, onun şahane hükümranlığına katılıyorlardı. Sağlarında, sollarında oturan üç yüz davetli onların devamından, kendi aşklarından doğmuş, hâlâ bütün damarlariyle can evlerine bağlı aynı hayat ağacından ibaretti. Kendilerini kutlamakla şeref duyduklarını, ihtiyarların rikkate geldiğini, gençlerin heyecana geldiğini, bepsinin neşelendiğini hissediyorlardı. Kendi kalblerinin atışını, yemek sonunda yenilecek pastaların karşısında vecde gelip gülüşen sarışın miniminilerin bile yüreklerinde duyuyorlardı. Meşenin dev gibi tepesi nasıl kubbeleniyorsa, onların yarattıkları beşerî eser de, karşılarında, içlerinde öylece toplanmış bulunuyor, kendileri çoğaldıkça genişliyen ve bereket bulan tabiat da, toprağın yarattıkları da, öteki eser de, onları dört taraftan kuşatıyordu.

O zaman, Mathieu ile Marianne'ın güzellikleri, yetmiş sene sevişmelerindeki, şu anda, ilk günkü gibi hâlâ biribirine tapmalarındaki güzellik meydana çıkmıştı. Yetmiş, sene, hiç öfkelenmeden, hiç vefasızlık göstermeden,

yanyana, kol kola, yürümüşlerdi. Aynı güvenli ve emin adımlarla çok uzaktan gelmişlerdi; gerçi büyük kederler hatırlıyorlardı, fakat bu kederler daima onları dışardan vurmuştu. Bazan hıçkırmışlardı, ama, birlikte ağlıyarak teselli bulmuşlardı. Ak saçlarının altında, yirmi yaşındaki imanlarını muhafaza etmişlerdi, kalbleri, düğünlerinin ertesi gününde olduğu gibi biribirinin içindeydi, her biri, kendi kalbini ötekine vermiş, bir daha geri almamıştı. Bu, çözülmez aşk bağıydı, biricik izdivaçtı, bütün hayatı o sağlıyordu, çünkü, saadet yalnız ebedilikte mevcuttu. Mesut bir tesadüfle, ikisi de sevmek kudretine, hareket azmine, alevi dünyalar yaratan ilâhî arzuya sahiptiler. Erkek, karısına tapmış, o yaratma ihtirasından başka zevk tanımamış, varlığının biricik hikmeti, vazifesi ve mükâfatı olarak, yapılacak eseri, yapılmış eseri görmüştü. Kadın, kocasına tapmış, sadece hayat arkadaşı, zevce ve ana olmak istemiş, Boutan'ın dediği gibi yumurtalı anaç tavuk, iyi kuluçka olmuş, sonra, bilhassa güçlükleri çözen, ince muhakemeli, iyi bir müşavir olmuştu. Böylece, her çocuk doğdukça, gitgide daha sıkışan bir bağla biribirine yaklaşmışlar, nihayet kaynaşmışlardı. Aklın, sıhhatin, kuvvetin timsali idiler. Engellerin ve göz yaşlarının arasında, mütemadiyen tazelenen sevgilerinin yenilmez hale getiren zırhı içinde, ancak bu sürekli anlaşma sayesinde, bu müşterek sadakat sayesinde galebe

çalmışlardı. Mağlûp edilemezlerdi. Herşeyi, istemeden, birliklerinin kuvveti sayesinde elde etmişlerdi. Ömürlerinin sonuna, gayet büyük, gayet güzel, âzami ihtiyarlıklariyle, bir tek aşkla dopdolu o çok uzun hayatla daha büyümüş, daha güzelleşmiş olarak, billûr kadar sâf, elele, saadet kahramanları, saadet fatihleri olarak ulaşıyorlardı. Orada hazır bulunan sonsuz zürriyetlerinin, can evlerinden vücut bulmuş fütuhatçı kabîlenin, onlardan tevarüs ettiği birlik kuvvetinden, cedlerden çocuklara bırakılan o dürüst aşktan başka kuvveti yoktu, bu tesanütlü sevgi ile biribirlerine yardım ediyorlar, kardeş bir millet halinde, daha güzel bir hayat uğrunda, çarpışıyorlardı.

Neşeli haykırışmalar oldu, yemek, nihayet dağıtılmağa başlıyordu. Bu işe, bütün çiftlik hizmetkârlarını memur etmişler, bir tek yabancı insan sokmak istememişlerdi. Bu hizmetkârların hemen hepsi çiftlikte büyümüşlerdi, onlar da ailedendiler. Arkadan, onların da sofrası kurulacaktı, onlar da elmas senesini kutluyacaklardı. İlk yemek tabakları, yaygaralar, neşeli gülüşler arasında gözüktü.

Servis, henüz başlamışken birden bire durdu. Derin bir sessizlik olmuştu, beklenmedik bir hâdise vukua gelmişti. Çayırlığın ortasında, at nalı biçimindeki masanın iki başı arasında, hiç birinin tanımadığı bir genç ilerliyordu. Neşeyle gülümsüyordu; nihayete kadar yürüdü, ancak Mathieu ile Marian-

ne'ın karşısına gelince durdu. Sonra, gür bir sesle:

— Bonjur, büyük baba! Bonjur, büyük anne! dedi... Bir kişilik daha takım koymak lâzım, çünkü ben de sizi kutlamağa geldim.

Hazır bulunanların, büyük bir hayret içinde, dilleri tutuldu. Hiç kimsenin asla görmediği bu genç acaba kimdi? Herhalde aileden olamazdı, olsaydı, adını bileceklerdi, yüzünü tanıyacaklardı. Öyleyse, dede ile nineyi, niçin o mübarek isimle, büyük baba, büyük ana isimleriyle çağırıyordu? Gitgide artan hayretin asıl sebebi, gencin, Mathieu'ye şaşılacak derecede benzemesi idi, parlak gözleriyle, kule biçimi açık anliyle, Froment ailesinden olduğu muhakkaktı. Mathieu'nün, Chantebled'yi fethetmeğe başladığı zaman, yirmi yedi yaşındayken alınıp, aile arasına saygı ile muhafaza edilen gençlik resmine tıpkı benziyordu.

O zaman, Mathieu, titriyerek ayağa kalktı. Marianne'da, ötekilerin hepsinden önce işi anlamış, lâhuti bir tebessümle gülümsüyordu.

— Sen kimsin de, yavrum, bana büyük baba diyorsun, hem de bana bir kardeş kadar benziyorsun?

— Ben, annem Lisbeth'le beraber, o geniş serbest şehirde, öteki Fransa'da yaşıyan oğlunuz Nicolas'nın büyük oğlu Dominique'im.

— Peki, kaç yaşındasın?

— Önümüzdeki ağustos'ta, orada, Niger'in, o lûtufkâr devin suları, uçsuz bucaksız tarlalarımızı tekrar sulamağa geldiği zaman yirmi yedi yaşına basacağım.

— Peki, söyle bakalım, evli misin, çocukların var mı?

— Senegal'de doğmuş bir Fransız kadınıyle evlendim, kendi elimlé yaptığım tuğla evimizde, Sudan'ın alevli güneşinde dört çocuk büyüyor.

— E, yine söyle bakalım, erkek kardeşlerin var mı, kızkardeşlerin var mı?

— Babam, Nicolas ile annem Lisbeth'in on sekiz çocukları oldu, ikisi öldü. Biz on altı kardeşiz, dokuzu erkek, yedisi kız.

Mathieu, oğlu Nicolas'nın, elli yaşında, hattâ kendisinden daha iyi çalışmış, gayretli bir hayat işçisi olduğunu söylemek ister gibi, neşeli neşeli güldü. Marianne'a baktı, o da saadetinden gülüyordu.

— Öyleyse, madem sen benim oğlum Nicolas'nın oğlusun, yıl dönümümüzü kutlamak için, gel bizi kucakla, yavrum. Sofraya da takımını koysunlar, burası senin kendi evin.

Dominique, dört adımda, masanın etrafını dolaştı, iki ihtiyarı, kuvvetli kollariyle sarılıp öptü; böyle bir günde, uzak bir diyardan gelip, göktên dücercesine aralarına giren, onlara, kendi can evlerinden çıkıp, medarların yangını içinde gitgide artan bir bereketle ço-

ğalmakta olan öteki aileyi, öteki milleti anlatan bu çocuğun da çıkagelmesi öyle güzel bir sürprizdi ki, Mathieu ile Marianne, saadet dolu bir heyecanla kendilerinden geçiyorlardı.

Bu sürpriz, Ambroise'ın şeytanca zekâsının eseriydi, kendi hazırladığı dâsitani bir tiyatro şaşırtmacısı gibi, bunu hemen, gülerek izah etti. Dominique, bir haftadır kendi konağında oturuyordu; onu saklamıştı, babası, delikanlıyı, kendisiyle bazı ihracat işlerini görüşmek, bilhassa Denis'nin fabrikasına, Sudan topraklarında kullanılmak üzere, hususi surette imal edilecek birtakım makineler sipariş etmek için, tesadüf, Paris'e yollamış bulunuyordu. Bu sebeple, işin aslını onlardan başka yalnız Denis biliyordu. Tekmil sofra halkı, Dominique'i iki ihtiyarın kolları arasında görüp meseleyi tamamen öğrenince, son derece büyük bir neşe duydular, alkışlar tekrar ortalığı çınlattı, kardeş ailenin habercisini, müstakbel harikalı Fransa diyarındaki Froment'lar ikinci hanedanının prensini, iltifatlarla, heyecanlı kucaklamalarla az kalsın soluksuz bırakıyorlardı.

Mathieu, pürneşe, emirler veriyordu:

— Bizim ikimizin karşısına onun tabağını koyun... Büyük bir imparatorluğun elçisi gibi, bizim karşımızda o yalnız başına oturacak. Düşünün ki, babasiyle anasından başka, dokuz erkek kardeşi, yedi kızkardeşi temsil ediyor,

daha şimdiden dört çocuk babası oluşu da caba.. Haydi, oğlum otur, yemeği getirin.

Ulu meşenin, güneşle delik deşik gölgesinde, yıldönümü ziyafeti, rikkat ve neşe içinde yenildi. Çayırlardan lâtif bir serinlik yükseliyor, dost tabiat da, kendi sevgi payiyle bu ziyafete âdeta iştirak ediyordu. Gülüşmeler durmadan çınladı. İhtiyarlar bile, doksan yaşındaki damatla seksen yedi yaşındaki gelinin karşısında, yeniden, haşarı çocuklar haline gelmişlerdi. Beyaz saçların, kara saçların, kumral saçların altında, çehrelere, tatlı bir parlaklık gelmişti, bütün aile neşe içindeydi, sıhhatli ve mesut bir güzellikteydi, çocuklar sevinç içindeydiler, genç erkekler aslan gibiydiler, genç kızlar enfestiler, karı kocalar, yanyana, birbirlerine bağlı idiler. Hem, o ne sağlam iştiha idi! Her yemeği nasıl neşeli bir haykırışma ile karşılıyorlardı! Büyük pederleriyle büyük ninelerine, hepsini bir masanın etrafında, bu kadar şanlı bir fırsatla toplamak gibi üstün bir lûtufta bulunan cömert hayatı kutlamak için, şifalı şaraba nasıl da iltifat ediyorlardı! Yemek sonunda, selâmlaşmalar oldu, sıhhatlere içildi, yine alkışlar koptu. Fakat, sohbet arasında, masanın bir ucundan öteki ucuna haykırılarak söylenen sözlerde, hep o yemeğin başındaki sürprizden, kardeş elçisinin o debdebeli girişinden bahsediliyordu. Açık havadaki bu ziyafetle sarhoş olan ailenin heyecanını, gitgide artan merakını onun

o beklenmedik mevcudiyeti, henüz söylemediği şeyler, dopdolu sezilen koskoca macera kızıştırıyordu. Kahveler gelir gelmez, sonsuz sualler yağmağa başladı, Dominique anlatmak zorunda kaldı. Kendisini o sabah Chantebled'de gezdiren Ambroise'ın, orası hakkında ne düşündüğünü öğrenmek istiyen bir sualine, gülerek şu cevabı verdi:

— Size ne söyliyeyim, bilmem ki! Eğer, açık konuşursam, ne memleketin bu bucağı için, ne de eserleriniz için, korkarım hoşa gidecek şeyler söyliyemiyeceğim. Şüphe yoktur ki, ziraat burada, düpedüz bir sanat işi, bu köhne topraktan, hâlâ verebildiği mahsulleri zorla çekip koparmak için, takdire değer bir irade gayreti, bir bilgi ve intizam lâzım. Çok çalışıyorsunuz, harikalar yaratıyorsunuz... Fakat, ülkeniz ne kadar küçük, Yarabbi! Komşuların dirsekleri böğürlerinize batmadan, burada nasıl yaşıyabiliyorsunuz? Her biriniz, nefes alabilmek için bir insan göğsüne lâzım olan miktarda bol havayı koklıyamıyacak kadar derin tabakalar halinde üstüste yığılmışsınız. Büyük malikâneleriniz adı verdiğiniz en geniş tarlalarınız, toprak kümelerinden ibaret, üstünde otlıyan tektük davarlarınızı dağınık karıncalara benzetiyorum... Ah! Benim Niger nehrinin azameti, suladığı ovaların azameti, ta uzaklardaki ufuktan gayri sınırı olmıyan oradaki tarlalarımızın azameti!

Benjamin, oturduğu yerden, onu, ürpertiler geçirerek dinlemişti. Engin sulardan, bir başka güneşin altından gelen bu oğulu orada göreli beri, hulya dolu gözlerinde gitgide yükselen bir ihtirasla, bakışlarını ondan ayırmamıştı. Onun böyle konuştuğunu işitince, meçhul âlemin davetine daha fazla dayanamadı. Yerinden kalktı, masanın etrafından dolaştı, geldi, onun yanına oturdu.

— Niger... Muazzam ova... Söyle, bu azameti bize anlat.

— Niger, lûtufkâr dev, orada hepimizin babasıdır! Ben sekiz yaşında var, yoktum, babamla annem, kahramanca bir tedbirsizlikle, delice bir ümitle, Sudan'ın içerilerine sokulmak, rasgele toprak ele geçirmek sevdasiyle Senegal'den ayrıldılar. Saint-Louis'den, Dienné'den daha ötede, şimdiki çiftliğimize kadar, kayalıklarla, çalılıklarla, nehirlerle dolu yerlerden geçip günlerce yol yürümek lâzımdır... İlk yolculuğumu şimdi hatırlamıyorum, âdeta, şifalı Niger'in kendisinden, sularının mucizeli bereketinden doğmuşum gibi geliyor. Niger, uçsuz bucaksız ve halîm selimdir, deniz gibidir, sayısız dalgalar yuvarlar, öyle geniştir ki, üzerine hiçbir köprü atılmamıştır, öyle uzundur ki, ufku baştanbaşa kaplar. Takım adaları vardır, otlaklar gibi çayırlarla örtülü dilleri vardır, içinde, koskoca balıkların filolar halinde rahat rahat yüzdükleri derin noktalar vardır. Fırtınaları vardır, suları, güneşin kavu-

rucu derağuşu altında yavruladıkları zaman, alev gibi yakan gündüzleri vardır; yıldızlardan yeryüzüne sükûnet döküldüğü nefis geceleri, son derece lâtif, pembe geceleri vardır... Orada ana odur, bâni odur, bereket yayan odur, Sudan'a vücut veren, onu, civar sahraların istilâsına karşı koruyarak, bereketli balçığı ile yaratarak, hesapsız servetlerine nail eden odur. Her sene, hep aynı mevsimlerde taşar, bir umman gibi vâdiyi kaplar, sonra, muazzam bir mahsule gebe kalmış gibi, özlü bir halde bırakıp çekilir. Nil gibi, o da kumları yenmiştir, sayısız nesillerin babasıdır, ileride, köhne Avrupayı zengin edecek olan henüz meçhul bir âlemin yapıcı tanrısıdır... Ya Niger vâdisi, lûtufkâr devin lenduha kızı, ah! O ne tertimiz bir uçsuz bucaksızlıktır, sonsuzluğa doğru nasıl serbest bir kanadlanıştır! Ova açılır, genişler, ufku geriletir, ne bir engel, ne bir sınır! Ova, hep ova, tarlalar tarlalara eklenip uzanır, sapanın, aylarca sonuna ulaşamıyacağı dümdüz, göz alabildiğine çiziler. Orada, ziraat, biraz cesaretle, biraz da bilgi ile tatbik edildiği gün, büyük bir milleti doyuracak kadar gıda alınır, çünkü, ülke, binlerce yıl evvel lûtufkâr nehir nasıl yarattıysa öyle, hâlâ bâkir duruyor. Bu ülke, yarın, ona sahibolmağı göze alan, orada, kendisine, çalışma kudretine göre hayal ettiği kadar geniş bir malikâne ayıran çiftçinin malı olacaktır;

hektarlarla değil, fersahlarla ekilmiş topraklar, sonsuz mahsuller dalgalandıracaktır... Bu ucsuz bucaksız ovada o ne geniş soluktur, bütün o engin sahayı bir nefeste koklamak, o ne zevktir, üstüste yığılmaktan kurtulmuş, kendini serbest, kudretli, herkes için parlıyan güneşin altında, istenildiği kadar toprak payına sahip hissetmek o ne sıhhatli ve sağlam hayattır!

Fakat, Benjamin onu dinlemeğe, ona sual sormağa doyamıyordu:

— Oraya nasıl yerleştiniz? Nasıl yaşıyorsunuz? Âdetleriniz, işleriniz nedir?

Dominique, orada bulduğu, gitgide artan bir tecessüs ve heyecanla ağzının içine baktıklarını gördüğü bütün o tanımadığı akrabaları hayrette bırakacağına, şaşkına çevireceğine o kadar emindi ki, tekrar gülmeğe başladı: bazı kadınlar, bazı ihtiyarlar birer ikişer kalkmışlar, onun yanına yaklaşmışlardı. Çocuklar bile, güzel bir masal anlatıyormuş gibi, etrafını alıyorlardı.

— Oo! Biz cumhuriyet halinde yaşıyoruz, her ferdi, kardeş eser için çalışması gereken bir camiayız. Aile içinde, biraz iptidai şekilde kaba işler için, her sanattan işçiler var. Fakat babam, bilhassa hünerli bir duvarcı ustası olduğunu gösterdi, çünkü oraya gittiğimiz zaman, bina yapmak icabetti. Hattâ, Dienne

yakınında bulunan balçık ocakları sayesinde, kendi eliyle tuğlalar bile yaptı. Hasılı, çiftliğimiz şimdi bir küçük kasaba oldu, her evlenen çocuk bir ev sahibi olacak... Sonra, yalnız çiftçi de değiliz, balıkçı ve avcıyız da. Kayıklarımız var, Niger emsalsiz derecede balık doludur, son derece bol balık tutulur. Av da, aileyi beslemeğe yetecek gibidir, av hayvanları gayet boldur, keklikler, beç tavukları, sürü ile gezer, telli turnalar, pelikanlar, tepeli balıkçıllar, eti yenmiyen binlerce hayvan da ayrı. Bazan, kara aslanlar ziyaretimize gelirler, kartallar, ağır ağır uçarak, tepemizden geçip giderler; gün kavuşurken, su aygırları, banyo yapan zenci çocuklar gibi hantal cilvelerle, üçer dörder nehirde oynaşırlar... Ama, yine de, Niger, tarlalarımızı gebe bıraktıktan sonra çekildiği zaman, biz, her şeyden önce çiftçiyiz, ovanın kıralıyız. Malikânemiz hududsuzdur, çalışma himmetimiz nereye kadar uzanabilirse oraya kadar gider. Bir de, yerli çiftçileri görseniz, çift bile sürmezler, tohum ekmeden önce, toprağı kazıdıkları iptidai sopalardan başka ellerinde aletleri yokturl Ne tasaya lûzum var, ne zahmete, toprak özlüdür, güneş kızgın, mahsul her zaman bol olacaktır. Nitekim bizler, sapan kullandığımız zaman, hayatla dolu bu toprağa bir parça himmet sarfettiğimiz zaman, öyle karikalı bir mahsul, öyle bol buğday alıyoruz ki, sizin bütün am-

barlarınızı doldurur da taşar! Buraya ısmarlamağa geldiğim ziraat makinelerine sahibolduğumuz gün, buğday ambarlarımızın fazlasını size göndermek için gemi filotilâlarına ihtiyaç hâsıl olacak... Nehir çekildikten sonra, sular alçalınca pirinç ekilir, ovalar dolusu pirinç ki bazan iki mahsul verir. Sonra darı, sonra yer fıstığı ekilir, büyük ölçüde ekim yapmağa muvaffak olursak, bunların yerine buğday ekeceğiz. Geniş pamuk tarlaları biribirini takibeder. Manyoka ile çivit boyası da ekiyoruz, soğan, baharat, helvacı kabağı, hiyar yetiştiren zerzevat bahçelerimiz de var. Hüdai nabit mahsullerden bahsetmiyorum, çok kıymetli bir ağaç olan zamk ağaçlarımız koskoca bir orman halinde, tereyağı ağacı, un ağacı, ipek ağacı, topraklarımızda, sizin yol kenarlarınızdaki yabani güller gibi boldur... Sonra, çobanlık da yapıyoruz, boyuna üriyen sürülerimiz var, kaç baş olduğunu dahi bilmiyoruz. Keçilerimiz, uzun tüylü koyunlarımız binlerle sayılır, atlarımız, şehirler kadar büyük haralarda başı boş koşar dururlar, hörgüçlü öküzlerimiz, güneşin battığı âsude şâşaalı saatte su içmek için Niger kıyısına indikleri zaman, sahili bir fersah uzunluğunca kaplarlar... Bilhassa, engelsiz yaşamanın zevkını tatmak için çalışan hür insanlarız, neşeli insanlarız, mükâfatımız, eserlerimizin çok büyük, çok güzel, çok iyi olduğunu, çünkü öteki Fransa, yarının hâkim Fransası olduğunu bilmemizdir.

Dominique artık durmadan anlattı. Ona bir şey sormağa lüzum yoktu, büyüklüklerle, güzelliklerle dopdolu ruhunu boşaltıyordu. Dienne'yi, halkı ve abideleri mısırdan gelme, hâlâ vâdide hüküm süren eski başşehri anlatıyordu. Öteki dört büyük merkezi, günün birinde büyük beldeler olmağa namzet büyük kasabaları, Bomniaku'yu Niamina'yi Ségou'yu, Sansanding'i anlatıyordu. Bilhassa, şanlı Tombouctou'yu, altınlariyle, fil dişisi ile, uysal güzel kadınlariyle, sömürücü kumların ötesinde, erişilmez zevklerden bir serap gibi yükselen, memnu bir cennet gibi, uzun zaman efsanelere bürülü, meçhul kalan Tombouctou'yu anlatıyordu. Sahra ile Sudan'ın çifte kapısı olan, hayatın son nokta olarak ulaştığı, karıştığı, değiştokuş edildiği, kumlu çöllerden gelen develerin Avrupadan silâh tüccar malı, çok lüzumlu bir şey olan tuz getirdiği, Niger'deki kayıkların, kıymetli fildişini, toprağın üstünden toplanan altını, devekuşu tüylerini, zamkları, zahireyi, bereketli vâdinin bütün servetlerini karaya boşalttığı sınır şehri Tombouctou'yu anlatıyordu. Yığın yığın fildişisi ile, küme küme ham altını ile, pirinç, darı, yer fıstığı çuvallariyle, çivit kalıplariyle, devekuşu tüyü demetleriyle, madenleriyle, hurmalariyle kumaşlariyle, hırdavatiyle, tütüniyle, hele tuz kalıplariyle, korkunç Toudenni'den at sırtında getirilen yassı yassı kaya tuzu ka-

lıplariyle, antrepo Tombouctou'yu, orta Afrikanın ticaret pazarı olan Tombouctou'yu anlatıyordu; çölün, tuz şehri olan Toudenni'nin toprağı fersahlarla uzunlukta tuzdu, cehennemi bir tuz madeni idi, tuz, Sudan'da o kadar kıymetli idi ki, sikke gibi, alış verişte kullanılıyordu, altından daha faydalı idi. Sonra, değerini kaybetmiş, fakirleşmiş Tombouctou'yu anlatıyordu, o eski zamanın debdebeli, ihtişamlı beldesi, şimdi bir harabe gibi görünüyordu, sıvaları dökük, bina cephelerinin gerisinde, çöl hırsızlarının korkusundan, muhafaza ettiği hazinelerin kırıntısını saklıyordu; fakat yarın, bolluk ambarı olan Sudan'la, Avrupa yolu olan sahra arasında, Fransa bu yolu açtığı, yeni imparatorluğun eyaletlerini biribirine bağladığı, yanında, eski vatanın bir parçacık düşünen beyin, idare eden beyin halinde kalacağı o uçsuz bucaksız öteki Fransa'yı kurduğu zaman, şahane bir oturuşla yerleşecek, tekrar şeref ve servet beldesi olacaktı.

Dominique:

— Asıl emel bu, diye haykırdı, yarını gerçekleştirecek olan azametli eser, bu. Cezairimiz, sahra yoliyle Tombouctou'ya bağlanacak, elektrikli lokomotifler, bütün köhne Avrupayı, kumların sonsuzluğu içinden taşıyıp götürecek! Tombouctou, Senegal'e Niger de işliyen buharlı gemi filotilâlariyle, geniş imparatorluğun dört tarafında vızır vızır işliyecek

olan daha başka demiryollariyle bağlanacak! Ucsuz bucaksız yeni Fransa, kadim vatana, ana vatan Fransa'ya, sahillerin harikalı bir gelişimi ile bağlanacak, nihayet tesis edilecek, günün birinde orada vücut bulacak yüz milyon nüfus için hazır olacak!... Bu şeyler, şüphe yok ki, bir gün içinde olacak şeyler değildi. Sahra demiryolu inşa edilmemiştir, orada iki bin beş yüz kilometrelik çıplak çöl var ki, kumpanyalar, işletmeye yanaşmazlar, bir refah gözükmesi, bir kültür başlangıcı olması, madenler keşfedilmesi, ihracat gitgide artarak, ana vatanın paraca himmetini imkân dahiline alması lâzım. Sonra, çoğu halim selim zencilerden mürekkep, fakat bazısı yırtıcı, hırsız, dinî taassubu ile vahşiliği artan kabîleler meselesi var, halledilmediği müddetçe daima karşımıza dikilen o müthiş Müslümanlık meselesi var ki fütuhatımızın karşılaştığı büyük güçlüğü artırıyor. Yalnız hayat, uzun seneler devam edecek olan hayattır ki, yeni bir millet yaratabilir, onu yeni toprağa alıştırabilir, onun muhtelif unsurlarını kaynaştırabilir, ona, normal yaşayışını, kaynaşmış kuvvetini, dehasını verebilir... Ama, ne olursa olsun, daha bu günden, uzakta bir Fransa, hudutsuz bir imparatorluk vücut bulmuştur, onun, bizim kanımıza ihtiyacı vardır, kalabalıklaşması için, topraktan, hesapsız servetlerini tedarik etmesi için, bütün dünyada, en büyük, en kuvvetli,

en hâkim imparatorluk olması için, ona bu kanı vermek lâzım.

Heyecanla sarsılan, nihayet kendini gösteren uzak idealle ürperen Benjamin'in gözleri yaşlarla dolmuştu. Ah! Sıhhatli hayat, asıl hayat o zamana kadar sade müphem şekilde tahayyül etmekle kaldığı öteki şey, bütün o vazife, bütün o eser! Yine sordu;

— Orada, sizinki gibi çiftçilik eden Fransız aileleri çok var mı?

O zaman, Dominique bir kahkaha attı:

— Yok, canım, Senegal'deki eski sömürgelerimizde gerçi birkaç çiftçi var; fakat beri tarafta, Niger vâdisinde, Dienne'den ötede, eminim ki yalnız biz varız... Bizler fedaileriz, gözü pek öncüleriz, imanın ve ümidin, herşeyi göze almış kabadayılarıyız. Bu da azçok meziyettir, çünkü, bu hareket, aklı başında insanlara, aklı selime karşı sadece meydan okumak gibi görünüyor. Olacak iş mi bu? Bir Fransız ailesi ki, vahşilerin göbeğine girip yerleşmiş, bütün korunma vasitası, kumandası altında on iki kadar yerli asker bulunan beyaz derili bir subayın emrindeki küçük kale dolayında olmasından ibaret, bazan bizzat silâh kullanmağa mecbur, herhangi bir kabîle şeyhinin taassubu neticesinde ayaklanabilecek bir memleketin ortasında çiftlik kurmuş. Kâinatı öfkelendirebilecek bir çılgınlık, bizim hoşumuza giden, bu kadar

neşelendiren, sıhhatlendiren, zafere götüren de bu cihet. Yolu biz açıyoruz. Emektar Fransa'cığımızı oraya götürüyoruz, bâkir toprakların ortasında kendimize hudutşuz bir tarla yaptık ki bir eyalet olacak; bir kasaba kurduk ki, yüz sene içinde, büyük bir şehir olacak. Sömürgelerde Fransız ırkından daha bereketli ırk yoktur, halbuki, kendi kadim toprağında kısırlaşmış görünüyor. Çoğalacağız da, dünyayı da dolduracağız! Sizler de gelin, sizler de, hepiniz gelin, çok sıkışıksınız, fazla dar tarlalarınızda, aşırı derecede ısınmış, zehirlenmiş şehirlerinizde havasız kalıyorsunuz. Orada herkese yetecek kadar yer var, yeni yeni topraklar var, hiç kimsenin teneffüs etmediği bol hava var, hepinizi birer kahraman, sağlam, yaşamaktan memnun babayiğitler haline getirecek, yapılması gereken bir iş var. Benimle beraber gelin, istekli erkekleri, kadınları alıp götürürüm, ölçüsüz, büyük Fransa'nın mustakbel mutlak kudreti uğrunda kendinize daha başka eyaletler kurarsınız, daha başka şehirler yaparsınız!

Öyle neşeyle gülüyordu, öyle güzel, öyle mert, öyle gürbüzdü ki, bütün masa halkı, onu bir kere daha alkışladı. Elbette peşinden gitmiyeceklerdi, çünkü bütün bu aileler, yuvalarını zaten yapmışlardı. Bütün bu gençler, bunca maceraperest ruhundan sonra, bugün aile ocağında uyuklıyan neslin kökleriyle,

köhne toprağa çok fazla bağlı idiler. Fakat, küçük ve büyük çocukların, kendilerini hayran bırakan güzel bir masal gibi dinledikleri bu hikâye ne kadar harikalı şeydi; bu hikâye, herhalde yarın, onlarda, uzak şerefli teşebbüslere karşı ateşli bir iptilâ uyandıracaktı! Meçhul âlemin tohumu atılmıştı, efsanevi kudrette bir mahsul gibi fışkıracaktı.

Etraftaki heyecan ortasında, haykıran yalnız Benjamin oldu, sesi boğulup gitti:

— Evet! Evet! Ben yaşamak istiyorum.. Beni götür, beni götür!

Fakat, Dominique, sözünü şöyle bitirdi:

— Sonra, büyük baba, size daha söylememiştim, babam, oradaki çiftliğimize Chantebled adını koydu... Bize bazan sizin buradaki malikânenizi nasıl basiretli bir cüretkârlıkla kurduğunuzu anlatır; o zaman, herkes size deli diyormuş, sizinle alay ediyor, omuz silkiyormuş. Orada babamla da herkes aynı şekilde alay ediyor, aynı istihfaflı merhameti gösteriyor, çünkü, şerseri zencilerden bir çete daha önce bizi öldürüp de yemezse, günün birinde, Niger'in, kasabamızı süpürüp götürüceğini bekliyorlar... Yoo! Benim yüreğim rahat, siz nasıl galebe çaldınızsa, biz de galebe çalacağız, çünkü delice hareket, ilâhî hikmettir Orada; Froment'ların bir başka ülkesi, bir başka muazzam Chantebled bulunacak, siz ikiniz, büyük annemle

siz, oranın, tanrıları gibi tapılan cedleri, uzaktaki dedeleri olacaksınız. Tropiklerin yakıcı güneşi altında, aslan gibi büyüyen öteki müstakbel milletiniz adına, sıhhatinize içiyorum, büyük baba, sıhhatinize içiyorum, büyükanne!

Mathieu ayağa kalkmıştı, derin bir heyecan içinde, gür bir sesle:

— Sıhhatine, yavrum! dedi. Oğlum Nicolas'nın sıhhatine, karısı Lisbeth'in sıhhatine ve onların aşkından vücut bulanların hepsinin sıhhatine içiyorum! Nesilden nesle, gelecekte onlardan doğacak olanların hepsinin sıhhatine içiyorum!

Marianne de ayağa kalkmıştı, o da:

— Karılarınızın, kızlarınızın, zevcelerinizin ve annelerinizin şerefine! dedi. Sevecek, doğuracak olanların, mümkün mertebe fazla saadet sağlamak için, kabil olduğu kadar fazla hayat yaratacak olan kadınların sıhhatine.

Bunun üzerine ziyafet sona erdi, sofradan kalkıldı, bütün aile, sereserpe, çimenliğe dağıldı. Sonra, Mathieu ile Marianne'ın etrafını, çocuklarının, sıkış sıkış kalabalığı sardı, son bir şehrâyin daha oldu. Zafere ulaşmış döl bereketinin seli idi bu, can evlerinden vücut bulan bütün o masum, ufacık millet, pürneşe etraflarını sarıyor, onları sevgi tezahürlerine gömüyordu. Yirmi kol birden, onlara, öpsünler diye, sarışın, esmer başlı çocuklar uzatı-

yorlardı. Onlar, çok fazla yaşlı idiler, tekrar o lâhuti çocukluk haline dönmüşlerdi, minimini kız ve oğlan çocukların hepsini tanımıyorlardı. Yanılıyorlar, isimleri değişik söylüyorlar, bir çocuğu öteki çocuk zannediyorlardı. Gülüşülüyor, düzeltiliyor, hafızalarını yoklamaları söyleniyordu Onlar da gülüyorlardı, yanıldıklarını söylerken pek şirin bir jest yapıyorlardı. Bilemiyorlarsa ne zararı vardı, kendi zürriyetlerindendi ya! Sonra, orada gebe kadınlar, kız torunlar, kız torunların çocukları vardı, onları da çağırıyorlar, yine doğacak olan çocuklara, çocukların çocuklarına, sonu gelmiyecek olan zürriyete, daima genişliyecek, onları, uzak devirlere kadar yaşatacak olan bu nesle uğur getirsin diye, onları da öpmek istiyorlardı. Sonra, orada, meme veren anneler vardı, kundaktaki çocukları, yemek esnasında uslu uslu uyumuşlardı; şimdi onlar da uyanmışlar, açlıktan ağlıyorlardı, anneler, ziyafetten onlara da pay vereceklerdi, ağaçların altına oturmuşlar, göğüslerini açmışlar, vekarlı bir âsudelik içinde emziriyorlar, aralarında gülüşüyorlardı. Bu, zevce ve ana olan kadının şahane güzelliği idi, bereketli analığın, hayat öldüren bakireliğe karşı keskin zaferi idi; örfler değişmeliydi, ahlâk telâkkisi, güzellik de değişmeliydi! Sembolünün ihtişamı içinde çocuğunu emziren ananın bu şâşaalı güzelliği ile, yeni baştan bir dünya yaratılmalıydı! Yeni tohumlar, hep yeni mah-

suller yetiştiriyordu, güneş batıp batıp, ufuktan tekrar doğuyordu, süt, canlı beşeriyetin ezelî usaresi, besleyici sinelerden, durmadan akıyordu. Bu süt nehri, dünyanın damarlarında hayatı sürüklüyor, sonsuz asırlara ulaşmak, için kabarıyor, taşıyordu.

Mümkün mertebe fazla saadeti sağlamak, mümkün mertebe fazla hayat yaratmak lâzımdı. Hayata iman, onun âdil ve iyi eserine iman böyle olurdu. İstikbali yalnız, münakaşa kabul etmez bir kuvvet olan, üstün bir kudret olan zafere ulaşmış döl bereketi yaratıyordu. Büyük ihtilâlci, terakkinin yılmaz işçisi, bütün medeniyetlerin anası o idi, sayısız pehlivanlarının teşkil ettiği orduyu, durmadan, yeni baştan yaratıyor, asırlar boyunca, milyarlarca fakiri, açı, âsiyi, hakikatın ve adaletin zaferine doğru fırlatıyordu. Tarihte, bir tek ileri adım atılmamıştır ki beşeriyete yürüyüş hızını veren şey sayı olmasın. Bu günkü gün gibi, yarın da saadet peşinde koşan kalabalıkların çokluğu sayesinde elde edilecektir. Siyasi eşitlik gibi, nihayet elde edilecek olan iktisadi eşitlik, servetlerin, artık kolaylaştırılacak olan haklı taksimi, şerefli mecburiyeti bir kaide haline konulacak olan mecburi çalışma, devrimizin, beklenilen nimetleri olacaktır. Çalışmanın insanlara, günahın cezası olarak yüklendiği doğru değildir; tersine, çalışma bir şereftir, bir asalettir, nimetlerin en değerlisidir, neşedir, sıhhattir,

kuvvettir, daima çalışma halinde, daima müstakbel yaratma halindeki dünyanın ruhudur. Dünyaya getirilen çocuk bir emektir, budalaca zevk fesatlarına düşmeden, normal yaşıyan hayat bir emektir, dünyayı, mukadderatının ebediliğine götüren gündelik, büyük faaliyetin bizzat ahengidir. Emeğe gösterilen bu tâzim ortasında, cihanşümul çalışmanın herkes arasındaki bu taksimi ortasında, her fert, vazifelerden ve haklardan, kendi payına düşen meşru hisseyi kabul edeceği için, sefalet, o menfur içtimai cürüm de ortadan kalkacaktır. Doğabildiği kadar çocuk doğsun, ancak zenginlik vasıtası olacaklar, beşer sermayesinin artışı olacaklar, hür ve mesut varlıklar olacaklardır; filânın çocukları, falanın çocuklarının bencilliği uğrunda, angarya kurbanı, kasaplık vücut, yahut fuhş aleti haline gelmiyeceklerdir.

Yine hayat, tâzim gören, tapılan hayatın dirilişi, o sürekli, menfur Katolikliğin kâbusu altında ezilen hayat imanı galebe çalmış olacak, on beşinci aşırda, on sekizinci asırda, iki defa ondan kurtulmak için şiddetle teşebbüse geçen milletler, bereketli toprağın, bereketli kadının, yeniden mezhepleştiği, yeniden mutlak kudret ve üstün güzellik haline geleceği yakın bir günde, onu nihayet kovacaklardır.

O geç vakit, akşamın şâşaası içinde Mathieu ile Marianne, kalabalık zürriyetleriyle

hüküm sürüyorlardı. Takdire şayan, kahramanca bir hareket, onları bu hükümdarlık mevkiine getirmişti. Hayat kahramanı şanlı ihtiyarlar halinde ömürlerini sona erdiriyorlardı. Çünkü çok döl yetiştirmişler, çok varlık, çok şey yaratmışlardı. Bunu da, mücadelelerle, emekle, ıstırap içinde yapmışlardı. Çoğu zaman ağlamışlardı. Sonra, yaş, âzami haddine varınca sükûn ve huzur erişmiş, tekmillenen iyi işin, yakında gelecek uyku emniyetinin verdiği, beşuş, büyük huzura erişmişti, etraflarında, çocukları, çocuklarının çocukları, mücadeleye baştan başlıyorlar, çalışıyorlar, ıstırap çekiyorlar. Şimdi de, onlar yaşıyorlardı. Kahramanca büyüklüklerinde, onları tutuşturmuş olan arzu, dünyanın yapıcısı ve düzencisi olan, her yeni zürriyetlerinde, alev gibi yakıcı, onları okşıyan ilâhî arzu da vardı. Tanrının mütemediyen içinde bulunduğu kutsal mâbet gibiydiler. Kâinatın, mütemadi yaratma için yanıp tutuştuğu sönmez ateşle yanıyorlardı Ak saçları altındaki parlak güzellikleri, gözlerini hâlâ dolduran bu murdar yaşın söndüremediği o sevme kudretinden ileri geliyordu. Gerçi, vaktiyle, gülerek dedikleri gibi, çocuk yetiştirmekte gösterdikleri basiretsizlikle her türlü ölçüyü aşmışlar, komşularını gocundurmuşlar, saygı gösterilen örfleri bozmuşlardı. Fakat sonunda haklı çıkmış değiller miydi? Çocukları, hiç kimsenin hissesini ke-

mirmemişti, her birisi, kendi gıdasını getirmişti. Sonra da, memleketin zahire ambarları boşken, mahsul almak iyi bir şeydi. Büyük kıtlık zamanlarında, başkalarının bencil ihtiyatkârlığiyle mücadele etmek için, böyle basiretsiz insanlardan birçok bulunmalıydı. Bu, güzel bir madenî örnek olurdu, nüfus sayısının hoş bir delişmenlikle, avuç avuç, sıhhatli ve neşeli bir cömertlikle artması, korkunç döküntüler ortasında, nesli kuvvetlendirir, vatanı imar ederdi.

O zaman, hayat, Mathieu ile Marianne'dan, son bir kahramanlık istedi. Bir ay sonra, Dominique Sudan'a dönmek üzereyken, Benjamin, bir akşam onlara iptilâsını anlattı, meçhul ve uzak ovadan gelen, mukavemet edilemez davete itaatını izah etti:

— Sevgili babacığım, çok sevgili anneciğim, bırakın beni, Dominique'le beraber gideyim... Mücadele ettim. Sizi, bu yaşınızda bırakıp gittiğim için kendi kendimden nefret ediyorum. Fakat çok muztaribim, ruhum, sonsuzluklarla dolu, taşıyor; eğer gitmiyecek olursam, boş oturmanın hicabı beni öldürecek!

Yürekler burkulmuş, onu dinliyorlardı. Bu sözlere şaşmıyorlardı, yıl dönümlerinden beri onu beklemekteydiler. Titriyorlardı, reddedemiyeceklerini anlıyorlardı, çünkü öteki çocukları verdikten sonra bu son çocuğu aile yuvasında muhafaza ettiklerinden dolayı kendi-

lerini kabahatli buluyorlardı. Ahl Doymaz hayat, son demlerindeki bu hasisliklerine müsaade etmiyor, kıskanç bencillikleri yüzünden ancak mezarın başında kendisinden ayrılmağı tahayyül ettikleri, sessizce gizledikleri bu sevgili yavruya varıncıya kadar istiyordu.

Derin bir sessizlik oldu, nihayet, Mathieu ağır ağır cevap verdi:

— Yavrum, seni zorla tutamam. Hayat seni nereye çağırıyorsa, oraya git... Bu akşam öleceğimi bilsem, yarına kadar bekle derdim.

Marianne da yavaş sesle:

— Ne olurdu hemen şu anda ölseydik, dedi. Bu son acıyı duymazdık, sen de bizden yalnız bir hâtıra götürürdün.

Janville mezarlığı, içinde sevgili varlıkların çoktan beri uyudukları huzur yeri, bir kere daha anılıyordu, yakında, kendileri de o sevgililerin yanına gideceklerdi. Bu düşüncede keder yoktu, ikisi, aynı gün oraya birlikte yatacaklarını umuyorlardı, çünkü biribirinden ayrı hayatı akılları almıyordu. Zaten, yaşamağa devam edecek değiller miydi, hep çocukları vasıtasiyle, ebediyen birleşmiş olarak, nesilleri vasıtasiyle ölmezliğe erişerek yaşıyacak değiller miydi?

Benjamin, tekrar:

— Sevgili babacığım, çok sevgili anneciğim, eğer gitmiyecek olursam, yarın ben öleceğim, dedi. Sizin ölümünüzü beklemek, onu istemek değil midir? Daha uzun zaman yaşamanız lâzımdır, ben de sizin gibi yaşamâk istiyorum.

Yeni bir susma oldu, sonra Mathieu ile Marianne, ikisi birden:

— O halde, git yavrum, dediler. Doğrudur, yaşamak lâzım.

Fakat, veda, hayata son hediyeyi vermek üzere, etlerinden bu eti de koparmak, kendilerinden son kalan ne varsa onu da vermek ne kadar feci, ne kadar ıstıraplı oldu. Nicolas'nın, yolcu çocuğun asla avdet etmemek kararıyle gidişi tekerrür ediyordu, hudutların üstünden aşarak, meçhul ve uzak topraklara tohum ekmek için, esen rüzgâra kaptırılan, kanadlanıp uçan çocuğun gidişi.

Mathieu, gözleri yaşlı:

— Bir daha asla göremiyeceğiz! diye haykırdı.

Marianne da, ta can evinden yükselen derin bir hıçkırıkla:

— Asla, asla göremiyeceğiz! diye tekrarladı.

Şimdi, yalnız aile çoğalmış, vatan imar edilmiş, Fransa, müstakbel mücadeleler için

kalabalıklaşmış değil, bir de, beşeriyet genişlemiş, çöller bellenmiş, küre baştanbaşa insanla dolmuştu. Vatandan sonra, dünya. Aileden sonra, millet, sonra beşeriyet. Uçsuz bucaksız dünya üzerinde o ne istilâcı uçuş, ne âni bir açılıştı! Ummanların bütün serinliği, bâkir kıtaların bütün güzel kokuları, engin denizden esen bir meltem gibi, devâsa bir soluk halinde geliyordu. Kürenin, ekilmiş birkaç tarlasında, bügün pek pek birkaç yüz milyon insan vardı, dünya, sapan darbeleriyle baştan başa yarılıp, onun on misli insanı beslemesi gerekirken, bu hal, acınacak bir şey değil miydi? Sadece milletler arası mübadelelere razı olarak, yaşıyan beşeriyeti şimdiki rakamında tahdidetmek ne dar bir ufuktu; Babil, Niniva, Menfis nasıl öldiyse, öylece, oldukları yerde ölen baş şehirler vardı; halbuki, dünyanın daha başka payitahtlar, dirilerek, inkişaf ederek, yeni medeniyetlere tevarüs ediyorlar da, nüfus sayısı, artık çoğalamıyordu! Bu, ölüm nazariyesidir, çünkü, duran hiçbir şey yoktur, artık artmıyan şey eksilir ve yok olur. Hayat, her gün yaratmağa devam eden, tekâmül devri geldiği zaman gerçekleşeceği beklenen saadeti hazırlıyan med halinde bir denizdir. Milletlerin meddi ve cezri, ileri yürüyüşün safhalarından ibarettir, büyük nur asırlarının kaybolup gitmesi, yerlerine karanlık asırların gelmesi, sırf merhalelerden ibarettir. Daima yeni bir adım atılmıştır, top-

rağının biraz daha fazla kısmı kazanılmış, hayatın biraz daha fazla kısmı faaliyete getirilmiştir. Cihan kanunu, medeniyeti yaratan döl bereketiyle, döl bereketini tahdideden medeniyetten vücuda gelmiş, çifte bir fenomen gibi görünmektedir. Yeryüzü baştan başa insanla dolup, toprak bellenerek, faydalı şekilde kullanılarak mukadderatını tamamladığı gün muvazene doğacaktır. Lâhuti hayal, civanmert hulya, milletin içinde eriyen aile, beşeriyetin içinde eriyen millet, dünyayı bir tek barış, hakikat ve adalet dünyası haline getirecek olan bir tek kardeş millet hulyası, geniş kanad darbeleriyle fezayı dolduruyor. Ah! Ezelî döl bereketi hep artsın. Beşer tohumu hudutların üstünden aşsın, uzaklara gidip, bakımsız çölleri kalabalıklaştırsın, gelecek asırlarda beşeriyeti genişletsin, ta, zamana ve mesafeye nihayet hâkim olacak üstün hayat hüküm sürünceye kadar!

Dominique, Benjamin'i alıp götürüldükten sonra, Mathieu ile Marianne, zürriyetlerinin büyük zevkine, tekmillenmiş, cömert, tükenmez eserlerinin büyük huzuruna yine kavuştular. Hayata herşeyi vermiş olmak saadetinden başka, kendilerine hiçbir şey kalmamıştı. Bir daha asla dönmemeği ifade eden ayrılık, daima daha fazlayı ifade eden, artan, uçsuz bucaksız ufuktan öteye yayılan hayat oluyordu. Yüz yaşına yaklaşan kahramanlar, nesil-

lerinin taşkın gelişimi ortasında, mâsum ve güleç, iftihar duyuyorlardı. Süt, denizlerden aşarak, köhne Fransa topraklarından, bâkir Af ikanın uçsuz bucaksız topraklarına, ya ının genç ve devâsa Fransa'sına kadar akmıştı. Millî mirasın hakir görülen bir köşesinde, Chantebled toprakla ı kazanıldıktan sonra, uzakta, hayatın henüz bereketlendirmesi gereken engin, ıssız sahalarda başka bir Chantebled, bir ülke ediniyordu. Bu, hicretti, beşeriyetin dünya üzerinde yayılışı idi, yürüyen, sonsuzluklara yürüyün beşeriyetti.

SON

F. 160 kuruş